

Édes ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvápolók Szövetségének folyóirata

A tartalomból

Tőzsér Árpádról

A számolás hatása a dadogásra

Ponttal vagy pont nélkül?

A jó és a szép szinonimái

Kitakar és/vagy betakar

Színes vagy színtelen-e a fekete péntek?

Mi fán terem a slam poetry?

Anyanyelvi táboraink

ÉDES ANYANYELVÜNK

az Anyanyelvapolók Szövetségének folyóirata

Megjelenik évente ötször (februárban, áprilisban, júniusban, szeptemberben és novemberben)

Főszerkesztő: Nyiri Péter

Szerkesztő: Stumpfne Braun Zsuzsanna

Szerkesztőbizottság:

tiszteletbeli főszerkesztő: Grétsy László

tagok: Heltainé Nagy Erzsébet, Péntek János,
Pomozi Péter, Pusztay János

Felelős kiadó: Nyiri Péter

Kiadó:

Anyanyelvapolók Szövetsége
(www.anyanyelvapolo.hu)

Irodavezető: Kovács Zsuzsanna

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Borítószerkesztő: Kuzma Eszter Júlia

Támogató:

Petőfi Kulturális Ügynökség

Magyar Kultúráért Alapítvány

Magyar Művészeti Akadémia

Szakmai támogatók:

Magyar Nyelvtudományi Társaság
ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont

A szerkesztőség címe:

1368 Budapest, Pf. 250, ea@anyanyelvapolo.hu

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: Prime Rate Kft.

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága
(Bp. VIII., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.

További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Tagdíj:

2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Bankszámlaszám: 11705008-20132015

A belépési nyilatkozat a honlapunkon elérhető.

Az ASZ tagjai a folyóiratot illetménylapként kapják.

Tartalom

- 1 A Csemadok (a Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség)
Anyanyelvünkért Emlékérmeket kapott
(Molnár Imre)
- 3 Mittel úr, a költő. Tözsér Árpád
(Baranyai Katalin)
- 5 A számolás hatása a dadogásra
(Czapné dr. Makó Zita, Kiss Magdaléna)
- 7 „Az első napon el kell kezdeni az anyanyelvi nevelést!”
– Vizsgálatok többnyelvű családok körében
(Szabó T. Annamária Ulla)
- 9 Grammatikai jelenségek a Nemzeti Sportból
(Horváth László)
- 11 Ponttal vagy pont nélkül (Kótis Nikoletta)
- 12 Áldozás vagy úrvacsora (Bincze Diána)
- 13 A megszólítás nyelvi változatai a digitális rendészeti kommunikációban (Molnár Katalin, Suba László)
- 15 A „tőkebefektetés” miért nem jó befektetés a gazdasági terminológiába?
(Constantinovits Milán György, Constantinovits Milán András)
- 16 Van-e a jó és a szép melléknévnek ekvivalens szinonimája?
(Pesti János)
- 19 Műcímek > Mű-„címek”(!) (Holczér József)
- 20 Az egészségi – egészségügyi-től a sorba áll-ig (Balogh Judit)
- 21 Pipacsvirág (Gasparics László)
- 22 Kitakar és/vagy betakar (Palágyi András)
- 23 Táncgyűttes vagy néptáncgyűttes? (Parti Tamás)
- 25 Színes vagy színtelen-e a fekete péntek?
– A hazai Black Friday-reklámokról (Schirm Anita)
- 26 Mi fán terem a slam poetry? – „A slam az új punk?” (Pap Andrea)
- 29 Kazinczy Ferenc öröksége és a nyelvművelés
– Beszélgetés Kovács Dániellel (Nyiri Péter)
- 33 Híreink
- 35 Pontozó (Horváth László, Schmidt János, Varga István)

A Csemadok (a Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség) Anyanyelvünkért Emlékérmet kapott

Szinte minden jeles magyar (és számos nem magyar) író, gondolkodó kifejezte, mennyire szent dolog számára a mi magyar nyelvünk. Márai Sándor száműzetésben írta le vallomásként, hogy számára „Nincs más haza, csak az anyanyelv. Mert az országból, a népből – csak akkor lesz ’haza’, ha az anyanyelv nevet ad a tényeknek!”

Az 1945-től 1949-ig tartó jogfosztottság, azaz a „hontalanság évei” után a magyarul való létezés tartalmát a Csemadok szervezet nevesítette így módon a felföldi magyarság életében. A magyar kulturális szervezet 1949. márciusi hivatalos megalakulása egyet jelentett a jogfosztottságból, üldöztetésből fakadó megaláztatás és reménytelenség időszakának legalább „részleges” lezárulásával. E lét alatti időszakban írta a Vádlott megszólal című kiáltványában Fábry Zoltán, a szlovenszkói vox humana szellemi óriása a magyar anyanyelvről: „Nyelvem, mely az emberi hang egyik legcsodálatosabb hangszere volt, kihágási objektummá szürkült”. A kollektív háborús bűnössé nyilvánított népcsoportnak még a nyelve is bűnössé vált, hiszen „Újság a bűnös nyelven” nem jelenhetett meg, magyar rádiót tilos volt hallgatni. Fábry a „nyelvfosztottság és szóbénítottság” időszakában kiáltotta világgá a másodszer is Csehszlovákiához szakított magyar népcsoport fájdalmát. Akkor, amikor „egy Istentől és mindenkitől elhagyott”, pusztá létében is veszélyeztetett kisebbség tagjai „egymásról nem tudva, egymással nem érintkezve, fásult-dermedtségben” várták végzetüket. Gyomverte udvarú üres iskolákkal, elnéptelenedett utcákkal, bezárt templomokkal, kultúrházakkal, bebörtönzött, munkatáborokba zárt magyarok ezreivel, s gulágba hurcoltak százaival, köztük Esterházy Jánossal, egy nép vált egy csapásra

A kitüntetést a Csemadok elnöke, Bárdos Gyula az 58. magyar nyelv hete záró ünnepségén, a Petőfi Irodalmi Múzeumban vette át Juhász Judit elnöktől.

„megértetlen és visszhangtalan áldozattá” a csehszlovák nemzetállam-építés pogány oltárán.

Ennek a halálra ítéltégen át vezető alagútnak a végén derengő fényként jelent meg az első magyar nyelven kiadott kommunista napilap, az Új Szó, majd azt követően a Csehszlovák Kommunista Párt irányelvei és elvárásai alapján megalapított társadalmi szervezet, a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete. Egy szervezet, ahol a magyar nyelvhasználat újra engedélyezetté vált, ahol a

magyar szó és a magyar dal, a magyar kultúra levethette magáról az éveken át tartó betiltás kényszerzubbonyát.

75 éves fennállása során a Csemadok folyamatosan a csehszlovákiai, majd szlovákiai magyarság fennmaradását szolgálva töltött be pótolhatatlan szerepet. Léte felülírhatatlan bizonyítéka lett a Csehszlovákiához csatolt magyar nemzetresz élni akarásának, a magyar anyanyelvhez és a magyar kultúrához kötődő elszakíthatatlan ragaszkodásának. Tevékenysége ugyan a kulturális és identitásőrző munkássága mellett nem egyszer kiterjedt a társadalmi és a politikai kérdésekkel való aktív foglalkozásra is (nem véletlen, hogy a rendszerváltás után megalakuló új magyar politikai pártok vezetőinek zöme is a Csemadok szervezetből lépett át a politikai pályára), ám legfőbb küldetése mindig is az anyanyelv átörökítése, az anyanyelvi kultúra továbbadása erkölcsi kötelességének teljesítése volt. Mert „ahhoz, hogy magyarként megmaradhassunk, magyarul kell gondolkoznunk, magyarul kell beszélünk, és magyarul kell írunk. Mihelyt a gondolat elszakad a nyelvtől, és nem együtt lélegzik vele, maga a nemzet fogalma is elhomályosul” – figyelmeztetett Kosztolányi Dezső. S valóban, fennállásának máig terjedő időszaka alatt a Csemadoknak

egy folytonos többfrontos harcban kellett helytállnia. Ki kellett védenie egy oly sokszor ellenségessé váló többségi nyelv meg-megújuló verbális támadásait, küzdenie kellett az anyanyelv romlása ellen, s küzdenie kellett az anyanyelvből fakadó nyelvi identitás megvédéséért is, azért, hogy az egyeduralgató hivatalos nyelvnek mindenáron való megfelelés ne váljék a nyelvi önfelszámolás és ezzel a nemzeti (ön)pusztítás eszközévé.

„Mert a nyelv olyan mint a gyémánt. Mindig köszörülni kell, hogy szikrát vethessen” – írta a felvidéki magyar szellem géniusza, Márai Sándor. Ilyen nyelvszíkraztató kezdeményezések egész sorával védte anyanyelvünk fennmaradását a Csemadok, az olyan országos lefedésű rendezvények segítségével, mint amilyen a Kazinczy Anyanyelvi Napok, a Tompa Mihály Országos Szavalóverseny, a Duna Menti Tavasz (a gyermekszínjátszók és bábosok országos versenye), az Ipolyi Arnold Népmesemondó seregszemle vagy az irodalmi és kis színpadi mozgalom komáromi fesztiválja, a Jókai Napok. Szinte a kezdetek óta fontos szerepet kapott ebben a küzdelemben a „Szép magyar beszéd” ápolását megcélzó prózamondó versenysorozat helyi-járási-megyei-országos szintű eseményeinek megszervezése.

A hetvenes évektől a magyar nyelv művelésnek külön szakreferense volt a Csemadok központi irodájában. Felügyeletével járási nyelvi szakbizottságok alakultak és működtek, melyek a helyes magyar nyelvhasználatot segítő tevékenységet folytattak. Létrejött az Országos Nyelv-művelő Tanács, beindult a nyelvjárásgyűjtés, irodalmi és nyelvi táborok, kiadványok biztattak és neveltek a magyar nyelvhasználatra. A Csemadok s egyben a felvidéki magyarság kulturális hetilapja, a *Hét* anyanyelvi rovatot indított, melyben az országos elnökség rendszeresen értékelte a területen folyó nyelvvédelmi munkát.

Az 1980-as évek közepétől a Csemadok Pozsony-vidéki és Galántai Területi Választmánya a Kodály Zoltán születésnapját, azaz december 16-át megelőző héten minden évben megvalósította az anyanyelv hete rendezvényt, melynek keretében magyar nyelvészek, irodalmárok bekapcsolódásával az anyanyelv és a nyelv művelés fontosságára, illetve Kodály nyelv művelő munkásságára hívták fel a figyelmet. E tevékenység célcsoportja – szavalóversenyek, nyelvi vetélkedők, előadások megrendezésével – az alapiskolás és középiskolás diákság volt. Az anyanyelv hete a tanárok, „csemadokosok” és más érdeklődők számára megszervezett ünnepi akadémiával zárult, ahol jeles előadók osztották meg gondolataikat a megjelentekkel.

Az anyanyelv védelmének témaköre szinte minden rendezvényen napirendre került. A helyi és járási Csemadok-szervezetek vezetőségi ülései, taggyűlései, évzárói mind-mind jó alkalmat biztosítottak egy-egy jeles magyar

nyelvész, költő vagy író anyanyelvről „palackpostaként” írt gondolatainak, üzenetének továbbadására, tolmácsolására.

Örömteli eseményként 2022-ben, a Csemadok szervezésében a Felvidéken valósult meg a magyar nyelv hetének Kárpát-medencei rendezvénysorozata. A sikeres esemény után az Anyanyelv-ápolók Szövetsége és a Csemadok Országos Tanácsa együttműködési megállapodást kötött Budapesten, melyet a két testület elnöke, Juhász Judit és Bárdos Gyula írtak alá.

A fenti felsorolás persze nem csupán a nyelv művelés területén hozott hasznot a felvidéki magyarság számára. Nem kis elismerést jelent, hogy folyamatosan változó világunkban a Csemadok ma is több mint 50 000 tagot számláló tagságát és aktivitását tekintve a legnagyobb társadalmi szervezetek közé tartozik, nemcsak szlovákiai vagy magyarországi, hanem Kárpát-medencei méretekben is. A szervezet elmúlt 75 éves tevékenysége egyértelműen igazolja, hogy a felvidéki magyarság életében a jogegyenlőség és a gazdasági fejlődés biztosítása terén végzett politikai érdekképviseleti munka mellett pótolhatatlan szükség van az anyanyelv-ápoló, kulturális és nemzeti öntudatfejlesztő, értékvédő és hagyományőrző tevékenységre is. Mert mindezek csak együtt képesek biztosítani a szlovákiai magyarság magyar anyanyelvhasználatra és magyar iskolai oktatásra épülő, társadalmi jogegyenlőségen alapuló jövőjét.

Szívből gratulálva az Anyanyelvünkért Emlékérem kitüntetéshez, azt kívánom, hogy a Csemadok legyen továbbra is a szlovákiai magyarság kulturális autonómiájának letéteményese és garanciája. Segítsen legyőzni és meghaladni nemcsak a múlt sérelmeiből fakadó kisebbségi érzést, hanem a felvidéki magyarság soraiban máig megmutatkozó megosztottságot és széthúzást is. Legyen a Csemadok véleménye megkerülhetetlen az ország mindenkor hatalmi elitje számára azokban a témákban és kérdésekben, amelyek a szlovákiai magyar közösség mindennapjaival, létével és jövőjével függnek össze.

A Csemadok szervezet munkájához további sok sikert, vezetőségének és tagságának pedig az eddigi eredményes munkából fakadó jogos büszkeség mellett további lelkes tenni és győzni akarást kívánok, Esterházy János szavaiból és hitéből fakadó biztatással: „Mert minden elpusztulhat a földön, a modern technika pusztító molochja halomra döntheti házainkat, elpusztíthatja az európai kultúra féltve őrzött kincseit, de ha egy nemzeti közösség látja életének célját és értelmét és ha egy nemzet rendíthetetlenül hisz elhivatottságban, az a nemzet nem pusztulhat el soha.”

Molnár Imre
történész-szociológus

Mittel úr, a költő

Tőzsér Árpád

Régi adósságunk, hogy bemutassuk olvasóközönségünknek azokat a magyar nyelvű költőket, írókat, akik a magyar irodalmi köztársaságnak (Pomogáts Béla) egyenrangú tagjai, de életművük és műveik a határon túli besorolás, a centrumtól távolabbi létezés mód miatt kevésbé ismertek. Különösen időszerű, hogy számba vegyünk a magyar történelem 1956-os „repedéséből kihajtott” sarjakat.

(kép: Csevadok)

Tőzsér Árpád (1935) költő, esszéíró, irodalomtörténész és kritikus irodalmi jelenünknek is aktív szereplője: nem olyan régen írtak róla a Litera irodalmi online portálon, verseinek hangzó változatát meg lehet találni a YouTube-on. A számára otthonos pozsonyi helyszíneken portréfilm is készült róla, de azért lexikonból kiemelhető névjegyének az első szaván – „szlovákiai” magyar költő, író, esszéista – ma már alaposan elgondolkodhatunk. Egy olyan, az európai múlt és jelen költészetére egyaránt nyitott fülekkel figyelő költő és irodalmi mindenek számára, mint Tőzsér, aki gyerekként a Toldin tanulta a magyar nyelvet, majd anyaországi középiskolába is járt, művelt literátor, kritikus és fordító „az irodalom nem állam-, hanem nyelvfüggő” már a kezdetektől. Sőt tovább mehetünk: ez minden költészet lényege. A költő anyanyelvének saját nyelvváltozata maga a vers, amelyben megformálódik, amit a világnak mond. Tőzsér Árpád hozzátenné még azt is, hogy manapság, amikor a technika lett az akarat maga, és a költő is azon kapja magát, hogy a világhálón szörfözik, „csak a vers falai óvják a lelket, a formáló eszmét”. Ha visszakeresünk korábbi köteteire, menedékként szolgált számára ez az ars poetica azokban az időkben is, amikor a „nagy hatalmak ege ért össze feje fölött”, és a kisebbségi költőtől szorongásai sokszorozták meg e reflektív költészet érzékenységét.

A fiatal Tőzsér Árpád lírája gazdagon át van itatva a magyar verse hagyományával: Petőfi és József Attila hetykesége, Ady gesztusnyelve, a nyugatosok verselése, Illyés Gyula látásmódja és az idősebb kortársak közül Nagy László sorsvállaló imperatívuszai is táplálják erőteljes képeit és színeit. Jól igazolta ezt, hogy Dinyés József, megérezve egyik legelső versének táncritmusát, kitűnő érzékkel megzenésítette, és gyakran előadta a „*Férfikor, így jöjj*” című költeményét.

Az arbiteri kritikus, Fábry Zoltán már korai verseiben megérezte „A világgá tágulás pattanó dinamikáját”-t. De Tőzsér költői s majd esszéírói pályájának ívét 1958-as fel-tűnésétől számítva egy évtizeddel később látjuk európai horizontra emelkedni, szinte a nyugaton kialakuló magyar kortárs irodalommal párhuzamban, olyan avantgárd, kísérletező alkotók hatása alatt, mint T. S. Eliot, Ezra Pound, a lengyel Zbigniew Herbert és a cseh Miroslav Holub. A hatvanas évek eszméletű közegében költésze elvesztette – később már naivnak nevezett – hitét és hangját. Saját szavaival leírva: „az a filozófiai és irodalmi reneszánsz, amely a csehszlovák '68-ba torkolt, ... paradoxmód egy világnézeti székesziszhez vezetett”. Verseiben válságjeleket fedezhetünk fel: „Keresem magamat / fában, fűben, / de minden néma.”; sőt egy időre el is némult a költő.

Ugyanakkor a mélyben zajló termékeny útkeresés ki-mozdította az alkotói pályát, és tágabb horizontokat nyitott meg előtte. Egyes kritikusait is meglepve e korfordító évtized hatására lett a több állam és nyelv kultúrájába bekötött Tőzsér Árpád maga is közép-európai jelenség. A fordulat lényege, hogy költészetének székesziszből kivezető útjára és eszközére talált rá az iróniában, amelynek finomhangolására több közép- és nyugat-európai példánk is lehet, de magyar előzményei szintén megtalálhatók. Tőzsér irodalomtörténészként gyakran utal rá, hogy „Az irónia a létezés tragikusságát tudatosító és e tragikusság ellenére is tovább élő ember mosolya”. Madách Tragédiája vagy Vörösmarty így értelmezett iróniája olyannyira közel állnak hozzá, hogy említett közép-európai fókuszú korszaka, mely az úgynevezett Mittel-élményből keletkezett, az *Adalékok a Nyolcadik színhez* c. versével tűnt föl 1982-ben. A ciklus kötetének (pl. *Történetek Mittel úrról, a gombáról és a magánvalóról*, 1989) alteregójában a költő, szándéka szerint „a közép-európai létezésből akarja kihúzni a lírai hőst – valahogy úgy, mint Münchhausen báró saját magát a mocsárból”. E groteszk mesei kép jól érzékelteti a tőzséri versbeszéd, a költői hang ekkori változásait. Ahogy egyik verscíme tudatja: *Mittel úr feltalálja a vers nélküli verset*. Nem más történik ekkor, mint hogy ezek a modern esszéversek betessékelnek minket legmélyebb

gondolatai, kételyei és kritikus szembenézései világába: az önmegismerés belső kamráiba.

A Mittel-költészetnek aurája lett még a hazai olvasók körében is: Tözsér Bolond Istók-i figurája, Mittel Ármin a közép-európai eszme, a „lét nélküli tudat” erejével szublimálta a határokat. A paradoxon magyarázatát a költő 1995-ös naplóbejegyzéséből idézem: „Furcsa életforma a miénk, szlovákiai magyaroké: többségi tudattal vagyunk kisebbségi létűek. Többségi tudatunk a magyar történelemből és irodalomból vétetik, kisebbségi létünk napi tapasztalat”. Ezt a léthelyzetet sikerült felülboltoznia a költőnek a *Mittelszolipszizmus (1994–1972)* című ciklussal, melynek III. része így fűzi gondolati ívbe a személyes sorsot és az egyetemes költölétet:

*S egyszerre lett élményem a háromfajta nyelv
s a háromfajta életforma. Mert természetesen
másként beszél és él a törvényen kívüli
természeti ember, a pásztor, másként
a természetből már elszakadt, de az anyag természetébe
annál mélyebbre ereszkedő mesterember,
s megint másként a hagyományörző, örök szabadságharcát
szigorú természeti, társadalmi és erkölcsi kötöttségek
közt vívó paraszt. S ez az ideges sokféleség, ha nem is
rendkívüli tehetséget, de rendkívüli érzékenységet,
beteges képzelőerőt, nyugtalan elmét,
s hozzá egy képszerű, egy tárgyilagos,
s egy egyszerre képszerű és tárgyilagos
nyelvet ígért a születő fiúnak.
S tarka sorsot:
albérleteket a nemzet szemgödreiben,
a haza szájában
s Közép-Európa véredényeiben.*

Gömörföldi Mittelként a térség történelmi változásai megedzették, belátásra és szembenézésre tanították Tözsér Árpádot. Gyerekkorára és szülőföldjére gondolva kezdettől éppúgy „az elmúlás menetrendjé”-t követi fájdalmas elfogadással, mint hozzá közel álló belmagyar kortársa, a Mátraalján élő Oravecz Imre. Tözsér elindító „nyelvtája” Péterfala, de tájhazája, a Barkóság csak addig lehetett számára a világ közepe, míg a népnek „a népdal volt a nyelve”. Hogy azóta „Hol az édes táj? / Hol a gyermekkor / anya-álmod? / Itt csak halszag van, / s versed falában / rum szivárog” (Vydrica).

Oravecz Imrének dedikált vagy inkább az ő modorában írt kései versében (*Asszonyok*) már groteszk realizmussal rajzol életképet a kenderáztatóban dolgozó falusi asszonyokról, és csupán az ángyaink, nenéink szavak erejéig hagy teret az emlékezés gyöngédségének. Jól követhető, hogy a költői léthelyzet változásai nyomot hagynak a versbeszédén és a nyelvhasználaton. Az iróniát és a groteszket követő költői időszak kísérletezésnek adott teret a tözséri életműben, ami egyaránt lehet jele az irodalom és a köl-

tőszerep változásainak, illetve a kortárs áramlatok hatásának.

A Tözsér-életmű – gondolati bőségének, dialogikusságának és erős (ön)reflektivitásának köszönhetően – egyre inkább a már említett esszéversek és esszék felé kanyarodott. Újabb köteteit is gondolati témák, erős filozofikusság termékenyíti meg a változó poétikák kohójában. Tözsér költői műhelyében nem ritkaság, hogy a versek alkotói gondozása nem zárul le megszületésükkor vagy publikálásukkor, 2010-es kötetének címe, a *Sebastianus mondja* utal ilyen újraírt és jelentésekkel dúsitott előzményre. Bedecs László kritikus egyben látja e műben „a tözséri költészet legfontosabb ismérveit: a filozofikus attitűdöt, az esszéisztikus, könnyed ritmusú beszédet, a hosszúvers gondosan kimért szerkezetét és a vers egészen végighúzódo, hol groteszkbe, hol szatírába hajló humort. Sőt még valamit: az intertextusok állandó és látható jelenlétét, hiszen ez a szöveg történetesen Rilke *Szent Sebestyén* című versére utal.”

*A mártír-kínban éppen az szép:
nyakadból esendően áll egy fanyíl ki,
s nyitva a mell – s a száj nem tud kinyílni.
Börtön? Jó, de az ablak ad fényt,
s ahogy a tekintet ki-kirepes:
a vers ablakán kihajolva
fölnyujtókodsz egy égi sorba,
kikattan halkan a földi retesz.*

A mind több testi nyavalyával birkózó költő későbbi verseinek zöme szókimondó búcsú- és panaszvers latin költők és modern szenvedők nyomában. Az ember kiszolgáltatottsága, a testi fájdalom sokféle nyelvi regiszteren szólal meg bennük.

Tözsér Árpád, aki kiváló műfordítóként ismeri a többnyelvűség előnyeit is, kesernyész-józan iróniával tekint anyanyelve mai változataira és a kisebbségi nyelvhasználatban kialakult kontaktnyelvi jelenségekre. Az eszméltető nemzedéki élményt megörökítő *A kódváltás pragmatikája (Példaszöveg egy szakdolgozathoz)* című Tözsér-verset (2002. ÉS) és magát a jelenséget remélhetően sokan ismerik olvasóink közül, hiszen az Édes Anyanyelvünk 2016. 4. számában bővebben olvashattunk róla.

A költő sajátos nyelvi pragmatikája a *Iuvenalis II.* c. versében így szól:

*Bizony, pusztán a mondatot leélni, a pontig, főleg
bóvítványok nélkül, a nyers élménynek
leverni éretlen gumóját is –
ma ennyi a líra, ennyi az ének!
Tudtam, hogy eljön,
dehogy máris?!
Jelentés, nem köszöntem el Tőled!*

Baranyai Katalin
a Magyaróra szerkesztője

A számolás hatása a dadogásra

Jóllehet a dadogás gyakran megnehezíti a tanulási folyamatot, miképp lehetne éppen a számolással csökkenteni rajta? Írásunk a számolás során alkalmazható lehetőségeket mutatja be, azt, hogy hogyan jelenik meg a beszédritmus mint a matematika és a dadogás egyik kommunikációs eleme. Köztudott, hogy éneklés és szavalás közben csökkenhet a dadogás. Ez annak köszönhető, hogy mindkét beszédprodukciónak lényeges eleme a folyamatos ritmikusság. Ám a ritmikusság a számol(gat)ás és a nyelvi játékok alapját is képező beszédelem, így várható, hogy mindkét tevékenység hatásos eszköze lehet a kommunikációs képességek javításának.

A dadogás

A nyelvi fejlődés zavarait több terület szerint különítjük el egymástól. Ilyenek a hangképzési zavarok megnyilvánulási formái (pöszesség, selypesség, raccsolás), az agrammatizmus (a nyelvtani szabályok téves alkalmazása), a beszéd-folyamat zavarai (dadogás, hadarás, pattogás, lepeggés). Ezek közül kiemeljük a dadogást (balbuties), amelynek a definíciója minden szakterületen más és más. Az orvostudomány szerint az idegrendszer hibás működésének következménye a légzőizmok, ezáltal a beszéd akadozása. A pszichológia nézete az, hogy a dadogás valamilyen lelki probléma megnyilvánulása. A logopédiában ez a jelenség olyan kommunikációs nehézség, amelyet komplex szemlélettel kell orvosolni. Mivel mindegyik terület a maga nemében helyes megállapításokat tartalmaz, a szakemberek az összes lehetséges okot figyelembe veszik a terápia során. Nagyon fontos, hogy nem a dadogást, hanem a dadogót kezelik, és a személyiség fejlesztésén túl a helyes beszédtechnika kialakítása a terápiás alkalom egyik célja. További segítséget jelent, hogy a különféle beszédjavító készülékekkel lényegesen könnyebb a helyes beszédlevegzés kialakítása és a levegővel való gazdálkodás, valamint nő a dadogó biztonsága és a beszédkedve, miközben csökken a beszédfélelme. Ám a folyamatosan fejlődő műszeres eszközhasználat a jövőben sem fogja pótolni a terápia humán módszereit, sőt jelen esetben a természettudomány berkein belül jelentkező beszédjavító kommunikációs lehetőségeket sem. A dadogás, kevés kivételtől eltekintve, gyermekkorban kezdődik: a statisztikák szerint 60%-ban 3 és 5 éves kor között, illetőleg az iskoláskor elején. Sajnos, ez a rendkívül makacs probléma gyakori visszaeséssel jár, és a gyerekek 20%-át érinti, leginkább a 3–4 éves korosztályt, közülük is inkább a fiúkat.

Ez a beszédprodukciónak zavar többnyire a szókezdő beszédhangokra jellemző, és a mássalhangzók kiejtése gyakrabban idézi elő, mint a magánhangzóké. Két típusa közül az egyikben a beszélő a szavak első hangját vagy szótagját ismétli (klónusos dadogás, pl. *b-b-b-bement*). A másik tí-

pussal küzdő beszélő nem tudja elkezdni a szó kiejtését, vagy görcsösen megnyújtja az első beszédhangot (tónusos dadogás, pl. *b-----ement*). Gyakran e két típus kombináltan fordul elő (tono-klónusos dadogás). A dadogó kevéssé tudja az időszerkezeti viszonyokat megfelelően létrehozni a hangos beszéd során, miközben a belső beszédképzése ép, csak a külső megnyilvánulás ütközik akadályokba. Bár a dadogó gyerekeknél a beszédhez szükséges feltételek teljes mértékben kialakultak, a beszédprodukciónak kudarcok gyakran gátolják a személyiség harmonikus fejlődését, és kialakul a logofóbia, azaz a beszéd-től való félelem. Ez a feszélyezettség nem a teljes beszéd-tétet érinti, csupán a „nehéz” vagy nehéznek vélt hangokat (pl. a zöngétlen zárhangok vagy zöngés hangok). Az ide vonatkozó logopédiai gyakorlatok íve a következő: 1. helyes zöngéindítás; 2. artikulációjavítás; 3. a figyelem összpontosítása; 4. a gondolkodás rendszerezése. Az eljárásnak a 3. és a 4. pontja különösen jellemző a matematikai gondolkodásra, amely során a gyerekek képesek felismerni a periodikusan ismétlődő (hang)mozgásokat, követni és folytatni tudnak általuk ismert ritmusokat.

A logopédiai gyakorlatok ívének első pontja a helyes zöngéindítás. Ha a zöngéindítás nehézségekbe ütközik, a művelet mozgással könnyebben elősegíthető. Ilyen aktivitás a taps, az ütemezés vagy akár az írás. Az effajta cselekvés elvonja a gyermek figyelmét a beszéd-től, magától a beszédnehézségtől, míg az ép, helyes mozgás átterjed a beszédszervek mozgására is. Mivel a számjegyek írása folyamatos, akadálymentes, matematikaórán ez a beszédet is folyamatossá teheti. Ennek megfelelően a keletkezett légzési, hangadási és artikulációs problémák visszaszorulnak, miközben maga az aritmia (ritmuszavar) is csökkenthető beszédindításkor.

A számolás konkrét jellege és szemléletessége megalapozhatja a gyermeknél a világos, pontos, könnyen formába önthető gondolatokat. A gyakran kötött közlések egyfajta kommunikációs biztonságot nyújtanak a tanulóknak, többek közt a sorszámolásnál a *-dik* sorszámnév-képző ismétlődő előfordulásával. Hasonló feladat, amikor a páros-páratlan számokat kell felsorolni 1-től 10-ig, páros számok 2, 4, 6, 8, 10, páratlan számok 1, 3, 5, 7, 9. Nagyobb számok esetében ugyanez a szóismétlés fedezhető fel, amikor párosával (12, 14, 16), ötösével (5, 10, 15, 20) vagy tízes ugrással számolunk (11, 21, 31; 56, 66, 76 stb.).

Helyes hangindítással egybekötött artikulációjavító gyakorlat, ha zöngés hangadással, természetes hanghordozással mondatjuk el a következő összeadásokat hármass ugrásokkal: *három meg három az hat, hat meg három az kilenc, kilenc meg három az tizenkettő* stb. Sorok és oszlopok szerint is gyakoroltathatjuk az alábbi számok pontos kimondását úgy, hogy mindegyik „nem + ...” előtt levegőt veszünk:

nem 3	nem 6	nem 7
nem 33	nem 66	nem 77
nem 333	nem 666	nem 777
nem 3 333	nem 6 666	nem 7 777
nem 33 333	nem 66 666	nem 77 777
nem 333 333	nem 666 666	nem 777 777

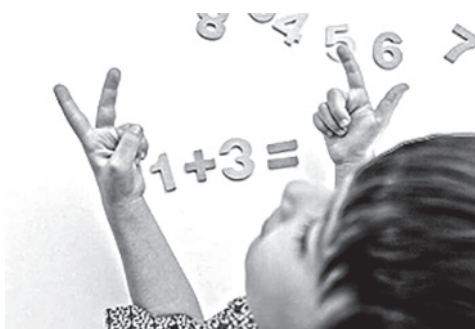
A fenti szó- és számoszlop helyes ejtésének nehézsége abban rejlik, hogy a *h* hang hangoztatásakor meglehetősen nagy mennyiségű levegő áramlik ki a tüdőből, ezért azt a kimondás folyamán megfelelően kell beosztani. Nagyobb kihívást jelent, ha a ritmusgyakorlatot hangerő-szabályozásos játékkal egészítjük ki. Ugyanilyen típusú feladatok alkalmasak a figyelem összpontosítására és a gondolkodás rendszerezésére is, hiszen a számok építkezése kötött logikai és szerkezeti struktúrát követ.

Ezekben a példákban figyelemmel kísérhetjük a számolás és a kommunikáció összekapcsolódását, melyek egyrészt egymást erősítik, másrészt elősegítik az eredményes tanulást.

Számolás

A cikk további részében a matematika és a beszédritmus kapcsolatán keresztül mutatjuk be, milyen lehetőségek kínálóznak a dadogó gyermekek számára a matematikai készségek elsajátításában. Láthatjuk, hogyan javítja a ritmikus beszéd a figyelmet és a koncentrációt, csökkentve az éberség lankadását, hozzájárulva a beszédfejlesztéshez, a matematikai fogalmak megtanulásához vagy éppen szóbeli és írásbeli műveletek elvégzéséhez.

A figyelem, a koncentráció fejlesztése kisgyermekeknél különféle játékok által valósítható meg, mint például: *Mi változott?*, *Kakukktojás*, *Különbségkereső*, *Keresd a párját!*, *Labirintus* játék. A mozgással összekapcsolódó játékok közül jó példa az, amelyben a gyerekek leguggolnak, ha páros számot hallanak, és magasra tartott karral felállnak, ha páratlant. A beszéd fejlesztését szolgáló feladatok közül a légzőgyakorlatok során a számokat növekvő vagy csökkenő sorrendben sorolják fel a gyerekek. Olyan szó párokat is olvashatnak, amelyek a hangok időtartamának rögzítésére alkalmasak (pl. *tíz – tizenegy*, *húsz – huszonegy*). Számokat tartalmazó nyelvtörők mondasakor a tiszta artikuláció fejleszthető (pl. *Egy kupac kopasz kukac*; *Egy meggy mag*...). A mozgás és a ritmus kapcsolatát erősíti a számegyenesen, adott szabály alapján való lépegetés is, pl. kettesével, hármassal. A számegyenes is egyfajta „biztonságot” nyújt a gyermekeknek, hiszen a számok növekvő sorrendben és egymástól azonos távolságra helyezkednek el rajta.

A számok tanításánál a „valamennyivel több” és a „valamennyivel kevesebb” relációja esetében a bemutatás mellett az ismétlődéses szóbeli megerősítés is fontos (pl. *a négy eggyel több, mint a három; az öt eggyel több, mint a négy*). A számszomszédok megállapításában (pl. *a négy kisebb számszomszédja a három*) vagy műveletvégzésnél ($2 + 3 = 5$ mintájára $12 + 3 = 15$) a folyamatábrázolás verbális követését rögzítik a vissza-visszatérő hangzó elemek, elősegítve a memóriában való tárolást. Sok számolós mondókánk van, amelyeket valószínűleg több generáció ismer, és reményeink szerint a jövőben is alkalmazni fog (pl. *Egy, megérett a meggy; Egy, kettő, három, négy, / Te kis nyuszi hová mégy?; Egy napocska jár az égen, / Két csacsi legel a réten*). Vannak olyan rigmusok is, amelyek mozgással is összekapcsolhatók, pl. *Így ketyeg az óra tik-tak jár* (mutatóujjukat maguk elé tartva jobbra-balra mozgatják az ujjukat és a fejüket).

A mérés és a mértékegységek tanításánál szintén nagy segítséget jelent a versek ritmusa: *Milliméter a ceruza hegye, / centiméter a ceruza eleje, deciméter a festő ecsete, méter a pad teteje, kilométer az autók menete*.

Láthatjuk, hogy a prozódiai elemek közül a beszédritmus milyen kedvező hatást gyakorol a hangzás színesítésére, a kifejezőerő fokozására. Óvodai vagy iskolai körben meglehetősen nagy feladat hárul a pedagógusra is a beszédgátlás, beszédbizonytalanság vagy éppen a beszéd-

félelem oldása szempontjából.

Ezért rendkívül fontos az asszertív kommunikációs stílus kialakítása, amely a magabiztosságot előidéz és támogató közösségben elérheti, hogy a résztvevők sikeresen tudják kifejezni magukat nehéz szituációban is.

Látszatra messze kanyarodtunk a dadogás problematikájától, de valójában a megoldási lehetőségek tárházát igyekeztünk bővíteni az interdiszciplináris területek feltérképezésével. Fontosnak tartjuk, hogy a már meglévő, rendkívül gazdag kulturális kincseket ismét lajstromba vegyük, mert napjainkban is autentikus és elementáris erővel hatnak, miközben számos fejlődési problémát megoldanak vagy éppen megelőznek.

Irodalom

Montágh Imre – Montághné Riener Nelli – Vinczéné Bíró Etelka: *Gyakori beszédhibák a gyermekkorban*. Holnap Kiadó, Budapest, 2018.

Somfalvi Eszter Dóra – Fülöp Mária: *Tanítói kézikönyv*. Eszterházy Károly Egyetem – Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2017.

Czapné dr. Makó Zita
adjunktus, EKKE
Kiss Magdaléna
nyelvész, EKKE

„Az első napon el kell kezdeni az anyanyelvi nevelést!”

Vizsgálatok többnyelvű családok körében

A történelmi határváltoztatások miatt kisebbségben élő magyarok mellett számos kivándorló magyar él – nem csupán a Kárpát-medencében, hanem – a világ különböző pontjain is. Lélekszámukról nincsenek pontos adataink. A Kőrösi-program becslései alapján, az észak-amerikai kontinensen másfél millió, Dél-Amerikában nagyjából százhuszezer, Izraelben kétszázezer, míg Ausztráliában körülbelül hetvenezer magyar származású él. Kutatásomban a családi nyelvi nevelés, szocializáció kérdéseivel foglalkoztam a Nyugat-Európában élő magyarok körében. A becslések szerint, Nyugat-Európa-szerte a legtöbben Németországban és Ausztriában élnek, de számottevő a Nagy-Britanniában, Franciaországban, Svédországban és Svájcban élő magyarok száma is.

A 2023 tavaszán megkezdett, *Nyelv, kultúra, identitás* munkacímen zajló társadalomnyelvészeti vizsgálatban eddig százhuszonnyolc család vett részt, így négyszázhetvenegy fő (első- és másodgenerációs többnyelvű beszélő) nyelvhasználatát lehetett vizsgálni, az ötvenhárom kérdésből álló, online nyelvhasználati kérdőív segítségével. A gyűjtött anyag feldolgozása adat- és tartalomelemzéssel történt. A kitöltők közül 37 család Németországban, 25–25 család Franciaországban és Svájcban, 8 Svédországban, 5–5 Angliában és Luxemburgban él. 3 adatközlő család volt Ausztriából, Csehországból és Finnországból, valamint Hollandiából és Írországból. Ciprusról és Olaszországból 2–2, Portugáliából 1 kitöltés érkezett, míg további egy kitöltő a „Nyugat-Európa” megjelölést használta, így ezt a családot nem lehet országhoz kötni, két válaszban pedig adathiány van. Korábban, 2006 és 2010 között is készítettem nyelvhasználati interjúkat Franciaországban élő, kétnyelvű családokkal. E vizsgálatok tanulságait szintén felhasználtam.

Mint erre már számos nyelvész rámutatott, a bevándorló családok nyelvmegőrzésében a családi nyelvpolitikának kiemelt jelentősége van. Bernard Spolsky, többnyelvűség-kutató *családi nyelvi menedzsment* fogalma szintén ezt a problémakört járja körül. Milyen (anya)nyelvi nevelést, nyelvi szocializációs utakat követnek a többnyelvű családok?

A szülők anyanyelve, a nagyszülők szerepe, a gyermekek születési sorrendje mind-mind meghatározó tényező a nyelvmegtartás szempontjából. Fontos kérdés továbbá, hogy a szülők anyanyelve azonos-e, vagy vegyes nyelvű párról beszélünk. Vegyes pár esetében más-más lehetőségeket teremt a nyelvsajátításra, ha az édesanya a magyar anyanyelvű, vagy ha az édesapa az. A gyermekek körüli feladatok természetéből adódóan az édesanyák általában összességében több időt töltenek a korai időszakban a gyerekekkel, így több esély van a nyelvmegőrzésre akkor, ha az édesanya a magyar. A párizsi magyar gyermek-

foglalkozások egyik vezetőjével folytatott beszélgetésem is megerősítette a fenti észrevételt, aki azt állította, hogy nem látott még olyan kisgyereket, akinek aktívan megmaradt felnőttkorára a magyar nyelv használata úgy, hogy az édesapa a magyar anyanyelvű: „Az más kérdés, hogy érti a nyelvet, de már nem beszél” – mondja.

Az, hogy a szülők mennyire tartják meg a magyar nyelvhasználatot, milyen szinten adják át a magyar nyelvet gyermekeiknek, nagyban összefügg saját idegennyelv-tudásuk szintjével is. Azok, akik a külföldre kerülés pillanatában már jól tudták az adott ország nyelvét, nem érezték úgy, hogy a gyermekekkel kell gyakorolniuk a befogadó ország nyelvét azért, hogy jól megtanulják azt, így inkább magyarul beszéltek a gyermekeikhez. Továbbá azok a szülők, akik kezdettől tisztában vannak a kétnyelvűség előnyeivel, akik utánaolvastak a kérdésnek, sokkal tudatosabban alakítják ki a nyelvi nevelést is. Vegyes nyelvű párok esetén fontos kérdés az is, hogy a másik szülő tud-e, és ha igen, akkor mennyire tud magyarul. Mennyire fontos neki, hogy a gyermekek megtanulják a párjuk anyanyelvét is, avagy mennyire tekinti magát a beszélgetésből kizártnak, sértve, megbántva a másik fél, ha magyarul beszélnek a jelenlétében. Továbbá érdekes még a tágabb család, a nagyszülők hozzáállása is. A vegyes nyelvű pároknál egyértelműen az „egy személy – egy nyelv” elvét javasolják a szakemberek, és a megkérdezett családok közül is sokan ezt a családi nyelvpolitikát követik (OPOL = one parent, one language, jelentése: 'egy szülő–egy nyelv'): „Az első napon el kell kezdeni az anyanyelvi nevelést. Otthon a magyar anyanyelvű szülők kizárólag magyarul beszéljenek gyermekükkel. Semmiképpen ne keverjék ill. váltogassák a nyelveket. (A vegyes házasságokban konzekvensen egy nyelv egy szülőhöz kapcsolódjon.) Olvassanak rendszeresen magyar meséket, mondókákat, énekeket. Legyen magyar könyvtára a gyermeknek. Vigyék minél több magyar közösségbe őt! (cserkészet, magyar iskola, kulturális programok, magyar sportesemények követése... stb.) Utazzanak minél többet Magyarországra. Ha valakinek fontos az (és annak kellene lenni), hogy magyar identitást ajándékozzon gyermekének, annak látnia kell, hogy ez egy különleges és sok energiát, figyelmet igénylő ÉLETFORMA. (A magyar iskolával a családnak 6 munkanapos hete lesz tizenéven át!) Ez sok szervezést, lemondást igényel...” – írta egy Németországban élő magyar édesanya, akinek a volt férje német. (A véleményét az eredeti helyesírással közlöm.)

Mint fentebb már utaltam rá, a testvérek születési rangsora is nagyban befolyásolja a nyelvhasználatot. Hiába minden fenyegetés, tiltás, a nagyobb testvér „hazahozza” a környezetnyelvet az iskolából, óvodából: „Úgy jön ki, hogy

a második gyerek mindig kevésbé tud magyarul, mint az első. Mert az első csak magyar szót hall otthon, a második pedig már a nagyobbikkal hajlamos franciául beszélni, lehet, hogy könnyebb neki, mert egész nap ott darál, magyarul meg nehezebb, az meg válaszol neki, mert ő már nagyon jól tud franciául” – mondta egy Párizsban élő magyar édesapa.

Az is fontos továbbá, hogy az édesanya hány évig tud otthon lenni a gyerekekkel. A egyes nyelvű családoknak pedig mindenképpen segít egy külső, nyelvi hiteles személy (például gyerekvagyó) jelenléte, hogy ne csak egyetlen családtag beszélje a magyar nyelvet a gyerekekkel, gyerekekkel. A nehézségek azonban nagyobbak, ha nincs semmi segítségük a szülőknek: „Akik dolgoznak, és a párjuk nem magyar, nekik nehéz, főleg, ha nincs nagymama. Itt nincs gyes, 4 hó után vissza kell menni dolgozni. Filmek, zenék, esti mese magyarul. Ha nagy város, van magyar intézet, ha nem, nehezebb, mert van fizetés lehetőség, de anyagilag sokan nem állnak úgy, hogy fizessenek. Az itt élő magyar pároknak egyszerű, ők otthon magyarul beszélnek” – írta egy Franciaországban, magyar-francia családban élő édesanya.

(kép: magyar-iskola.sk)

A legfontosabb és leghatékonyabb szülői módszerek a kétnyelvű nevelésben tehát a következők:

1. **Tudatosság és következetesség:** Mindig és minden körülmények között ragaszkodjunk a stratégiánkhoz, akár az „egy személy–egy nyelv” elvet, akár a kisebbségi nyelv otthoni kizárólagos használatát alkalmazzuk!

2. **Magyar anyanyelvű gyermekfelügyelet:** Olyanokat kell alkalmazni, ha a szülő nem ér rá, kevés időt tud csak a gyermekével tölteni, akik magyar anyanyelvűek. Így a szülő távollétében, illetve rajta kívül is van egy másik, hiteles nyelvi referenciaszemély, „nyelvi helyettes” a gyerek(ek) életében. Ez lehet nagyszülő, fizetett gyerekvagyó, zó, rokon, barát.

3. **Megfelelő ösztönzés, a kortárs csoport kiemelt szerepe:** A magyar (anya)nyelvű kortárs csoport megléte mutathatja, hogy mennyire eleven a nyelvhasználat. Ma már, az internet nyújtotta lehetőségek kihasználásával, a távolságok jobban legyőzhetők, áthidalhatók, az élő magyar nyelv elérhető a világ bármely pontjáról. Minél idősebbek a gyerekek, annál fontosabb számunkra, hogy a magyar nyelv nemcsak a nagyszülőknek a nyelve (ez is nagyon je-

lentős persze érzelmileg), de kortárs barátok, velük egykorú rokonok, unokatestvérek is ezt a nyelvet használják. Fontos tapasztalás legyen, hogy bármiről lehet magyarul társalogni: a fiatalabb nemzedék is ismerje meg a beszélt nyelvet és az aktuális szlenget, a kortársak mindennapi nyelvhasználatát meghatározó szókincset, hogy ne csak a „konyhanyelv” szűk szókincse jusson nekik! Legyen értelme a nyelv megtanulásának, de legyen érzelmi többlet is mögötte!

4. **Érték és haszon:** A kétnyelvűség érték, a nyelv kincs. Hasznos és általánosságban véve is többletet jelent: „ahány nyelven beszélsz, annyi ember vagy”. 2010-ben, egy interjú során az egyik magyar édesanya, akinek a gyerekei magyar-francia családban nőttek fel Párizsban, a következőket mondta ezzel kapcsolatban: „Azt a tényt, hogy ők kétnyelvűek, megpróbálom értékesként beállítani. (...) Elvenni a devianciáját a dolognak. (...) Hogy ti mások vagytok, ti különlegesek vagytok, ezt a különlegesség-érzést adni nekik. (...) Olyan kiválasztottság-érzést adni.”

Mit tehet a szülő a sikeres kétnyelvűség érdekében, hogyan fejlesztheti a gyermek nyelvtudását? Milyen „segédanyagokat” használnak a szülők? Mivel közvetítik a magyar nyelvet és kultúrát? Könyvekkel, filmekkel, utazással stb., tehát komoly anyagi áldozatvállalással jár mindez. A nyelvmegtartást a kultúrahordozó termékek (digitális tartalmak, könyvek, zenék) beszerzése mellett, a magyar nyelvterületen eltöltött nyarak, szünetek, a magyar egy nyelvű kortársakkal való kapcsolattartás is nagymértékben segíti. Néhány hét egy magyar iskolában vagy óvodában is hatalmas előrelépést jelent. A magyar nyelv intézményes keretek között, egyesületi formában, cserkészben, hétvégi magyar iskolában, kultúrintézetekben, egyházi intézményekben stb. való oktatása is nagy segítség a szülőknek. És nemcsak a nyelvoktatási része a fontos mindennek, hanem a (magyar nyelv)közösséghez tartozás érzésének megtapasztalása is.

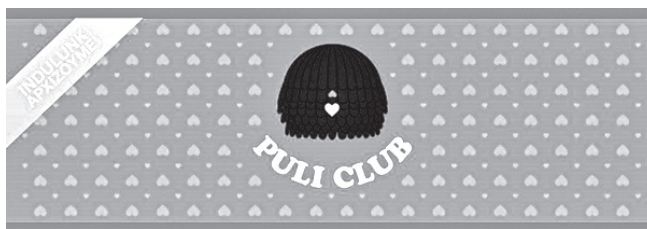

Lehrerverband Hungarolingua e.V.

A wiesbadeni magyar iskola, óvoda és bölcsőde logója

Fontos az érzelmi kötődés kérdése is, amikor a szülő csak akkor hiteles, ha „magyarul” szereti a gyermekét, és nem idegen nyelven szól hozzá: „Anyanyelven & anyanyelvi nevelés - én csak magyarul tudom szívből szeretni a gyerekeimet, és míg élek, szeretem a hazámat” – írta a kérdőívben egy Németországban, lengyel–magyar családban élő magyar édesanya.

Az általam kapott szülői válaszok többsége átgondolt, tudatos. A fenti tanácsokat összefoglalva, elmondható, hogy a szülők hozzáállása nagyon lényeges, de egy bizonyos érzékeny életkorban a kortárs kapcsolatok is kulcsfontosságúak. A szülői, családi nyelvi nevelés a válaszadók szerint akkor hatékony, ha következetes (pl. személyhez kötött nyelvválasztás). Az élő magyar nyelv elsajátítása nagyon fontos, erős ösztönzést jelent a magyar anyanyelvű kortárs kapcsolati háló megteremtése. Nagy jelentősége van a szülők, nagyszülők és gyerekek számára is a tudatosításnak: a kétnyelvűség többlet és érték,

Puli Club Cyprus. (kép: Facebook)

a nyelveknek kultúra- és önazonosság-hordozó szerepük van. Így a kevésbé hasznosnak érzett nyelv felé is érzelmi kötődés, azonosulás alakulhat ki, mely végső soron, gyakorlati szempontból, egy újabb nyelv megtanulása-

nak többletét, a gondolkodásmód nagyfokú rugalmasságát, a nyelvek és kultúrák közötti jobb eligazodást, nyitottságot jelenti, így válik megtérülő hosszútávú befektetéssé a ráfordított idő és odafigyelés.

Szabó T. Annamária Ulla
nyelvész, ELTE

Grammatikai jelenségek a Nemzeti Sportból

Az évente négyszer megjelenő Magyaróra folyóirat mindig valamilyen kitüntetett téma köré szerveződik. 2024 márciusában a lapszám címe a Média volt. Ebben a tematikus számban a Nemzeti Sport nyomtatott kiadásának szóhasználatát vizsgáltam meg. Forrásul a sportlap néhány januári száma szolgált. Az anyaggyűjtés természetesen a szókészletre irányult, de közben olyan adatokat is feljegyeztem, amelyek grammatikai szempontból keltették fel a figyelmemet. Most ezeket mutatom be. Összegyűjtésük nem volt olyan célirányos, rendszerező, mint a szóhasználaté, ezért szemléjükben szükségszerűen több az esetlegesség.

A feljegyzett grammatikai érdekességekből a legtöbb képviselője a vonzat-használatnak akadt.

Nagyjából a rendszerváltás idején, vagyis 1990 táján élénk visszhangot keltett a *gondolkodik* (és *gondolkozik*) ige-nek *-ban/-ben* vonzatú használata. Lelkes terjesztői és fanatikus ellenzői egyaránt voltak. Bírálói valószínűleg nem ismerték fel, hogy a hagyományos *-ról/-ről* ragos vonzattal szemben, amely a gondolkodás témáját jelöli meg, a másik, *-ban/-ben* ragos forma a gondolkodás távlatát, szempontját, érvényességi keretét fejezi ki, azaz tekintethatároi jellegű. (Érthető, hogy az eredetileg belső helyviszonyt kifejező rag, a *-ban/-ben* vált alkalmassá erre a szerepre.) – Olyanok is akadhattak, akiket az bosszantott, hogy a kezdetben „emelkedettebb” jelentésű vonzat (*nemzetben*,

reformokban stb. *gondolkodik*) „közönségesebb” tartalmú esetekre is áttért: *mesteremberekben gondolkodik* (azaz nem önmaga vállalkozik a lakás felújítására), *salátában gondolkodik* (fogyókúrája miatt) és effélék. – Azóta (megfigyelésem szerint) mind a túlzó divat, mind a nemegyszer átgondolatlan berzenkedés vesztett erejéből. A Nemzeti Sport mindenestre szívesen él ezzel a vonzattal: „Alapvetően még mindig négyéves *ciklusokban gondolkodom*”;

SPORT | 2023. október 28. 15:42

Szoboszlai szerint a Liverpoolnál senki sem gondolkodik második helyekben

(kép: ujszo.com)

„Volt biztató futása kétszázon is, nem *gondolkodnak* [ti. ön és az edzője] *a duplázásban?*”; „Az olimpia rendezésre pályázóknak mindenestre ilyen *fejlesztésekben* is *gondolkozniuk* kell majd”; „így nem reális *a részvételben gondolkodnunk*”.

A többnyire tárgyas *aláír* ige a sportnyelvben '(le)szereződik, átigazol'-féle jelentéssel gyakran fordul elő tárgy nélkül, határozóval (vagy határozókkal) bővítve: „A középpályás szerződését a Ferencváros csütörtök este jelentette be, arról nem érkezett hivatalos hír, hogy milyen időtartamra írt alá”; „[Kuczora Csenge kézilabdázó] két évre írt alá az erfurti klubhoz”; „Jó döntésnek tartom, hogy aláírtam a Servette-hez”. – Ez a megoldás az *aláírja* a szerződést tárgyas szerkezetre vezethető vissza: a tárgy jelenléte a gyakori közös használat következtében az igéhez tapadt, így maga a tárgy elhagyhatóvá vált; olyanféleképpen, mint ebben az esetben: *Írj nekem levelet* → *Írj nekem*.

Míg az eddig idézett adatok megjelenésén nem csodálkoztam, igencsak meglepett a *tudósít(hat)* igének ez a szerkezete: „Az, hogy egymás után a harmadik Európa-bajnokságról tudósíthatom idén a magyar válogatott szereplését, olyan csoda, ami 2013-ban az amszterdami »nyócegy« idején is elképzelhetetlennek tűnt”. A *tudósít* szabályos vonzata: *valakit valamiről*; a két bővítmény együttes alkalmazása nem kötelező, azaz a *tudósít vkit* és a *tudósít vmiről* önmagában is előfordul. A sportlap adata azért furcsa, mert ennek az igének a grammatikai tárgya az a csoport szokott lenni, amelynek a tudósítás szól: *a közönséget, az olvasókat* stb. Az újságból idézett megoldás, vagyis az, hogy a nyelvtani tárgy itt a közlés témája (*szereplését*) minden bizonnyal a *közvetít* mintáját követi. Jelenleg ez vonzattévesztésnek minősíthető, de nincs kizárva, hogy a jövőben elterjed az idézett szerkesztésmód. (Ezzel nem azt akarom jelezni, hogy pártfogolnám.)

Az értelmezős szerkezet mellett kérdést vehet fel az általános és a határozott igeragozás (régibbi, megszokottabb elnevezéssel: az alanyi és a tárgyas ragozás) közötti választás olyankor, ha a tárgyként szereplő főnév és értelmezője más-más megoldást sugall. Ha az értelmező nincs kiemelve – azaz nem kerül elkülönülő hangsúlyozási egységbe, „belesimul” a mondatba –, akkor a szerkezet után álló ige ragozása az értelmezőhöz szokott igazodni. Ezt láthatjuk a sportlap idetartozó adatában is: „Mindig azt mondom a tagságnak, az elnökségnek, hogy nagy közösséget, az egész sporttársadalmat képviseljük”.

Ha a mondatbeli tárgy főnévi igenévhez járul, akkor a tárgy irányította egyeztetés annak az igének a ragozásán mutatkozik meg, amelyet a főnévi igenév bővít. A – például határozatlan névelője miatt – határozatlan tárgy általános ragozást ír elő. Hibát okozva ezt a szabályt hágja át határozott ragozásával a Nemzeti Sport következő adata: „Egy MOB-elnöknek van eszköze, hogy egy ilyen klasszist valamilyen módon segítse visszaterelni az élsport világába?” – A helyes egyeztetés általános ragozású igealakot tartalmazna: *egy ilyen klasszist segítsen visszaterelni*.

Ha birtokos szerkezetek láncot alkotnak, akkor valamelyest zavart okozhat a viszonyítás jelöletlensége: „Termé-

szetesen a legnépszerűbb sportágak legjobbjai bevételeitől még ez [ti. a darts sztárjának jövedelme] is elmarad”. Jobb volna tehát így: *legjobbjaiknak*.

Divatos jelenség, hogy a „*Lehet, hogy* [és alanyi mellékmondat]” mondat szerkezetből a *hogy* kötőszó elmarad. Ez olyan következménnyel is járhat, amely pusztán stílusbeli. Eredményezheti azonban a mondat szerkezeti átrendeződését, a *lehet*-nek mint eredeti főmondatnak a módosítószóvá „süllyedését” is, például így: „*Lehet, hogy elmegyünk kirándulni*” → *Lehet elmegyünk kirándulni*. 'Talán elmegyünk kirándulni.' Ha a *lehet* valóban módosítószóvá válik, akkor a vessző mellőzése (volna) a helyes. (A részletekről itt lemondok; aki bővebben akar róluk tájékozódni, annak a Magyar Nyelvbe írt cikkemet ajánlom a figyelmébe: 2023/3: 306–317.) – Vitatható, hogy a *Lehet* utáni kötőszó elmaradása a Nemzeti Sport következő adataiban milyen következménnyel járt: „de *lehet*, nem leszek a keretben”; „*Lehet*, sértődés lesz belőle, de azért felteszem a kérdést: mennyiben más az íjászat, a sportlövészet és a darts?”; „A kiskaput korábban mindig sikerült megtalálni, most *lehet*, ennél nagyobbra lesz szükség”. (Lehetségesnek tartom, hogy az újság – legalábbis az esetek egy részében – a szófajváltást fel nem ismerve vagy a hagyományt tisztelve tartotta meg a vesszőt.)

A cselekvés folyamatosságának, időben elhúzódó voltának jellegzetes kifejezőeszköze az igekötő hátravetése. Szemléletes példát találtam erre a sportlapban: „Sokat jártunk az elmúlt időszakban a francia fővárosban, *készítjük elő* a terepet a nyári játékokra”. Ismert nyelvhasználati megoldás ez; azt viszont nem tudom, mennyire nevezhetem közismertnek és általánosnak. Abban biztos vagyok, hogy hibának semmiképpen sem mondható. Az is biztos, hogy alkalmazásának mértéke erősen függ attól, hogy használója a magyar nyelvterületnek melyik részéről származik. Kétségesebb viszont az, hogy valaki pontosan tudja-e önmagáról, hogy milyen gyakorisággal, miféle közegben és mennyire tudatosan él vele. (Magamról például úgy sejttem, hogy nemigen jellemző rám a használata.)

A szemlémet záró példaként egy olyan jelenséget említek, amelyet Kiss Jenő, az ELTE professzora hozott szóba a Magyar Nyelvben (2023/2: 225–228). Megfigyelése szerint a „*tud* + főnévi igenév” szerkezet terjed a *-hat/-het* képzős ige rovására. Gyűjtésem közben erre utaló jelként a Nemzeti Sportban ezt az adatot találtam: „Fontos, hogy folyamatosan akarj [általános alany] tanulni, fejlődni, és ha ez megvan, nagyot nem *tudunk hibázni*.” – A felvetés semmi esetre sem alaptalan, mindenképpen elgondolkasztató. Kutatási témaként szintén számos érdekességet ígér.

Horváth László
nyelvész

HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont

Ponttal vagy pont nélkül?

A nemzeti bajnokság (NB) osztályai rövidítésének kérdése régóta foglalkoztat már, mert ebben nem teljesen értünk egyet a kollégákkal: nem csupán az újságírók és a korrektorok nincsenek egy véleményen, de egy szakmán belül a korrektorok sem feltétlenül vannak ugyanazon az állásponton, hogy az NB I után kell-e pont, és ha igen a válasz, a toldalékos alakokkal hogyan kellene eljárunk.

Nem árulok el titkot, ha már az elején tisztázom: alapesetben kell(ene), merthogy a kérdezett kifejezés az aka-

írni, például: **B₁₂-vitamin, 123456HA** (okmányazonosító), **M7-es autópálya, M2 metróvonal, H1N1 (vírus); ABC-123** (rendszer); **TU-154, Apollo-11, Forma-1; 123456 KL** (lakcímkártya száma), **Yamaha XQ125; Kovács II. Béla; NB I.**³ (A kiemelések az említett portáltól származnak – K. N.)

Az *Osiris* 412. oldalán többek között a következők olvashatók a római számok használatáról: „Nem teljesen sorszámnévi értékkel szerepelnek a római számok ezekben

helyesiras.mta.hu

A számok és betűk kapcsolatát többféleképpen szokás írni, például: **B₁₂-vitamin, 123456HA** (okmányazonosító), **M7-es autópálya, M2 metróvonal, H1N1 (vírus); ABC-123** (rendszer); **TU-154, Apollo-11, Forma-1; 123456 KL** (lakcímkártya száma), **Yamaha XQ125; Kovács II. Béla; NB I.** Az egyes írásmódok között érdemi különbség nincs. – Az egyedi rendszerek eltérhetnek az általános helyesírási gyakorlattól.

démiai helyesírási szabályzat (*A magyar helyesírás szabályai*, a továbbiakban: *AkH*)¹ és az *Osiris Helyesírása* (a továbbiakban: *Osiris*)² alapján is ponttal a végén szabályos – egyszóval NB I. a helyes alak –, azonban ha ennyivel el lehetne intézni a kérdést, nem született volna meg ez a cikk. A *Nemzeti Sport*-os múlttal rendelkező szerzők ugyanis kvázi hagyományként hivatkoznak arra, hogy nem tesszük ki a pontot sem az NB I, sem a toldalékolt változatai esetében a szám végére, vagyis a hozzám kerülő szövegek többségében nem javítom ezeket: NB I, NB I-ben, NB I-es. Az indok ezenkívül az, hogy szóban nem sorszámmal mondjuk ki, hanem *enbé egy-nek* (vagy ahogy az *Osiris* írja: *embé egy-nek*) ejtjük, tehát nem hangsúlyozzuk a sorszámnévi jelleget, jelen esetben az első osztályt – de beszélhetnénk akár az NB II-ről is. Erre szoktam azt felelni, hogy az *AkH*. 12. kiadásának 292. pontja alapján „az utcanévet követő házszám után is kitesszük a pontot, noha azt tőszámnévként ejtjük, például: **a Tutaj u. 4.-ben** (kiejtve [négyben]). De: **a Tutaj u. 4/B-ben** vagy **4/b-ben**”. A szabályzat 294. pontja a nemzeti bajnokság rövidítését is említi, sajnos a toldalékos forma mellőzésével, ráadásul a kérdéses kifejezést a mondat végére helyezve, ezáltal természetesen ponttal lezárva – a helyzetet érdekessé teszi, hogy az akadémiai szabályzatot tartalmazó *helyesiras.mta.hu* portál ezt a mondatvégi pontot a mintázattól eltérően se nem kurziválja, se nem szedi félkövérrel: „A számok és betűk kapcsolatát többféleképpen szokás

a formákban: NB I., Kovács II. Béla, Vosztok-III., Pentium-II stb. Legtöbbször ilyenkor is ki kell tenni utánuk a pontot (bár vö. *Pentium-II*). A római számok utáni pont többnyire akkor marad el, ha a számot törttel követi: *IV/3-as körzet, NBI/B*. Ezekben a példákban a római számokat általában nem lehet, illetve nem szokás arab számokkal helyettesíteni.” Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ugyanitt, az 1477. oldalon a példák között említett *Vosztok-III.* helyett *Vosztok-6* címszót jegyeznek: arab számmal és pont nélkül.

A fentebbiekből látható, hogy a nemzetközi példák többségének a végén nem szerepel pont, a névnél (*Kovács II. Béla*) és – ha megnézzük a szójegyzéket, onnan világosan látszik, hogy – az NB I. után azonban igen. Több kollégával való rövidebb értekezés után akkor került hosszabban szóba a kérdés, amikor Kalcsics Ildikó olvasószerszerzővel leveleztem, mivel felvetődött benne a gólszerzés idejének leírása kapcsán, hogy a fokperces jelölésnél szükséges-e sorszámnévi pont a jel elé például a *Juhász (5')* esetén. Ő – mással ellentétben – megtartaná a pontot a nemzeti bajnokságok osztályainak írott változatában, szerinte ugyanis az NB I. és (a *Tutaj u. 4.-ben* analógiájára) az NB I.-ben írásképpel az értelemtükröztetés elvének megfelelően megőrződne a sorszámnévi eredet, és a dátumok analógiájának említésekor megjegyezte, hogy ott sem mindig sorszámnévként ejtünk ki egy napot (vagyis *március 15.* kiejtve lehet *március tizenöt* is, hiszen beszédben gyakran egyszerűsítünk), valamint dátumtoldalékoláskor eltűnik a pont, és jelenleg a *március 15-én, március 15-e, március 15-i* stb. formák tekinthetők szabályosnak. Az NB I-es/

1 *A magyar helyesírás szabályai*. 12. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015.

2 Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila: *Helyesírás*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006.

3 <https://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/akh12#294>

NB I-es kérdése nem szerepel a szabályzatban, ezt illetően az *e-nyelv.hu* egyik tanácsadója a ponttal ellátott formát javasolta a kérdezőnek, bár ez azért lehet vitatható, mert a dátumokhoz hasonlóan a melléknévképző helyettesítheti is a sorszámnévi pontot. Az analógiák keresésekor a kollégám eszébe jutott egy remek példa, amelynél az íráskép követi az egyszerűsített kiejtést: a bibliai versek kapcsán nem szokás pontot tenni a fejezetek és versek sorszámainak végére, többek között az *1Korinthus 2* vagy *1Kor 2* írásban említésekor sem – igaz, itt nem római számokat használunk, illetve a bibliai hivatkozásoké egy speciális rendszer. Összegzőképpen: a magam részéről el tudom fogadni az NB I és az NB I. írásmódot is, és korrektorként igyek-

szem a megrendelő igényeihez, kéréseihez alkalmazkodni, ameddig indokolhatóan vélem. Mindenesetre örömdetes lenne állásfoglalást látni az akadémiai kiadványokban a nemzeti bajnokság toldalékolt alakjait illetően is. Helyesírási apróság ugyan – mint amilyenekkel általában foglalkozom a cikkeimben –, de nem elhanyagolható, mert ezek a csekélységek is részét képezik az írott nyelvünknek, és vagyunk néhányan, akik heti (vagy akár napi) szinten szembesülünk hasonló dilemmákkal.

Kótis Nikolett
 korrektor (Index),
 szövegíró (PEOPLE TEAM Alapítvány)

Áldozás vagy úrvacsora?

Örömmel és érdeklődéssel olvastam a folyóirat áprilisi számában a *Plébánia vagy parókia?* című cikket, amiben a szerző összehasonlítja a római katolikus és a református szóhasználatot. Templomba járó, hívő evangélikusként mégis hiányérzetem volt. Gasparics Gyula, a cikk szerzője írását azzal zárja, hogy kifejezetten érdekes lenne más felekezetek szóhasználatát is megvizsgálni. Tudtam, ez a feladat rám vár, és cikkemben a legnagyobb *keresztény/keresztyén* történelmi felekezet szóhasználatát szeretném összehasonlítani a legkisebbével. Nem lehet mindenről írni, de remélem, egy kis bepillantást adhatok.

Balatonalmádi evangélikus temploma
 (kép: balaton-almadi.hu)

Kezdjük az imént használt *keresztény/keresztyén* alakkal. A közfelfogás úgy tartja, hogy az előbbi alakot a katolikusok, az utóbbit a protestánsok – köztük az evangélikusok – használják. Mind a két alak szerepel a legújabb *Magyar helyesírási szótárban* és a *Magyar értelmező kéziszótárban*

is. Előszóban és a nyomtatott evangélikus sajtóban a *keresztyén* szóval találkozom többször. Az Evlelkész YouTube-csatornáján Kovács Viktor a *keresztény* szó használatát szorgalmazza, és adásaiban, írásaiban ehhez hűségesen ragaszkodik.

A vizsgált jövevényszó a görögből származik. A Biblia szerint Antióchiában nevezték először Krisztus követőit így (ApCsel 11,26). A szót a szláv nyelvekből vettük át. Először nem volt felekezeti megoszlás a használatában: ugyanúgy használták mind a katolikus, mind az evangélikus Krisztus-követők. Pázmány Péter is ezt használja barokk soraiban, de az első teljes magyar nyelvű katolikus bibliafordításban is ez szerepel. Az idők múlásával az 1700-as években katolikus papok által kezdett terjedni a *keresztény* alak. A szót téves elgondolás szerint a 'kereszt' szóból származtatták. A *keresztyén* egy archaikusabb változat, régebb óta jelen van anyanyelvünkben, de nem szabad elválasztónak lennie, sokkal inkább tanúskodjon arról, hogy milyen gazdag a magyar nyelv.

A katolikusoknál a *plébánia* – mint a fentebb már említett cikkben olvashattuk – több fogalmat is fedhet. A *Valási szavak kyszótára* szerint a plébános vezetése alatt álló hívek legkisebb helyi csoportját érthetjük alatta. Másik jelentésében a pap által vezetett hivatal, a plébános otthonát jelenti. Az egyházközség tagjainak összességét az evangélikusok *gyülekezetnek* nevezik. A *parókia* szó a lelkész és családja otthonát és magát a hivatalt jelenti.

A *pap* és a *lelkész* szó is elkülönült a nyelvhasználatban, a papot általában csak a katolikus papokra értik. A papi rend a katolikus egyházban szentség, a pap rangjában a világi hívek fölött áll. A *lelkész* a gyülekezet fő szolgálattevő embere, rangban nem áll a hívek fölött, egy közülük. Istentiszteletet tart, a hívek lelki gondozását végzi, erre hívta el az Úr, erre képesítve van, és fel is szentelték. Szentségeket szolgált ki, bátran lehet papnak nevezni.

A katolikusok papjuknak a jól ismert formulával köszönnek: *Dicsértessék a Jézus Krisztus!* Az erre érkező válasz: *Mindörökké! Ámen.* Habár az evangélikusok is teljes szívvel vallják ezt, de ők ezzel köszöntik lelkészüket, papjukat: *Erős vár a mi Istenünk!* Ő erre ugyanígy válaszol. Arra azért érdemes odafigyelni, hogy a katolikus pap megszólítása *főtisztelendő úr*, vagy a pap keresztnéve és az atya: *András atya, Feri atya.* Az evangélikusok a férfi lelkésznél a *tisztelendő úr*, lelkész úr megszólítást használják, míg ez női lelkész esetén *tisztelendő asszony, lelkészőnő* alakra módosul.

A katolikusok vasárnaponként *misére* mennek. A *mise* a katolikusoknál a legfőbb és legfontosabb istentiszteleti cselekmény. Ennek középpontja, amikor a pap az ostyát és a bort Krisztus testévé és vérévé változtatja. Az *istentisztelet* egy olyan nyilvános vallási szertartás, ahol az „Isten tiszteletét teszi”, jelen van. Legfontosabb része az ígahirdetés és az úrvacsora.

A katolikusoknál *áldozás, szentáldozás* van, ami külső megfigyelőnek talán ugyanazt vagy hasonlót jelent, mint az evangélikusoknál az *úrvacsora*. Mind a kettő az oltárnál történik, a pap az ostyával és borral a kezében szentséget szolgáltat ki a híveknek, de a két fogalom teológiaiilag eltér. A katolikus pap átváltoztatja a kenyeret és a bort, míg az evangélikusoknál nincs átváltoztatás. „Az evangélikus teológia Luther nyomán azt tanítja, hogy a kenyér és bor a megszentelés után is megmarad kenyérnek és bornak, de Krisztus teste és vére – Krisztus mindenütt jelenvalósága (ubiquitas) révén, az emberi értelem által nem megragadható módon – egyesül a kenyérrel és a borral mint látható jelekkel, úgy, hogy azokban vagy azokkal együtt Krisztus valódi teste és vére adatik az úrvacsorával élőknek” – ol-

vashatjuk Csanálosi Beáta *Így készül az úrvacsorai ostya* című cikkében az *Evangélikus Élet* kéthetente megjelenő magazin egyik márciusi számában.

Külföldön járva kellemes élmény volt, amikor a katolikus templom kapuján plakát hirdette a confirmatio, tehát a *bérmálkozás* időpontját. A szó a szláv nyelvekből került a magyarba. Egy szentséget jelöl, amiben általában 12–14 éves korukban részesülnek a fiatalok. A *konfirmáció* nem szentség, de ünnepi alkalom az evangélikusoknál is. A latinból származó szó jelentése megerősítés. Hagyományosan 12–13 éves korban történik, ahol a konfirmált személy a gyülekezet felnőtt tagjává válik, miután a gyülekezet előtt nyilvánosan tanúságot tesz a hitéről, és hogy ismeri egyházának a tanításait. A lelkésztől ünnepélyes áldást kap. Sokáig ekkor vehettek először úrvacsorát.

Az áprilisi *Édes Anyanyelvünk* hasábjain olvastam Blanka Miklós szerkesztő interjúját Tóth Mihály ökumenikus diakónussal. Bennem volt, hogy a megírandó cikkemben feltétlenül szóljak erről is. A katolikusoknál a *diakónust* nevezik szerpapnak vagy segédlopapnak is. Szolgálati: ígahirdetés, vallásoktatás, áldoztatás, keresztelezés. Az evangélikusoknál a diakónia szeretetszolgálatot jelent. *Diakónus* lehet a szociális munkás, a betegápoló, az ifjúsági vezető, a lelkigondozó, aki képzés és püspöki felhatalmazás után áll munkába.

Anyanyelvünk a magyar, évszázadok óta egymás mellett élnek a már ökumenére törekvő Krisztus-követő felekezetek. Tartozunk magunknak és egymásnak annnyival, hogy értsük és helyesen használjuk ezeket a kifejezéseket is!

Bincze Diána
magyar szakos bölcseész

A megszólítás nyelvi változatai a digitális rendészeti kommunikációban

Előző két írásunkban a rendészeti szervezetekben és a rendészeti felsőoktatásban használatos megszólítási formákat tekintettük át, és már ott felmerült a generációk közötti téren is meglévő különbség. Azonban akkor még csak a személyes kommunikációs helyzetekről, illetve az írásbeliségről volt szó, de nem beszéltünk az egyre nagyobb tért hódító online kommunikációról. Azért, mert külön fejezetbe tartogattuk.

A rendészeti szervezetek külső kommunikációja a digitális korban – szükségszerűen reagálva a társadalmi változásokra – az online platformokon is jelen van. Félő – egyelőre nekünk, X és Y generációknak legalábbis biztosan –, hogy a tendenciák arra felé mutatnak, hogy az arány egyre inkább ebbe az irányba tolódik el. Hogy ki-kik mit kezd ez-

zel egyénileg, az talán kevésbé izgalmas, illetve csak saját maga számára az. De hogy mit kezdenek ezzel az állami szolgáltató szervezetek és a bennük dolgozó szakemberek, közülük is a mi érdeklődésünk fókuszában álló rendészek, az felveti a közös – és nemcsak a jelenre, de már a jövőre is orientált – társadalmi felelősség kérdését.

Ha az állami rendészeti szolgáltató szervezetek és a civilek közötti kapcsolat fennmaradásához vagy szorosabbra és partneribbé fűzéséhez az egyik út az lesz/lehet, hogy a szervezeti kommunikáció jelentős része áttevődik az online térbe, akkor nyilvánvalóan elkerülhetetlen az azal való tudatos foglalkozás. Ennek pedig szerves része a szakemberek erre való felkészítése is. Külön pikáns kérdés, hogy ezt ki fogja elvégezni. Mi, a döntően még mindig az

X és Y generációkhoz tartozó tanárok, akik csak digitális bevándorlók vagyunk? Aligha.

Az információs társadalom megjelenésével párhuzamosan új képzések és hivatások jelennek meg, mely szakmai hiátus lefedésére nemzetközi szinten már képzés és hivatás is létezik, így például a „digitális kommunikációs rendőrtiszt” pozíció. Nem nevezhető véletlennek az a hazai folyamat sem, hogy a Budapesti Corvinus Egyetem meghirdette a „Digitális közélet és szervezeti kommunikáció” BA képzést¹. Mivel egyre fiatalabb generációkról van szó, számukra ez a változás közel sem fog sem akkora kihívást, sem pedig komoly dilemmát okozni. Sőt, szinte ők maguk követelik és fogják megvalósítani azt. A hivatalos rendészeti nyelvhasználatban is fokozatosan háttérbe szoruló magázódást egyre könnyebben fogja felváltani a tegeződés, ami viszont valamelyest talán képes lehet kompenzálni a társadalomtól egyre inkább eltávolodó rendészet által kiváltott elvontságot is. Vagyis azt, hogy a hivatalos szervezetek kommunikációja – finoman fogalmazva – nem mindig közérthető.

Magyarországon az online rendészeti kommunikáció alapos vizsgálata Uricska Erna nevéhez fűződik. Az általa 2020-ban bevezetett és azóta is kutatott rendészeti digilektus fogalmáról itt most csak röviden szólunk, s ezt is abból a szempontból, hogy kiemeljük: legfontosabb jellegzetességeinek egyike, hogy a platformok moderátorai az oldalak látogatóival leggyakrabban a tegező formát igyekeznek használni, azt is főleg többes szám második személyben.

Szintén Uricska használja elsőként az e-közösségi rendészet fogalmát (angolul e-community policing). Az e-közösségi rendészet azoknak a rendészeti egységek által végzett kommunikációs tevékenységeknek az összessége, amely annak a jellemzésére szolgál, hogy a közösségi mé-

dia hogyan befolyásolhatja a rendőrség és a közösség közötti kapcsolat fenntartására és javítására irányuló szervezeti stratégiákat. A szervezet a bűn- és baleset-megelőzés, a pálya vonzóvá tétele, a szervezet és tagjai megítélésének jobbítása érdekében jó ideje különböző nyelvhasználati stratégiákat alkalmaz. Ezek egyik eszköze a magázó forma felváltása a közvetlenebb hangvétellű tegezővel. Nézzünk egy rendőrségi példát: „Ha mégis baj van, hívjátok a 1817-es balatoni segélyhívó telefonszámot!” (Facebook, 2020. június 23.) De a Nemzeti Adó- és Vámhivatal toborzóplakátjainak kedvelt fordulata is tegeződve szólítja meg a célcsoportot.

Nem ritka az a jelenség sem, hogy a rendőrség a lakosság tagjaival történő együttműködés jegyében a ’mi’ személyes névmást használja.

Sőt, Uricska egy, az utóbbi időben megjelenő érdekes jelenségre is felhívja a figyelmet. Jelesül arra, hogy nemcsak a közösségi oldalakra gyakorol hatást a Z generáció tagjainak lazább stílusa, de azok is hatnak a rendőrség hivatalos honlapjának nyelvhasználatára. Így a 2020. július 2-án, a magyar rendőrség Instagram-profilján (*police_hu*) is bemutatott országos kampányvideó – „Ne húzz lapot 19-re! A közlekedés nem játék!” – hasonlóan tegező formában jelent meg a *police.hu*-n, a magyar rendőrség hivatalos honlapján is. Pedig ez a platform még igencsak tartja magát a meglehetősen hivatalos, nem ritkán merev, szikár, távolságtartó, objektivitásra törekvő stílushoz, természetesen ehhez illeszkedően magázódva. Persze az efféle változások folyamata nagyon lassú, és egyelőre csak néhány példa igazolja, de hogy elindult, az érzékelhető.

Szerzőpárosunkat – mindkettőnk kommunikációs érdeklődése miatt – régóta foglalkoztatja a tegeződés-magázódás a rendészeti szervezetekben. Sokat beszélgettünk a témáról, ugyanakkor azt láttuk, hogy olyan tudományos publikáció, amely erre a szűk, de annál érdekesebb témára fókuszálna, eddig még nem látott napvilágot. Ajánljuk hát a frissen e tárgyban megjelent tanulmányunkat². Ebből szemezgettünk az utóbbi három lapszámban közreadott írásainkban.

Molnár Katalin

egyetemi docens

Suba László

egyetemi adjunktus

Nemzeti Közzolgálati Egyetem

Rendészettudományi Kar

¹ Forrás: <https://www.uni-corvinus.hu/post/landing-page/kommunikacio-es-mediatudomany-alapszakos-kepzes/>

² Molnár Katalin – Suba László: Ön, Maga vagy Te? A megszólítások nyelvi etikettje a rendészeti szervezetekben. In: Tudás- és értékmegosztás – mesterséges intelligencia – generációváltás? Tanulmánykötet. Szerk.: Szabó Andrea, Zsámbokiné Ficskovszky Ágnes, Csaba Zágón. Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata, Budapest, 2023, 104–115.

A „tőkebefektetés” miért nem jó befektetés a gazdasági terminológiába?

Az utóbbi időben (a Google tanúsága szerint 2006-tól kezdve) számos helyen lehet találkozni a *tőkebefektetés* terminussal a szakmai kommunikáció különböző szintjein álló műfajokban: a közgazdasági hivatalos terminológiában (pl. Magyar Nemzeti Bank) és a gazdasági újságírás területén (w1), sőt, a *tőkebefektetés* újabban a Központi Statisztikai Hivatal fogalommagyarázatában is külön kategóriaként jelenik meg. A *kifektetés* terminus olyannyira része lett már a gazdaságpolitikai kommunikációnak, hogy Gerlaci Bence személyében már gazdaságfejlesztési stratégiáért és kifektetésért felelős helyettes államtitkára is van a kormánynak (w2).

Az új terminus technicus megjelenése és a sajtónyelvben, illetve az államigazgatási nyelvhasználati terekben érzékelhető elterjedése okán időszerűnek tűnik az alaposabb vizsgálata. Vajon a terminus által jelölt fogalom új jelenség-e, így valóban van létjoga az új terminusnak? A nyelvi jelölő megfelel-e a terminusokkal szemben támasztható elvárásoknak: pontosság, átlátható szerkezet, nyelvi tömörség és leíró képesség (Ladányi 2021)?

A *tőkebefektetés* terminusra szabályos definíciót nem találunk, hiszen nem szerepel semmilyen gazdasági szakszótárban, tankönyvben. A jelenleg rendelkezésünkre álló források alapján úgy tűnik, hogy arra az esetre használják, amikor a magyar vállalkozó külföldön végez közvetlen tőkebefektetést.

Nézzük meg a fogalom felépítését! A főfogalom a tőkebefektetés, a megkülönböztető jegy pedig a belföldi vagy külföldi (közvetlen) tőkebefektetés.

Vegyük először a *tőkebefektetés* definícióját! Egészen leegyszerűsítve, befektetés történik, ha egy vállalkozó a pénztőkéjét arra fordítja, hogy gyárat, infrastruktúrát hozzon létre, vagy már meglévőt vásároljon fel, vagy egy vállalkozás elindítását, működtetését finanszírozza. A tőkét tehát gyárba, termelésbe, vállalkozásba fekteti bele, így a pénztőke átváltozik üzemmé, gyárrá stb. Angolul *investment*, ami tükörfordításban *beruházás*, illetve szinonim terminusa a *befektetés*.

Ennek a fordítottja esetén a vállalkozó hozhat olyan gazdasági döntést, hogy a tőkét visszavonja a befektetésből (a *beruházását* eladja, esetleg leszereli a gépsorokat, és elviszi egy másik, olcsóbb bérű országba stb.). Ekkor tőke kivonás történik (*divestment*). A magyar szakszavakban (*befektetés*, *beruházás*, *kivonás*) tehát a *be-* és a *ki-* igekötő a tőke mozgásának irányát mutatja a termelésbe, illetve a termelésből.

A tőkebefektetést osztályozhatjuk aszerint, hogy a vállalkozó a saját országában fekteti-e be a tőkéjét, vagy külföldön. A külföldre irányuló közvetlen tőkebefektetés

fogalmát a szakirodalom így definiálja: „A külföldi közvetlen befektetés olyan tőkebefektetés, amely hosszú távú és szoros érdekviszonyt és irányításban való részvételi lehetőséget biztosít a tőketulajdonosnak egy külföldön, tehát az anyaországon kívül bejegyzett cégben” (Lőrincné Istvánffy 2004: 415), hasonló definíció Krugman–Obstfeld (2003). A fogalom már korábban ismert volt, angol nyelvű terminusa pedig a szakirodalomban 1930-tól terjedt el: *Foreign Direct Investment*, *FDI* (Csáki 2017). A magyar nyelvű szakirodalomban az angol terminus tükörfordítása honosodott meg: *külföldi közvetlen befektetés*. Használják még szinonimaként a *külföldi működőtőke* szakkifejezést is (Kollárik–Kutasi 2020).

A külföldi közvetlen befektetést tovább osztályozhatjuk belföldre irányuló külföldi és külföldre irányuló hazai befektetesként. A működőtőke magyarországi befektetésére jó példa a külföldi tőkéből épült és működő magyarországi autógyárak sora (Suzuki, Audi, Mercedes). A jelenség angol neve Inward Foreign Direct Investment (*FDI*), magyar tükörfordításban külföldről bejövő közvetlen befektetés. A magyar működőtőke külföldi befektetésére pedig a MOL, Richter, OTP külföldi befektetése lehet a példa, ennek terminusa: Outward *FDI*, külföldre kimenő közvetlen befektetés.

A bevett *outward FDI*, külföldre irányuló közvetlen tőkebefektetés terminust igyekszik felváltani az újonnan feltűnt *tőkebefektetés* szó. Kérdés, hogy jó-e ez a terminus?

Alapvetően helyeselni lehet a magyar nyelvű terminológia megalkotását a szakmai kommunikációban. Noha például az informatika világában jó néhány idegen szó meghonosodott: l. *szoftver*, *processzor*, *pendrive*, sőt *pendrájv*, a közgazdaság területéről pl. az *infláció*, *defláció* stb., fontos az idegen nyelvű terminológia mellett a magyar nyelvű megalkotása, hiszen a szaktudás alacsonyabb fokán álló, esetleg teljesen laikus olvasók számára a magyar elemekből felépített, szemléletes terminus sokat segít a fogalom lényegének megértésében. Előnyös az is, ha a szóalak rövid, könnyen megjegyezhető. Ez adhatta az ötletet, hogy a *tőkebefektetés* szóval váltsák fel a nehézkes és terjedelmes *külföldre kimenő közvetlen befektetést*.

Itt azonban a terminus logikailag nem illeszkedik a terminológiai rendszerbe. Láttuk, hogy közgazdasági terminológiában az igekötő a tőke és a termelés közti mozgás irányát jelöli. A *tőkebefektetés* szóban azonban a *ki-* igekötő nem a tőke és a termelés közti irányt jelöli (az a *tőke kivonás*, amint láttuk). A *tőkebefektetés* szó megalkotója a *ki-* igekötővel a tőkebefektetésnek az országból kifelé, külföldre történő irányát kívánja jelölni, tehát földrajzi irányt. Hiába rövidebb, tömörebb az újonnan alkotott szó,

ez nem írhatja felül a szakmai pontosságot és hitelességet. A *tőkebefektetés* terminus értelmezhetetlen a szakmai terminológia rendszerében, ezért a használata helytelen. Nem véletlen, hogy a szakmai nyelvhasználat magasabb fokán (tankönyvek, tudományos szakcikkek többsége) nem tudott elterjedni, vagy ha mégis, idézőjelbe teszik, jelezvén, hogy nem találják kifogástalannak.

Ebből lett a *kifektetés*.

Ráadásul a *kifektetés* szó nem semleges, köznyelvi jelölése ('kiterítés', 'kintre fektetés') negatív konnotációt hordoz: *Egy ütéssel kifektette ellenfelét. Két lövéssel kifektette a rá támadó állatot.* A *kifektetés* mint kiterítés ekképpen az 'ártalmatlanítás, leterítés, kivégzés' jelentésárnyalatot is hordozza.

Miért terjedhetett el mégis a szakmai kommunikáció alsóbb fokán, a sajtó nyelvében, és miért találkozhatunk vele már a bürokratikus/hivatali megnevezésekben is? Ezt a frappánsnak gondolt rövideje mellett szociolingvisztikai okok is magyarázhatják. Jól nyomon követhető az interneten, hogy a kifejezés a Magyar Nemzeti Bank

kommunikációjában bukkant fel először, majd átvette a kormányzati kommunikáció is, és az intézmény jelentette presztízt követve az újságírók is utánozni kezdték – szakmai szempontból tévesen.

Irodalom

Csáki György: *Nemzetközi gazdaságtan*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2017.

Krugman, Paul. R. – Obstfeld, Maurice: *Nemzetközi gazdaságtan*. Panem, Budapest, 2003.

Ladányi Mária: *A terminusok létrehozásának grammatikai módjai – egy összehasonlító vizsgálat előzetes eredményei*. In: Havas Ferenc – Horváth Katalin – Hrenek Éva – Ladányi Mária: *A grammatikától a retorikáig*. ELTE BTK Alkalmazott Nyelvészeti és Fonetikai Tanszék, Budapest, 2021, 248–263.

Lőrincné Istvánffy Hajna: *Nemzetközi pénzügyek*. Aula, Budapest, 2004.

Gazdaságdiplomácia. Elmélet és gyakorlat felkészülő diplomátáknak. szerk. Nagy Sándor

Gyula – Kutasi Gábor. Ludovika Egyetemi Kiadó, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2020.

w1 <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20190316/orban-viktor-negyedik-celja-bekoszont-a-kifektetes-korszaka-magyarorszagon-317397>

w2 <https://www.portfolio.hu/rendezvenyek/eloado/gerlaci-bence/12827>

Constantinovits Milán György
közgazdász
Constantinovits Milán András
nyelvész

Van-e a *jó* és a *szép* melléknévnek ekvivalens szinonimája?

Grétsy László, Imre Samu, Károly Sándor,
O. Nagy Gábor és Ruzsiczky Éva emlékére

Meglepő lehet a tanulmány címe. Úgy tűnhet, hogy felesleges ezen a témán töprengenünk, hiszen könnyű felsorolnunk például a *jó* melléknévhez tartozó hasonló, illetve rokon jelentésű szavakat: *kellemes, kedvező, megfelelő, helyes*. Nem nehéz észrevennünk, hogy a *kedvező* nem azonos a *jó* fogalmával, mert a *kellemes* csak megszorítással, a körülményeket vagy az eredményt tekintve lehet *jó*, vagyis a *kedvező* csak kisebb mértékben *jó*; a *megfelelő* a valósághoz viszonyítva még elfogadható; a *helyes* lehet tökéletes válasz valamire, vagy akár csinos kislány, azaz más a tartalma, vonatkozása, mint a *jó* melléknévnek.

Mi lehet az oka, hogy a *jó* és a *szép* melléknévhez nem tartozik ekvivalens szinonima? Valószínűleg az, hogy e kategóriák különleges, magasabb rendű fogalmak, melyeket (esetleg) definíciókkal, idegen nyelvi megfelelőkkel és a szöveghelyzetnek, az adott specifikus jelentéshez illeszkedő alfogalmakkal lehet értelmezni. Logikai összefüggésekre utalva azt is állíthatjuk, hogy a fent említett jelzőkkel a *jó* melléknév szubordinációs viszonyban van, s legfeljebb jelzőkkel pontosítható.

Mai nyelvérzékünk szerint a *jó* melléknév elvont fogalomnak tűnik. Korábbi, eredeti jelentése azonban ez volt

1078-ban: 'vagyon, habe, Güter' (TESz. 2, 275–276). A szó 1195 körül már átkerült az elvont nyelvi síkra 'kellemes, hasznos, szükséges dolog; das Gute' jelentésben, majd újabb jelentéssel bővült 1466-ban 'erkölcsi értelemben megfelelő, becsületes ember' (TESz. 2, 275). A járulékos jelentések itt sem szinonimák, hanem csak a *jó* jelentés realizációi, megnyilvánulásai.

Korunkban a *jó* melléknévnek az ifjúsági nyelvben, a szlengben 85 megfelelője van (Parapatics A. 2013: 142). Úgy is felfoghatjuk, hogy a *jó* minőségfogalom értékében a mai fiatalok 85 szót használnak. Jelezve azt, hogy sokféle árnyalata létezik a *jó* fogalomnak, ám ezek a *jó* más-más szempontú kifejezései, de nem szinonimák!

A *szép* melléknév jelentésfejlődésének sémája nagyjából hasonlít a *jó* jelentésfejlődéséhez. A 'gyönyörködtető, tetszetős; schön' a konkrétumok világában látható, érzékelhető jelenség [volt 1300 körül], 1525/1640-ben már az 'erkölcsileg jó, megfelelő; richtig, schlicklich' a szóhasználat elvont síkjára került (TESz. 3, 726–727). A *szép*-nek mint elvont fogalomnak nincs szinonimája a szótörténeti adatok között, csak realizációja, megnyilvánulása.

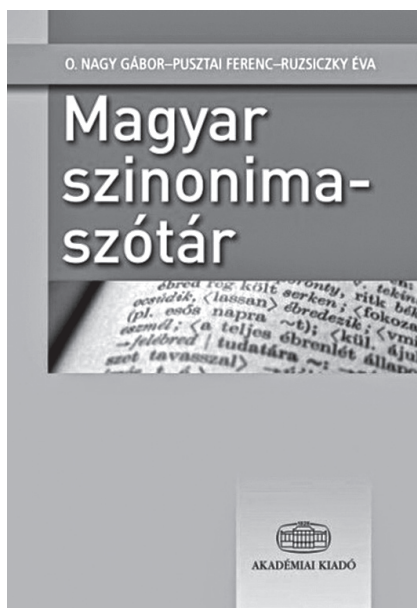
Póra Ferenc tett először kísérletet arra, hogy fogalmi körök szerint miként lehet egymás mellé rendelni a szinonimának tűnő szavakat. Szerinte a *jó* melléknévhez 10 fogalom tartozik; két csoportban mutatja be a *jó* szókapcsolatait és külön csoportban a *jó* értékű frazémákat: *Aranyat ér. Szeme fénye. Nincs párja* (Póra F. 1906/1991: 396). A *jó* jelentésváltozataira és a szó szerkezetekben való előfordulásaira vonatkozó adatokra a Mutatóban utal a szerző (i. m. 115–117. oldal). Póra szemléletét lényegében átvették, követték a modern szinonimaszótárak szerzői. O. Nagy Gábor és Ruzsiczky Éva munkájában megtaláljuk a fogalmi körök (jelentésmezők) szerint besorolt szavakat, illetve ebben az irányban bővítették is a szótáruk szóanyagát, és megkülönböztetik a jelentésmezőkhöz tartozó szavaktól a szinonimákat. A csúcsos zárójelbe tett szavak általában már nem szinonimák, hanem inkább csak fogalomköri kapcsolatokra utalnak (Hangay Z. 2004: 501). O. Nagy Gábor és Ruzsiczky Éva könyvében a *jó* szócikkben egyetlen szinonima sem található, csak a *jó* fogalmi körébe sorolható szavak; és a távolabbi jelentésbeli kapcsolatokra jobb irányú nyíl (⇒) figyelmeztet. E jel után esetleg távolabbi szinonima is található (O. Nagy G. – Ruzsiczky É. 1978: 16). – Érdekes, hogy a *jó* és a *szép* szóval ellentétes jelentésű *rossz* és *csúnya* szavak szócikkében is csak jobbára fogalomköri szavakat sorol fel az említett szótár. Csak a *csúnya* szónak van a választékos nyelvben *csúf* szinonimája (O.

Nagy G. – Ruzsiczky É. 1978: 73 és 346). Az is meglepő, hogy a *rossz* melléknévhez kétszeresen több fogalomköri szó tartozik, mint a *jó* melléknévhez. Ez azt jelentheti, hogy a világ jelenségeit a köznyelv szintjén hajlamosak vagyunk elmarasztalóan minősíteni, és kevesebb szavunk van a dicséretre? Az ifjúsági nyelvben, a szlengben ez éppen fordítva van: a *jó*-hoz kétszer több szinonimaszerű, de inkább csak fogalomköri szó tartozik, mint a *rossz* melléknévhez (Parapatics A. 2013: 142).

Összegezőképpen megállapíthatjuk, hogy a szinonimák felismerése és használata egyáltalán nem könnyű. Érdemes lenne ezeket a fogalmakat használnunk: a) szoros értelemben vett szinonima (*telefon* – *távbeszélő*; *mozi* – *filmszínház*; *díjtan* – *ingyenes*; *holdkóros* – *alvajáró* (Hangay Z. 2004: 503–504) – b) távolabbi, inkább csak a szinonimára emlékeztető szó, amely a főlerendelt szerepű szó jelentésváltozata, ún. fogalomköri szó. Például a *víztorló edények* főfogalom alá sorolható szavak tartoznak ide: *kancsó*, *korsó*, *köcsög*, *krigli*, *serleg*, *bögre*. Mivel ezeknek a denotátuma nem azonos, nem tekinthetők szinonimáknak (Hangay Z. 2004: 502). Ezt az összefüggést már Szűts

László megfogalmazta 1991-ben a Póra-féle szótár Előszavában a *kicsi* melléknévhez tartozó szavak jelentésbeli különbségeinek értelmezésével. Felismerte, hogy Póra könyve voltaképpen inkább csak fogalomköri szótár, amelyben vannak szinonimák is. Ez a minősítés érvényes a *Magyar szinonimaszótár* (1978) közlési módjára is. Ugyanis „ez a mű a jelentésmezőkhöz (fogalomkörök) csoportosítás irányába bővítette a szótár anyagát, de jól megkülönbözteti a szinonimákat az azonos jelentésmezőkhöz tartozó szavak fölé-, alá- és mellérendeltségi viszonyaitól. A csúcsos zárójelben található minősítés (< >) mutatja, hogy ezek a szavak már nem szinonimák, hanem mező- (fogalomköri) kapcsolatok” (Hangay Z. 2004: 501). Kár, hogy ezt

a szerkesztési-rendezési elvet nem követte a Szókincstár munkaközössége. Ezért ebben a könyvben feltűnően sok szinonim szót soroltak egy-egy szócikk alá. A *jó* melléknévhez – a szótár szerint – 10 jelentéscsoportban 55 szinonima tartozik, jóllehet a *jó* szónak – kategória jellegéből következően – nincs, nem lehet szinonimája. Ezt a buktatót a szinonimaszótár szerzői úgy kerültk el, hogy ha nincs a címszónak szinonimája, már a legelső alárendelt szót ezzel a jellel vezetik be: ⇒. Például: *jó* mn <kül. érezhető hatása miatt> ⇒ *kellemes*; <a körülményeket, feltételeket v. az eredményt tekintve > ⇒ *kedvező* stb. A csúcsos zárójelben levő szövegrész arra utal, hogy a *jó* csak ezekkel a feltételekkel, megszorításokkal lehet *jó!* –

A *Magyar szókincstár* szerzői automatikusan átvették A magyar nyelv értelmező szótárának összes mellékjelentését (ÉrtSz. III, 652–655), s ezeket tekintették szinonimáknak, bár ezek csak a **jó** melléknév alá sorolható mellékjelentések.

A szinonimák tanításakor már az oktatás alsó szintjein is fontos kiemelni ezeket a szempontokat: a) figyelembe kell vennünk a mondanivaló tárgyát, témáját: miről állítom azt, hogy *kicsi*, b) ennek ismeretében választom ki szókincsemből a témához legjobban illő szót, c) tekintettel kell lennem a közlés körülményeire (hol, kinek mondom valamit az adott tárgy vagy személy nagyságáról), d) de még a beszéd-társ (hallgató, olvasó) hangulati állapotára is gondolnom kell! Objektív szemmel nézve a távolság lehet *kicsi*; a gyermek lehet *pici*, *pöttöm*, *picurka*, *picuska*; a csokoládészelet vagy a falat *parányi*; a pénzösszeg *jelen-téktelen*; a különbség *elenyésző*; és így tovább. A szinonima kiválasztásában az ízlésünk is kifejeződik.

Az ifjúsági nyelvi minősítő szinonimákat minden fiatal érti, de a felnőttek számára gondot jelenthet a *franyó*, *penge*, *havaj*, *brutál*, *zorál*, *imba*, *kajak*, *kajakos*, *rulez* szavak 'jó' értelemben való használata. Jó lenne, ha az idősebb nemzedékhez tartozók – az eredményes együttműködésre gondolva – törekednének a szleng értékű szavak megismerésére. Szellemes szavak, szókapcsolatok is vannak a szlengben. Ilyenek: *négyszemű* 'szemüveges', *kergeti a legyeket a feje körül* 'bolond', *csótányroppantó* 'vastag talpú cipő', *burkol* 'eszik, zabál', *lélekidomár* 'osztályfőnök', *kebelemelentyű* 'melltartó', *sziszegő szappan* 'dezodor', *terepszínű pofát vág* 'érdeklődést mímel', *tarisznyarak* 'bölcsészhallgató', *rottyon van* 'fáradt ember', *magánál felejt* 'meglop', *kriptaszókevény* 'idős ember', *kislányvíz* 'buborékmentes ásványvíz'.

Fogadjuk el, hogy nyelvünk szókincsének gyarapításában a fiatalok élenk fantáziája – az elítélendő durvaságok mellett – maradandó értékeket tud teremteni.

Irodalom

Balassa László: *Garmada*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1958.

Hangay Zoltán: *A rokon értelmű szavak (szinonimák)*. In: A. Jászó Anna: *A magyar nyelv könyve*. Budapest, 2004, 501–504.

Hadrovics László: *Magyar történeti jelentéstan*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.

Imre Samu: *Nyelvjárási szókészletünk néhány szerkezeti kérdése a magyar nyelvatlasz anyaga alapján*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.

MNyA = *A magyar nyelvjárások atlasza I–VI*. szerk. Deme László – Imre Samu. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968–1977.

NyKk = *Nyelvművelő kézikönyv*. szerk. Grétsy László – Kovalovszky Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.

Károly Sándor: *Általános és magyar jelentéstan*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970. és Uő.: *A Magyar Szinonima-szótár és a szinonimitás*. In: *Magyar Nyelv*, 1980, 143–156.

Kiss Gábor: *Magyar szókincstár – Rokon értelmű szavak, szólások és ellentétek szótára*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 1999.

O. Nagy Gábor – Ruzsiczky Éva: *Magyar szinonimaszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.

Parapatics Andrea: *Szlengszótár*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2013.

Póra Ferenc: *A magyar rokon értelmű szók és szólások kézikönyve*. Cicero, Budapest, 1906/1991.

Pusztai Ferenc: *A rokon értelmű szavak (a szinonímia)*. In: *Magyar nyelvtörténet*. szerk. Kiss Jenő – Pusztai Ferenc. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

TESz = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. szerk. Benkő Loránd, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.

Pesti János
nyelvész, Pécs

Tisztújító közgyűlés az Anyanyelvápolók Szövetségében

2024. május 25-én tartotta tisztújító közgyűlését az idén 35 éves Anyanyelvápolók Szövetsége.

A szervezet első vezetője Bánffy György volt, őt Grétsy László követte, majd 2012-ben Juhász Judit lett az elnök, és három cikluson át sikerrel igazgatta az egyesület ügyeit. Megbízatása lejártával úgy döntött, átadja a feladatot a következő nemzedéknek.

Új elnöknek a közgyűlés Nyiri Pétert, A Magyar Nyelv Múzeuma igazgatóját választotta meg, aki 2021 óta egyik alelnöke volt az egyesületnek. A másik alelnököt, Kerekes Barnabást a jelenlévők megerősítették tisztségében, új alelnöknek pedig dr. Pomozi Péter nyelvészt, az

ELTE docensét és a Magyarságkutató Intézet Magyar Nyelvtörténeti KK igazgatóját szavazták meg.

Megválasztása után Nyiri Péter elmondta: elnökként is a korábban megkezdett munkát kívánja folytatni, tehát nem tervez gyökeres változtatásokat a Szövetség irányításában. Hangsúlyozta, hogy mivel az anyanyelv ápolása, védelme nemzetstratégiai küldetés, a fiatalok anyanyelvi nevelését és az anyanyelvhez kötődés erősítését továbbra is az egyesület elsődleges feladatának tekinti. Kováts Dánielt idézte: „Felelősséget kívánunk ébreszteni az egyetemes magyarság anyanyelvi kultúrájáért.”

Műcímek > Mű-„címek”(!)

A magamfajta, már a hetvenhetet is betöltött embert (pláne ha egyben nyelvművelő, avagy egyszerűen csak az anyanyelvére figyelő) megértjük, ha nosztalgiazik, retrózik. Tehát nézzék el nekem: én sem vagyok kivétel. Eszembe jut olykor az egykori, nálam kb. három évvel idősebb „jókomám”, akinek Isten-adta humora volt, és ez a jókedvűség/jópofozás nála sziporkákban, stílusfintoros szóbravúrokban is meg-megnyilvánult. Kétségtől: ilyesfélék remek humorforrásokként és -megnyilatkozásokként ma is bőven akadnak. Sőt avatott személyek akár könyvbe is gyűjthetik őket. De talán mégsem lesz érdektelen az alábbiakban egy kis csokorba kötni egyetlen hajdani siheder/fiatalember jóvoltából (mondhatni: derűkeltő „hagyatékából”) olyan szójátékképeket, amelyekre az 1950-es és ’60-as évek adhattak alkalmat.

Barátom előszeretettel forgatta ki akkoriban az irodalmi és/vagy a különféle társelméleti alkotások címét. Minél több ötlik föl bennem közülük, annál inkább ráébredhetek, hogy ezek annyifélék, ahányan vannak! Összességükben valamennyien szándékos hang- vagy betűváltoztatások eredményei. Természetesen vannak közöttük olyanok is, amelyeket az említett időnél már jóval korábban megalkottak, ő csupán átörököltette/továbbadta azokat. Ilyen lehet minden bizonnyal a *Murányi Vén hús*. Ebben, miként más facsarás avagy enyhébb erőszakotétel esetében, mégiscsak ráismerünk az eredeti műre. Itt kifejezetten Gyöngyösi István barokk-kori szerző alkotásáról van szó, amelyet az irodalomtörténet így jegyez: „Az Márssal társalkodó murányi Vénus(z)”.

Vagy e vonulatba tartozik a barátom által gyakorta idézett és talán el is csépett fordulat, az *Ó, te ló!* mondat. Ráismerünk mindjárt: ez Shakespeare darabja, az *Othello*. Akad aztán egy olyan kivétel is, amikor nem forgatta ki a címet (talán mert mindössze egyetlen tagból állt!), hanem épp ezen eredeti formájában építette be egy ál-közmondásba (vagy már-már ál-közhelybe?): „Megmondta már a nagy Puskin: *’Minden az a n y e g i n (!) múlt!’*” Azaz: hogy: az anyagin!

Lehet az is, hogy már a jókomámat is megelőzve módosított valaki egy-két másik világirodalmi remeken a toldalékváltással, esetleg radikális megtoldással. Két ilyenre emlékszem hirtelenjében az ő „repertoárjából”: *Nyomorékok*, illetve *Faústató*. Világos, hogy mindezekről eltekintve még mindig Victor Hugónak meg Goethének hívják az írókat. (Az utóbbi dolgában zeneszerzőt is felhozhatunk: Gounod a neve...)

Barátunk állítólag Molnár Ferencet olvasott a fogorvosra várva, aki szájhigiénés tanácsokat is adott neki. Ami-

kor hazajött, máris ekként alakult át a kötelező olvasmány címe: *A pállott szájú fiúk*. Két esetben pedig egészen „ad abszurdum” elment a kifacsarásban. Az egyik: *Mondd, kihótt-e?* Koncentráljunk máris a (kiejtésükben) változatlanul hagyott magánhangzókra (miként ez gyakori az órán történő, a felelőt segítő és jól artikuláló súgásoknál!). Megvan: Don Quijote, azaz: donkihóte. Alighanem ennél is talányosabb, bármennyire egyszerűnek látszik is, a *Pörgünk* címadás. Igen, innét fajzott el, Ibsen remekéből: a „Peer Gynt” (e.: per günt) drámától.

És most következnek egy kontamináció, magyarán egy címösszevonás: *Legenda a dicsőséges nyúlparikásról*. Akkoriban naponta bement a rádió a színházak aktuális kínálatát. Sokáig hallhattuk egy ilyen darab címét: *Legenda a dicsőséges feltámadásról*. Ezt ötvözte barátunk egy úgyszólván klasszikus magyar regényünkével. Igen, Tersánszky Józsi Jenőé „szenvetde el” e kifacsaró műveletet, vagyis: a *Legenda a nyúlparikásról*.

Mai példa a szófacsarás játékaival: mindkettő MEZEI ZSÚRLÓ néven szerepel az interneten. Természetesen a második kép megnevezése szóvicc.

Jókomám olykor még az akkoriban menő filmeket sem kímélte. Ilyen volt többek közt ez a címadás: *A nagy karóhúzó*. Ez esetben olyannyira továbbment, hogy egy részen nótázó atyánkfíra az utcán ugyenezen epitheton ornamenszal (díszítő jelzővel) mutatott rá. Stílusosan legott egy nem mindennapi metonímiát (névátvitelt) varrt a nyakába. E körülmény említése ráébreszt bennünket anynyi évtized elteltével is az igazi címre, amely az olaszok jeles énekművészeire utal: „A nagy Caruso” (e.: karúzó). Kicsit nehezebb rájönni a *Fagyálló fiatalember* eredetijére. Egyáltalán nem szovjet filmről van szó, netán annak szibériai hősről. Máris megmondom: magyar alkotás volt, és „Hogy állunk, fiatalember?” címmel ment a moziban.

Talán ennyi is elég, hogy emléket állítsak az én Kálmán komámnak, aki ha még élne, épp a nyolcvanadikba léphetne most, szeptember havában. És bizonyára meg is köszönné nekem, hogy íme – „adatközlő”-ként! – bekerülhetett a *M é z e s Anyanyelvünkbe...*

Holczer József
piarista szerzetes, ny. gimn. tanár, Kecskemét

Az egészségi – egészségügyi-től a sorba áll-ig

Egy nyelvhelyességi hibára szeretném felhívni szíves figyelmüket. Nap mint nap halljuk: „egészségügyi problémám van”. Aztán mondja, hogy mi: fejfájás, ízületi fájdalmak, láz stb. –Szerintem, ezek nem egészségügyi problémák, hanem egészségi problémák. Egészségügyi probléma, ha nincs a falunak körorvosa, vagy ha 20 km-es körzetben nincs patika, vagy ha egy vizsgálatra csak hat hónapos előjegyzéssel lehet időt kapni stb. Igazam van? Lépéseket kellene tenni e gyakori nyelvhelyességi hiba kiűzésére!

Üdvözléssel:
Marton Gyula

Több olvasónk is felhívja a figyelmet az **egészségi és egészségügyi szópárral** kapcsolatban a következtetlen nyelvhasználatra. Kérdezőink jól látják, hogy ez a két szó alapvetően más jelentést takar. Az **egészségi** az **egészség** főnévből származik, és a betegség nélküli állapotra utaló melléknév. Beszélhetünk valakinek az egészségi állapotáról, ami lehet jó vagy rossz, kifogástalan vagy gyenge. Az **egészségügyi** az **egészségügy** továbbképzett alakja, az egészségüggyel, vagyis a közösség egészségi viszonyaival, az egészségvédelemmel, annak ügyeivel kapcsolatos kifejezés. Egészségügyi kérdés, hogy van-e elég orvos, nővér, patika egy településen vagy országban, illetve hogy milyen hosszú várólistákkal kell szembesülnünk az ellátórendszerben. Beszélhetünk **egészségügyi ellátásról**, **egészségügyi intézményről** vagy **intézményrendszerről**, **egészségügyi dolgozókról**.

6 egészségügyi probléma,
ami a vizesedést okozhatja:
súlyos betegséget is jelezhet!

2023. november 3.

Egy példa a helytelen szóhasználatra. A cikk olyan betegségekről szól, amelyek vizesedéssel járnak, ödémát okozhatnak.

A hétköznapi nyelvhasználatban azonban nem válik élesen szét az említett két jelentés. Ha lenne egészségügyi minisztérium, azt valószínűleg soha nem hívnák egészségi minisztériumnak, az orvosok, nővérek sem lehetnének egészségi dolgozók. Ezzel szemben a betegek az egészségükkel-betegségükkel kapcsolatos állapotukról szólva gyakran használják az **egészségügyi probléma** kifejezést, ha például fájdalmaik vannak, vagy valamilyen betegséggel küzdenek. Emellett nemcsak az egészséggel kap-

csolatos kérdésekben jelenik meg gyakran az **egészségügyi** szó, de például akkor is, ha valakit **egészségügyi ok(ok)ból** nyugdíjaznak vagy szüneteltetnek le, illetve ha a lakosság **egészségügyi állapotáról** beszélnek. Az előbbiekben inkább egészségi ok, illetve állapot az, amiről szó van. Továbbá az **egészségügyi betét** terméknevében is ezt a kifejezést használjuk. Az **egészségügyi papír** pedig a vécépapír hivatalos neve. Az előző példák sem az egészségüggyel kapcsolatos dolgokról szólnak.

A mindennapi nyelvhasználatban az **egészségi** és az **egészségügyi** hasonló jelentésű melléknévként jelennek meg. Alakjuk is hasonló, a hétköznapi beszélő gyakran rokon értelmű jelentést tulajdonít nekik.

A nyelvet, így egy szó, kifejezés sorsát a nyelvhasználók, a nyelvhasználat alakítja. Felhívhatjuk a figyelmet az úgymond helyes-helytelen vagy pontos használatra, de végül az anyanyelvi beszélők döntenek el, melyiket választják gyakrabban megnyilvánulásaikban.

Déry Péter a Kossuth Rádió nyelvművelő műsorához juttatta el kérdéseit.

1. Befolyásolja-e az ikes igék ragozását a tárgy típusa a következő esetekben? „Harmadnapja nem **eszek**, / Se **sokat**, se **keveset**” – ugyanakkor: „**Almát eszem**, ropog a fogam alatt...” (Vajon a magyarázat az, hogy csak a „kézzel fogható tárgy” jelent tárgyat mint mondatrészt?)

2. **Lakáj** – **lakályos** – mi az oka a kétféle írásmódnak?

3. **Sorba áll** vagy **sorban áll...** – melyik kifejezőmód helyes?

A nyelvhasználat alakítja az **ikes igék** ragozását is. Ezzel kapcsolatos egy másik olvasói vélekedés. Kérdezőnk az **eszik** szó ragozásának különbségéről érdeklődik a következő példák alapján: „Harmadnapja **nem eszek**, **Se sokat**, **se keveset...**”, illetve: „**Almát eszem**, ropog a fogam alatt...”

A fenti példákban bár valóban más az ige alakja, mégis mindkettő alanyi ragozású. Az **eszem** a szabályos forma, az **eszek** a kevésbé választékos, köznapiabb változat. Mindkét tárgy határozatlan (vagyis nem tudjuk pontosan, mi konkrétan a tárgy), ami mellett az alanyi ragozás használatos. A második példa névelő nélküli, valójában az **egy almát eszem szerkezetéről** van szó (értsd: egy almát a sok közül). Ha másik, nem ikes (vagyis iktelen) igével helyettesítjük a kérdéses alakot, az is alanyi ragozásba kerül: **almát kóstolok, reszelek, vágok** stb. – ezzel szemben: **az almát kóstolom, reszelem, vágom**.

Az ikes igék alapvetően rendhagyó ragozásúak. Szabályszerű alakjaik régóta visszaszorulóban vannak a hét-

köznapi nyelvhasználatban. A hagyományos alakok első sorban a kijelentő mód jelen idő egyes szám 3. személyű alanyi ragozásban maradtak meg: *ő eszik, iszik, alszik* stb. A teljes és szabályos ragozási sor egyes számban a következő: én *eszem* (valamit), te *eszel* (valamit), ő *eszik* (valamit). A tárgyas ragozású alakok ún. határozott tárgy mellett jelennek meg (amikor a beszédhelyzetben mindenki pontosan tudja, mi a tárgy): én *eszem* (azt/a kenyeret), te *eszed* (azt), ő *eszi* (azt). A hagyományos ragozásban az egyes szám első személyben azonos alakú az alanyi és a tárgyas forma: *eszem* (valamit), *eszem* (azt).

A hétköznapi nyelvhasználatban azonban a szabályos alanyi ragozású *eszem, iszom, alszom* alakot többnyire felváltja a szabálytalan nem ikes alak: *eszek, iszok, alszok*. (Ezek a végződéses az ún. iktelen igék alanyi ragozására jellemzők: *ülök, járok, olvasok*.) A nyelvérzék elbizonytalanodását mutatja, hogy az írott nyelvben is egyre inkább visszaszorulóban vannak az eredeti szabályos formák. Így a nyelvhasználók pusztán az ikes ige alakjából is meg tudják különböztetni a kétféle ragozási formát és így a két jelentést. Ez is lehet oka a változásnak.

Egy következő kérdés a **lakáj – lakályos szópár**ra vonatkozik. Hasonló hangzású, de különböző eredetű és jelentésű szavakról beszélhetünk, amelyeknek nincs közük egymáshoz.

A *lakáj* az etimológiai szótár szerint német eredetű, amelynek jelentése 'hercegi vagy királyi szolga, talpnyaló'. Egy lakajos házban legalább egy lakáj, szolga található. A *Hyppolit*, a *lakáj* c. filmből ismerős lehet ez a helyzet.

Ezzel szemben a *lakályos* kifejezés a *lakik* igéből származik, a nyelvújítás korában alkották a 'barátságos, otthonos berendezésű' jelentésre, olyan helyet, lakást jelölnek vele, ahol kellemes, jó érzés lehet lakni.

Bizonyos helyzetekben gondot okozhat a nyelvhasználók számára a **sorba áll – sorban áll kifejezés** kettőssége, helyesírása. Mikor jó az egyik, és mikor a másik változat?

A *sorban áll* az egyszerűbb a kettő közül. A *hol áll?* kérdésre válaszol a szerkezet, az igének a helyét jelöli a *sorban* bővítmény. A *sorba áll* vagy *beáll a sorba* is helyre utaló kifejezés, csak ez a *hova áll?* kérdésre ad választ.

A *sorba* azonban nem mindig vonatkozik konkrét helyjelölésre. A *sorba járja* a házakat, *sorba kérdezi* a látogatókat, *sorba kóstolja* az ételeket példákban 'sorra, végig' jelentést képvisel, határozószó-szerűen, szinte már mint igekötő kapcsolódik az igéhez. Ugyancsak igekötőhöz közelállónak tűnik a *sorba állok – sorbaállok(?) a rendelőben*, a kórházi várólistán, a kasszánál kifejezésben, amikor azt jelenti, hogy sorba rendeződve várok valamire, arra, hogy sorra kerüljek, vagyis a soromra várok. A megérkezés, feliratkozás, bejelentkezés ideje dönti el, mikor kerülök sorra. Ezekben az esetekben egybe lehetne írni, bár a helyesírási szabályzat nem tünteti fel ezt a lehetőséget. A nyelvhasználatban előbb-utóbb, illetve itt-ott már meg is jelenik az egybeírt változat. Ezt is a jövő dönti el, hivatalosan is szabályos lesz-e, lehet-e az egybeírás a szokásnak megfelelően.

Balogh Judit
nyelvész

Pipacsvirág

Az idősebb korosztály tagjai közül kik ne emlékeznének még arra az időszakra, amikor az óvodáknak nem adtak külön nevet, hanem – a többnyire a települések közepén álló épület falán – ovális, zománcozott tábla hirdette, hogy *Állami Óvoda* vagy *Napköziotthonos Óvoda?* (Utóbbi előtagját persze külön kellett volna írni, azonban sajnálatos módon ez a mai óvodanevek jó részében is egybeírva szerepel.) Mára azonban, ahogyan mondani szokták, nagyot fordult a világ; amellet, hogy ma is vannak kevésbé fantáziadús elnevezések, amelyek az adott intézmény elhelyezkedésére (*Esztergár Úti Óvoda*), kibővített tevékenységére (*Erdősmecskei Óvoda és Konyha*), a képzés sajátos jellegére (*Ófalui Német Nemzetiségi Kétnyelvű Óvoda és Mini Bölcsőde, Ófalu*) utalnak, az újabb óvodanevekben már igyekeznek a gyermekközpontúságot hangsúlyozni. Mert például ki ne vinné szívesen csemetéjét a *Pátyolgató Óvodába?* (Ebben az elnevezésben nyelvi bravúr, szójáték is megmutatkozik, hisz az említett intézmény a Pest megyei Pátyon található.) De említhetem a budapesti *Babaház Óvodát*, a *Ficánka Montessori Óvodát*, a *Csupacsoda*

Óvodát, a (Zuglói) *Csicsergő Óvodát* vagy a *Szent János Apostol Katolikus Általános Iskola és Óvodát*, amelynek elnevezése a nevelés vallásos jellegére utal. És hogy a vidéki óvodanevek se maradjanak ki a sorból, jellegüknél fogva ide tartozik a *Vajai Tavirózsa Óvoda és Konyha* (bár a *konyha* szó szerepeltetése az intézménynévben kissé illúzióromboló), a balkányi *Barackvirág Óvoda*, a zsámbéki *Tündérmű Óvoda*, illetve a több településen is található *Mesevár Óvoda*.

De az óvodákat előszeretettel nevezik el virágnevekről is. Az országos jegyzékben szép számmal találni példákat *Hétszínvirág Óvodára*, *Napraforgó Óvodára*, *Nefelegcs Óvodára*, kisebb számban *Négyszínvirág Óvodára*, *Gyöngyvirág Óvodára*, *Tavirózsa Óvodára*, *Pipacs Óvodára*, sőt *Mákvirág(!) Óvodára* is. *Pipacsvirág Óvoda* azonban csupán egyetlenegy lelhető fel hazánkban, mégpedig Telkiben. Ezt az óvodanevet azért emelem ki, mert felvetődött a kérdés, hogy az utótaggal miért kell hangsúlyozni a növény virág jellegét, hisz ezt – amint arra az előzőekben már példákkal utaltam – az előtag is megteszi.

(A *Mákvirág Óvoda* esetében ez nem lenne kérdés.) Ugyanakkor óhatatlanul is felvetődik bennem az elmúlt évszázad utolsó évtizedeinek kedvelt nyelvűvelő kérdése, hogy vajon helyénvaló-e a *champignon* (valójában *csiperke*) *gomba* szerkezet használata. Abba most nem mennék bele, hogy a két példa már abban is különbözik, hogy utóbbi előtagja idegen szó, amelynek jelentését nem feltétlenül kell mindenkinek ismernie, de aki használta, az valójában, 'gomba gombát' kért (igaz a fajta megnevezésével), hisz az áru megnevezésére elegendő lett volna az előtag magyar vagy akár idegen eredetű használata is. Emellett azonban egyéb, így például szóesztétikai szempontokat is érdemes figyelembe venni; a *pipacsvirág* szót esztétikailag kifejezőbbnek, jelentésének metaforikus jellegét tekintve pedig jóval erőteljesebbnek tartom (*virág, virágszál – gyermek*), mintha csupán az előtagot használnánk.

De az elnevezéseket tekintve vannak egyéb érdekességek is: a példák közt találkozhatunk *Négyszínvirág Óvodával*. Olyan növény, hogy *négyszínvirág*, a valóságban nem létezik. Mégis azt kell mondjam, hogy az elnevezés – például a

szigethalmi *Négyszínvirág Óvodát* tekintve – felettebb ötletes: a négy szín az egyes tagóvodákat jelöli. Ennek megfelelően van *Piros Óvoda*, *Narancs Óvoda*, *Sárga Óvoda*, *Zöld Óvoda*, és van *Kék Óvoda* is. (Azon most ne akadjunk fenn, hogy a *Négyszínvirág Óvoda* valójában öt színt foglal magába!)

(kép: időkép.hu)

A névadás motivációja hasonló a *Hétszínvirág Óvodák* esetében is; a szivárvány színeivel többnyire a tagóvodákat vagy a csoportokat jelölik. Persze ebben az esetben sem kell a pontos számszerűséghez, illetve a színekhez ragaszkodni, mert például a *Pomázi Hétszínvirág Óvoda-Bölcsőde* székhelyén nyolc csoport működik: *Citromsárga*, *Narancssárga*, *Kék*, *Piros*, *Katica*, *Csiga*, *Lila* és *Zöld*, ezek közül a *Katica* és a *Csiga* kilóg a sorból.

Visszatérve a *Pipacsvirág Óvoda* megnevezésére; látva más óvodák elnevezésének ötletességét, sokféleségét, esetenként szabálytalan voltát, ennek az intézménynévnek az egyedi jellegét, a használatot tekintve jómagam mindenképpen megengedő lennék.

Gasparics László
középiskolai tanár

Kitakar és/vagy betakar

Ismét egy nem odaillő szó, amely a tévécsatornákon terjedt el fergeteges gyorsasággal: *kitakar*... Azaz rendszerint a fénykép-illusztrációkon, a videófelvételeken a nem kívánatos arc, látvány, forgalmi rendszám stb. elhomályosítására szolgál. Nyilván jogi, bírósági okai is lehetnek, hogy az illető tulajdonos arca, a csúnya jelenetrész, a gépkocsi rendszáma ne legyen felismerhető. A szöveg-aláfestések általában a következők: ...az arcát, nem mutathatjuk, kitakartuk, ...az elrettentő képet kitakartuk, ...a felkavaró látvány miatt a kép egy részét kitakartuk, stb. De miért nem betakartuk vagy letakartuk???

Közel múltunkat kutatva úgy találtam, hogy ez ismét a 21. század hibás szóhasználata, rossz szokása, és mostanában terjed a tv-csatornákon futótűzszerűen. Valószínűleg nem is tudnánk azonosítani, hogy ki és hol kezdte el használni. (A rádióban, a „fül takarására” a sípolás a „hallhatatlansági” megfelelő, ami szintén azt jelzi, hogy ott egy nemkívánatos szó hangzott volna el.)

Régi gyermekkori emlékeim tolnak fel, amikor édesanyánk intelmét szinte naponta hallhattuk: *Jól takarózz be, kisfiam!* Miért is? Hogy minden testrészemet fedje a takaró, és meg ne fázzak. És ha mondjuk betakartuk

minden testfelületünket, akkor természetesen nem is látszottunk ki a takaró alól. (Legfeljebb a fejünk orrközeli részét hagytuk *kitakarva*, hogy lélegezni tudjunk. Lényegében ugyanaz a *ne takarózzunk ki*, mert a fedetlen testrészen is megfázhatunk.) Persze hivatkozhatnánk mindenkori és szinte naponta ismétlődő gyakori szülői, nagyszülői intelmünkre, hogy *takarózz be*, gyermekem, kisunokám...

A leghibásabb tényközlés nemrég történt a tv-csatornákon. Az USA-ban ugyanis teljes napfogyatkozás volt. Így adták hírül: *a Hold teljesen kitakarta a Napot*. Természetesen az ellenkezője az igaz: *betakarta!* Hiszen azért nem látszott a Nap, mert az elé kerülő Hold betakarta, eltakarta, befedte, elfedte.

Csodálatos és egyediségében is különleges anyanyelvünknek – hál' Istennek – rengeteg igeikötős igéje van! Kedvünkre válogathatunk és az abszolút odaillőt tehetjük az ige elé vagy mögé. Esetünkben tehát a fenti cselekményre minden logikai érv szerint a *betakar* a helyes!!!

Kissé eltávolodva a *kitakar-betakartól*, például egy szoborállításnál az ünnepélyes átadáskor történik a szobor leleplezése. Mit is csinálnak akkor? A kész szobrot egy

Aki be van takarva, az ki van takarva?

általában fehér, átlátszatlan lepedővel jó előre *betakarják*, hogy az ünnepély keretében majd *kitakarják*, azaz leleplezzék és így váljon láthatóvá a nagyközönség számára.

Továbbá – hasonló okból – ide idézem Ady Endre híres versét *A magyar Ugaron* utolsó versszakát:

Csönd van. A dudva, a muhar,
A gaz leház, altat, befed
S egy kacagó szél suhan el
A nagy Ugar felett.

Apró hírek.

← A székesfőváros utczái kínban vannak. Nem hagynak nekik békét, hol felássák, hol újra bekaparják őket. Ásna egy hosszú árkot, aztán betemetik, újra felássák, újra betemetik, s ez így megy mindörökké. Azok a szegény árkok igazán eldallolhatják minden túlzás nélkül:

Kitakar, betakar;
Tudja fene, mit akar.

*

Az Üstökös, 1895. május 26.

Nos, a *befed* ígéről van szó... Vagyis a gaz mindent befed, betakar, és ha lenne is ott a talajon valami kultúrnövény, ki sem látszana, mert a sok gyom befedte, elfedte. Átvitt értelemben természetesen a nemtörődomség, a tudatlanság, a felelőtlenség betakarta, befedte, elfedte az emberi tudást, az értékes kultúrát. Csak melleleg jegyezném meg: a *befed*, *elfed* és a *betakar* szók tartalmilag igekötők nélkül is ugyanazt jelentik!

Nem tudom, hogy a – rádiónál jól működő – *Montágh-testülethez* hasonló helyes nyelvhasználati, kiejtésjavító intézmény működik-e egyáltalán a televízió-csatornánál, hogy megpróbálhassuk ezt a *kitakart* örökre elfelejteni?!

Palágyi András
biológus

Táncegyüttes vagy néptáncegyüttes?

Az alábbiakban egy, sokak számára rendszeres fejtörést vélhetően nem okozó dilemmát fogok néhány bekezdésben kifejteni, majd továbbgondolni: a magyar néptáncot próbateremben, színpadon egy időben, egy helyen tanulók, bemutatók, népszerűsítők stb. közössége *néptánc-együttes* vagy *táncegyüttes*? A válasz elsőre egyértelműnek tűnik, pedig nem az. Hogy miért is foglalkoztat(ott) engem az egyetlen szótagnyi különbségtétel? A válaszom röviden: praktikus okokból. Picit bővebben: néhány évvel ezelőtt a tanfolyami jelleggel indult néptáncstanulás együttes formában csúcsosodott ki, csoportunk tagjai számára egyenpólót készítettünk, és a grafikai tervek jóváhagyása némi kutatómunkát igényelt. (Hogy az együttesünk a mozgalmon belül ténykedő más közösségek közül hova tartozik, szintén izgalmas, boncolandó/boncolható kérdés. A felnőttkorban táncot kezdők külön szívetet képeznek a nagy egészben; jómagam némi iróniával saját együttesünket vadhajtsáknak neveztem; a legtalálhatóbb talán az általam nemrég felfedezett „öregtáncos” jelző lehet – a téma alaposabb kifejtése más jellegű szakkiadványok lapjaira kívánczok.)

A számtalan stílusban tevékenykedő tánckedvelők szívesen szerveződtek közösségekbe a 20. század folyamán, hogy elmélyíthessék tudásukat az általuk választott területen – függetlenül attól, hogy melyik műfajt választották. Legnagyobb számban talán a magyar néptáncal foglalkozók hoztak létre hivatalos formában is szerveződéseket; ezt a hetvenes években szárba szökkenő táncházmozgalom is elősegítette. Hogy a mozgalmába tartozók hogyan határozzák meg magukat, érdemes egy-két, a világhálón fellelhető adatbázist segítségül hívni. Izgalmas terület ez a maga komplexitásával: még jobban szétszálazható a megnevezések óriási csoportja, ha azok első elemére koncentrálnunk, de jelen esetben fókuszáljunk csak a második, jogi személyiségre, szervezeti formára utaló tagra.

Ha a *Táncélet.hu* oldal adatbázisát vesszük alapul (2024.07.16-ai keresés), találkozhatunk a „táncegyüttes” (pl. Bihari János TE, Bartók TE, Nyírség TE, Gödöllő TE – a TE betűszót most az egyszerűsítés kedvéért használom), a „néptáncegyüttes” (pl. Tanac, Misina) megjelöléssel. A Misinánál a név kiegészül a „táncszínház” szóval is, amely jelzi, az alkotók művészeti munkát végeznek.

Ugyanitt előfordul a „táncgyület” (Kertész Táncgyület) és a „néptáncsoport” kifejezés is (Sátorhelyi Néptáncsoport). Nem feledkezhetünk meg a hivatásos, zenekart is magukban foglaló társulatokról (Duna Művészegyüttes, Magyar Állami Népi Együttes) sem. Ha a Csoóri Sándor Program 2017-es döntési listájára vetünk egy pillantást, szintén a „néptáncgyüttes” (pl. Testvériség, Aranyszalma, Csimpolya), „táncgyüttes” (pl. Gödöllő, Pötörke, Forgató), „néptáncsoport” (Rezeda, Jókai, Cifraszűr) és a „táncgyület” (itt is a Kertész jelenik meg az adatbázisban a Cuharé mellett) szavakkal találkozunk. Itt már „néptáncműhely” is van: a Szinvavölgyi és az Ürömi Öröm Néptáncműhely is megjelenik a támogatottak között. Kiegészül a felsorolás a „táncsoport” megjelöléssel; érdekes, hogy ezzel a szervezeti formával jellemzően a nemzetiségi kultúrához besorolható együtteseket illeték (pl. Glockner János Német Nemzetiségi Táncsoport, Heimat Német Nemzetiségi Táncsoport, Keresztúr Szlovák Táncsoport). Érdekes egy pillantást vetni a határon túli magyarság egyik adatbázisára, mégpedig a neptanc.ro oldalra, ahol ábécésorrendben tekinthető meg a néptáncsal foglalkozó együttesek listája. Az említett szervezeti formák mindegyikére van példa, újdonságot a „játzócsoporthoz” (a Csemete Játzócsoporthoz a Móralfalvi Művelődési Otthonban) megnevezés jelent.

Joggal tehető fel a kérdés: ha a néptáncosok táncgyüttesben táncolnak, hol táncolnak a többiek? Esetleg vádolhatjuk-e őket azzal, hogy kisajátították maguknak a megnevezést? Járjunk utána, melyek azok a néptáncmozgalmon kívüli társulatok, amelyek táncgyüttesként határozzák meg magukat! Ilyen pl. a latin táncokkal foglalkozó Botafogo, vagy a pécsi felsőoktatásban tanulókat összefogó, „a legkülönfélébb táncstílusú produkciók előadására” létrejött PTE Táncgyüttes is. Szegedi központú a Pavane Táncgyüttes és Zászlóforgató Csoport, fő profiljuk „báltermi táncok bemutatása a reneszánsz, barokk korszakból, valamint a nemzeti romantika korszakában divatos táncok megismertetése a mai kor emberével”. A Google-keresés néhány találatot még kiad nem néptáncprofilú táncgyüttesre, de kijelenthető: a táncgyüttesek jelentős része a magyar néptáncörökség továbbvitelét tartja fő céljának.

Még mindig nem kaptunk rá választ arra, hol táncolnak a többiek, elsősorban a társas- és versenytáncosok? Nos, elárulható: főként olyan szervezetekben, amelyek a „Táncsport Egyesület” (TSE) megnevezést használják. Igen fontos különbségre derül fény egyetlen szó beszúráásával: ahogyan a Magyar TáncSport (sic!) Szakszövetség honlapján is elolvasható, a sztenderd, a latin-amerikai, az akrobatikus rock and roll és a kerekesszékes táncsportot összefogó szervezet 1994 óta sportági szakszövetség. Az olimpia melletti másik nagy multisport eseményen,

a világijátékokon a versenytánc is a paletta része. Tagjai a teljesség igénye nélkül a Magyar TáncSport Szakszövetségnek a Szoldance TSE, a Claudius TSE, a Miskolczi Revital TSE. De találkozhatunk a versenyeredményeket és a válogatott kereteket böngészve a „tánc- és sportegyesület” (Lesz Dance), sőt a „sportegyesület” (Musztáng SE, A Négy Muskétás SE) megjelöléssel is.

Egy másik szervezetnek, az MTMSZ-nek (Modern Táncsportok Magyarországi Szövetsége) a tagszerkezeti felsorolásában a már megismert „táncgyüttes” (Attitude), „TSE” (pl. Babilon, Csillaggyűjtő, Diamond), „sportegyesület” (pl. NN Dance) megjelölések mellett szembeötlő a „tánciskola” (pl. Brill Cts, Dance NRG, La Musica), a „stúdió” (pl. DoKa Dance, Ladybird), „táncstúdió” (pl. Csillag, Flowers, Pódium) kifejezések használata is. Érdekes, hogy a tagszervezetek megnevezésében megjelenik több helyen is a „dance” szó; ez utalhat a táncstílusoknak vagy akár az alkotóknak a nemzetközi beágyazottságára: pl. Medusa Dance Crew, Progress Dance Studio, Sparkle Dance School, Younity Dance Company.

Nyírség Táncgyüttes (nyirsegtanc.hu)

A fenti felsorolásból talán látszik: a táncgyüttes szó elsősorban a néptáncosoké. Úgy vélem, kisajátítással semmiképpen nem vádolhatjuk őket, talán az ebben a művészeti ágon tevékenykedők ezt a szóösszetételt gondolják leginkább megfelelőnek művészeti munkájuk meghatározásában. Azt sem tagadhatjuk, hogy az (ön)meghatározás számtalan formája lehetséges, ez remélhetőleg kiderült a fenti felsorolásból. Nagy valószínűséggel a tánckedvelőket nem befolyásolja a szervezeti forma, szimplán örömmel teszik dolgukat – maradjon is ez így!

Parti Tamás

magyar–angol szakos tanár, Szentlőrinc-káta

Színes vagy színtelen-e a fekete péntek?

– A hazai Black Friday-reklámokról

Egész évben reklámok vesznek körül bennünket, ám karácsony környékén még erőteljesebb a hirdetések áradata, s az ünnepi reklámok dőmpingje már a Black Friday, azaz a fekete péntek előtt megkezdődik. A *fekete péntek* elnevezés azonban nem mindig a karácsonyi vásárlási szezon kezdetét jelentette, eredetileg ugyanis a New York-i tőzsde összeomlása után az 1869-es nagy gazdasági világválság egyik eseménye kapcsán használták a kifejezést, azaz a *fekete* szó 'komor, baljóslatú' értelemben állt, s épp a felelőtlen pénzköltés következményeire hívta fel a figyelmet. Később, az 1960-as években Philadelphiában a hálaadás (Thanksgiving) utáni pénteki napot nevezték el így, ám még ekkor sem volt pozitív értelmű a szó szerkezet. A philadelphiai rendőrség ugyanis ezzel a kifejezéssel a karácsonyi bevásárlások megindulása miatti forgalmi dugókra, káoszra és az üzletek zsúfoltságára utalt vele. Amerikában a hálaadás utáni, november 23. és 29. közé eső pénteki napot 1966-tól úgy próbálták vonzóbbá tenni, hogy óriási akciókat hirdettek erre a napra. Innentől változott meg a szerkezet stilusértéke: a kezdeti borongós hangulatú elnevezésből immár derűsebb értelművé vált. A kifejezésben még egy másik jelentéssík is megbújik: régen a könyvelésben piros színnel a veszteséget, míg fekete színnel a nyereséget jelölték, vagyis a *fekete péntek* utal annak az időszaknak a kezdetére is, amikortól a kereskedők az éves bevétel növekedésére számíthatnak. Bármelyik jelentését nézzük is a *fekete péntek*nek, a benne lévő érzetnév (*fekete*) és nem érzetnév (*péntek*) összekapcsolódása miatt álszinesztéziának tekinthető. Az álszinesztézia abban különbözik a valódi szinesztéziától, hogy az utóbbinál két különböző érzéktérület (pl. tapintás és hallás: *lágú hang*) kapcsolódik össze, az álszinesztéziánál viszont egyetlen érzéktérülethez (pl. a látáshoz: *fekete*) társul egy másik, többnyire absztrakt, nem érzékelést kifejező fogalom.

A fekete pénteknek tőlünk nyugatabbra tehát több mint 50 éves hagyománya van, Magyarországon azonban csak 2014 óta van jelen az esemény. Az amerikai és a hazai „vásárlási ünnep” azonban nem csupán az időbeli kezdeteikben térnek el egymástól, hanem komoly kulturális különbségek is vannak köztük. Amerikában a 17. századra visszanyúló hálaadás az egyik legfontosabb nemzeti ünnep. Az európai vallásüldözések elől 1621-ben Amerikába érkező telepeseket a wampanoag indián törzs segítette a hideg, nehéz tél átvészelésében, amit egy közös étkezéssel ünnepeltek meg. Azóta hálaadás nap-

ján az amerikaiak összejönnek a családjukkal és a barátakkal egy közös vacsorára, s az ünnep alkalmat ad arra is, hogy köszönetet mondjanak mindazért, amiért hálásak az életükben. A hálaadás Amerikában egyben a karácsonyi szezon kezdetét is jelenti, s így pozitív környezetet teremt a fekete péntek számára.

Ezzel szemben az európai kultúrkörben, különösen a keresztény kultúrában a *fekete péntek* elnevezés több szempontból sem a legkedvezőbb. A pénteknek a keresztény liturgiában különleges vallási és szimbolikus jelentősége van, a hagyomány szerint ugyanis Jézus ezen a napon halt meg, s a kinszenvedéséről és kereszthaláláról nagypénteken, azaz a húsvét előtti pénteken emlékeznek meg, így ehhez a naphoz negatív érzet fűződik. A péntekkel kapcsolatos frazémákból is az látszik, hogy eleink nem tartották jó napnak. Ezt a következő szólások és szóláshasonlatok mutatják: *Majd borjúvágó pénteken* 'sohanapján', *Rút, mint a péntek* 'nagyon csúf', *Sovány, mint a péntek* 'feltűnően sovány', *Hat pénteken se jöhet eszére* 'esztelen', *Elért az ebijesztő péntekre* 'bajba került, súlyos gondjai vannak'. *Ebijesztő péntek*nek a húsvét utáni első pénteket hívták, s az elnevezés arra utal, hogy a kutyák megijedtek, hogy megint hosszú böjt lesz, mint húsvét előtt. A fekete péntek akcióinak pedig mintegy ellentmondanak az *Olyan, mint a péntek* 'koldusszegény', illetve a *Szegény, mint a péntek* 'nagyon szegény' frazémák.

A magyarban a *fekete* szóhoz sem kapcsolódik pozitív érzet. A szimbólumtárak szerint a kereszténységben a fekete a halál és a gyász színe, illetve a bűn, a pokol, a bűnhődés jelképe, a XX. századi irodalomban a reménytelenség szimbóluma. Negatív tartalommal szerepel az olyan kifejezésekben, mint a *feketeleves*, *feketelista*, *fekete karácsony*, *feketevasárnap*, *fekete hétvége*, a *család fekete báránya*. Így a hazai kultúrától mind a *fekete*, mind a *péntek* szavak asszociációi kapcsán távol áll az amerikai fekete péntekhez kötődő hangulat. Ráadásul a hazánkban lévő leírások általában meg sem közelítik azokat a

kedvezményeket, amelyeket ilyenkor külföldön meg lehet figyelni. Ezt jól mutatja a mellékelt mém (forrás: <http://tinyurl.com/yksph2rz>), amely a magyarországi fekete péntek-akciókat figurázza ki.

Lássuk, hogy a hazai áruházláncok az utóbbi években milyen reklámstratégiákkal csalogatták a vásárlókat fekete péntek alkalmából! A *fekete* szó negatív konnotációja miatt legtöbbször nem magyarul szerepelt a „vásárlási ün-

19.990 ft

19.990 ft

Black Friday

39.990 ft

19.990 ft

nep” megnevezése, hanem az angol *Black Friday* kifejezést vagy a *Boxing Day* ’doboznap’ szerkezetet használták. Ez utóbbi az angolszász területeken egy későbbi időpontot, karácsony másnapját jelöli, amikor a hagyomány szerint a rászorulóknak dobozokban ajándékot adtak. A Boxing Daynek annyi köze van csupán a fekete péntekhez, hogy ez a nap is a nagyszabású leárazásokról szól. S míg eredetileg csak egyetlen pénteki napra korlátozódtak a Black Friday-akciók, újabban már Black Friday-hétvégével, valamint Black Friday-napokkal, sőt egész héttel (Black Weekkel), illetve hónappal (Black Novemberrel), valamint *Őrült napokkal* csábítanak a reklámok. Az *őrült napok* szerkezet ilyen formában nem a legszerencsésebb, hiszen az *őrült* szó ’eszeveszett’ jelentése rossz fényt vet az eseményre. Vélhetően itt az *őrült*-et a leárazások mértékére utalva gondolták használni, hiszen a szó az ’elképesztően nagy’ értelemben is állhat. Az akciók mértékét pedig – sokakban ellenérzést keltve – túlzó jelzőkkel emelik ki, például: *egyetlenregető árak, egyetlenregető ajánlatok, brutális fekete péntek, durván jó kedvezmények, kihagyhatatlan kedvezmények, szenzációs Black Friday napok, nagyszerű Black Friday akciók, szuper akciók, legütősebb akcióink*.

Hazánkban újabban az egyes áruházláncok saját „fekete időszakot” hirdetnek, azaz nem teljesen egyszerre kezdenek el akciózni, s nemcsak a fekete pénteki ajánlatokat népszerűsítik, hanem az azt megelőző kedvezményeket is, ahogy azt például az eMAG *Bemelegítünk a nagy verseny előtt – Óriási kedvezmények 3 napon át* hirdetése is mutatja. A fekete péntek lecsengése után pedig szinte hetente újraznak az áruházak: *Vadonatúj szédítő akciókkal újratöltve* (notebook.hu); *Jöjjön még egy kör! November 20-ától újra ütnek az áraink!* (Extreme Digital); *A bajnok újra tarolni fog!* (Media Markt). Olyan cég is volt, amelyik *Dupla Black Fridayt* hirdetett (Grilltársaság).

A fekete péntek környéki hirdetések – ugyanúgy mint más szezonok reklámjai – gyakran tartalmaznak metaforát. A metaforáknak épp a tömörségükben és a képszerűségükben rejlik az erejük, azaz kiváló manipulációs eszközök, amelyek segítenek érzékletesebbé és emlékezetesebbé

tenni a reklámokat. Az árleszállítás kapcsán a *bomba* metaforát használták előszeretettel: *robbannak a szenzációs ajánlatok* (Media Markt), *az év legnagyobb durranása*. A 2020-as Black Friday kampányoknál a nagyobb műszaki áruházláncok versenyként, illetve sportként jeleníteték meg az akciókat. Az eMAG például a *Bemelegítünk a nagy verseny előtt* szlogent szerepeltette a hirdetésében. A Media Markt *A bajnok éppen rákészül a futamra* leírással, és az *Éjfél után keresd a bajnok akciókat* felhívással játszott rá a sport tematikára. Egy másik hirdetésükben a kedvezmények lettek megszemélyesítve: *A bajnok kedvezmények nem pihennek*, míg az áruház egy harmadik reklámjában a *Tarolnak a bajnok akciók* felirat szerepelt. Az Extreme Digital pedig a *Kár izmozni! Utós ajánlatok, erőlködés nélkül* jelmonddal csábította a vásárlóit, s a Black Friday meghosszabbítását a *Jöjjön még egy kör. Semmi izomláz, csak erős árak* metaforákkal jelentették be. A nyugati, vásárlásra orientált kultúrkörben érthetőek a metaforák forrástartományai (verseny, sport), hiszen ott valóban versengeniük kell a fogyasztóknak, hogy az igazán kedvező árú termékekhez hozzájussanak.

A potenciális vásárlóközönséget a fekete péntek hirdetései tegezik, és a közvetlenség érdekében szleng kifejezéseket is használnak: *Húzz bele, nehogy lemaradj!* (notebook.hu), *Éjfél után keresd a nagyszerű Black Friday akciókat, amiktől tényleg eldobod az agyad!* (Media Markt).

A Black Friday által generált vásárlási dömpinget egyesek elítélik, míg mások kedvelik. Anélkül, hogy fekete színben tüntetnénk fel az eseményt, feketén-fehéren láthatjuk, hogy nem sikerült hazánkban sajátos reklámozási fogásokat kialakítani a fekete péntekre. A hirdetések színesítésre a más reklámoknál is megszokott szóképeket alkalmazzák, amelyek az érdeklődés felkeltését, az érzelmi reakció kiváltását és az ajánlatok vonzerejének hangsúlyozását szolgálják. Ám a kulturális különbségek és a *fekete péntek* kifejezés szavainak jelentéstartalma miatt e reklámok nem váltak igazán üde színfoltokká.

Schirm Anita
nyelvész, SZTE

Mi fán terem a slam poetry? – „A slam az új punk?”¹

Az első magyarországi slam poetry eseményt közel 20 éve (2006. február 24.) rendezték meg, azóta egyre inkább a köztudat részévé vált, egyre ismertebb lett a slam poetry jelensége. De vajon mi fán terem ez a sajátos műfaj,

¹ Simon Márton: A slam az új punk?; Az idézett slamszövegek az ELTE Stíluskutató csoport munkájával készült slam poetry alkorpuszából származnak (kivételt képez Simon Márton két másik szövege: J.A., N.N.Á.). A tanulmány „A személyjelölés konstrukcióinak korpuszalapú, kognitív poétikai vizsgálata” (NKFI-1, K 137659) című pályázat támogatásával készült.

amelynek kezdőpontja az 1980-as évekhez vezethető vissza a mindennapi életből kiindulva, egy amerikai költő és építőmunkás, Marc Kelly Smith („Slampapi”) kezdeményezésére (Sólyom–Pap 2021: 276, W1)? A slam poetryre vonatkozó ismeretek áttekintése előtt nézzük meg, hogy a mesterséges intelligenciával működő ChatGPT (3.5-as verzió) milyen információkkal rendelkezik a témáról, hogyan definiálja a jelenséget: „... olyan eseményt vagy előadást jelent, ahol a költők saját műveiket adják elő, és gyakran versenyeznek is egymással. Az ilyen események

általában élénkek, energikusak, és erőteljes előadói stílus-sal jellemezhetők”. Ez a rövid leírás is arra mutat rá, hogy a kérdéses műfaj elsődleges meghatározója a szóbeliség.

Műfaji kérdések

A slam poetry egy művészi mozgalomból egy sajátos műfajjává formálódott, a slamköltők a modern kultúra számos aspektusára hatással voltak (pl. politikai mozgalmak, művészet, média, irodalom; Sólyom–Pap 2021: 276). A slam poetry megalkotója így foglalta össze az alappilléreket: „A slam vers. Nem esszé, nem regény vagy novella, noha olykor a történetmondást vagy szónoklatot is magába olvasztja”. A slam előadás, verseny, visszajelzést vár a közönségtől, egy közösség, egy teátrális eszköz (Závada 2014: 34, vö. Smith 2009). A slam poetry műfaját röviden úgy jellemezhetjük, hogy ötvözi az előadást, az írást, a versenyt, a közönség részvételét, és leginkább szóban és élőben hatásos (Sólyom–Pap 2021, Pap–Sólyom 2024: 432; vö. Smith 2009, Stermeczky 2017); egyfajta „posztmodern performansz-költészet” (Vass 2012: 38). A slam poetry „ellenáll a műnemi, műfaji taxonómiáknak”, „lényegi magját intermedialitása adja” (Mészáros 2020: 77, Závada 2014: 33).

A slam poetry előadóinak és befogadóinak műfaj- és stílustulajdonítása is hozzájárulhat az értelmezéshez. A műfaj elsődleges „fogyasztói” az általános tapasztalatok alapján a fiatalabb korosztály, erre utalnak a vizsgálatok is: „többször fiatalok művelik”, „fiataloknak szól, fiatalok adják elő” (Sólyom–Pap 2021: 280, Pap–Sólyom 2024: 437). A középiskolások és egyetemisták körében végzett felmérések alapján is keverednek a műnemi, illetve műfaji meghatározások. A vizsgálati eredmények szerint az adatközlők említették a líra, az epika és a dráma műnemét is, a vers és a próza műfaját, továbbá más meghatározások mellett a szabadvers, a rap, a dal, a stand up comedy és a „szabad műfaj” is megjelent a definíciók között (Sólyom 2022: 93; Sólyom–Pap 2021: 439, 442; Sólyom–Pap 2023, Pap–Sólyom 2024: 436). A slammerek által megfogalmazott vélemények is rávilágítanak a kategorizációs határok elmosódottságára (Tolcsvai Nagy 2013: 125): „... lehetőséget ad a kísérletezésre. Írhatok prózát, verset, lehetnek ritmizált részek, de akár énekelhetek is. Kedvemre keverhetem a műfajokat”; „Színház, de nem egészen az, rap, de mégsem, hiszen nincs a slamszövegek alatt zene. ... És hát nem utolsó sorban: irodalom, bár pont ez az, ami a leg-egyértelműbb, és mégis a legtöbbet kell bizonyítani”; „A slamban a fontos és komoly dolgokat is szóragoztató csomagolásba lehet rejteni szinte kötöttségek nélkül”; „A slam az irodalmi szöveg egyik válfaja.”; „a slamnek is vannak irodalmi műfaji követelményei” (W3, W4).

A slam poetryre jellemző általános iránymutatások többek között az alábbiak: bárki versenyezhet; a versek bármilyen témáról szólhatnak; a versek nem haladhatják meg a háromperces időkorlátot; az előadás során nem használ-

ható kellék; nem alkalmazható zenei kíséret. A slam poetry aktuális témákról szól egyszerű, érthető nyelvezettel (vö. Sólyom–Pap 2021, 2023, Sólyom 2022, Pap–Sólyom 2024).

A slam poetry „magyarosítása”

Hogyan lehet magyarosítani a slam poetry kifejezést, egyáltalán visszaadható-e az eredeti kifejezés magyarul annak tényleges jelentésével együtt? A szakterminusok magyarra fordítása mindig nehéz feladat, hiszen egy kifejezés így veszíthet az eredeti, egy adott szakterülethez kötött jelentéséből. A műfaji sajátosságot, a szóbeliség kritériumát a ’szóbeli költészet’ megnevezés jeleníti meg leghatásosabban, ahogyan a ’beszélt nyelvi költészet’ (*spoken word poetry*) kifejezés is ezt a szempontot erősíti (Veszelszki 2014: 204). A ChatGPT meghatározása szerint „a ’slam poetry’ kontextusában a ’slam’ fordítása leginkább az esemény jellegére utal, így a *verseny* vagy *csata* szavakkal lehet jól kifejezni, bár ez nem fedi teljesen a *slam* jelentésének minden aspektusát”. Ezek alapján felmerülhet a *szóbeli költészet* mellett az *előadói költészet* vagy a *verscsata* megnevezés is. Más „magyarosítási” megoldások is születettek: például a *villámköltészet* (Szikszainé Nagy 2016) vagy az *odalökött költészet* (W2), amely kifejezések a *slam* spontaneitását hangsúlyozzák.

A slamszövegek nyelvezete, tematikája

Megfigyelhető, hogy a slammer tipikusan E/1 formában szól a közönséghez megnyilatkozóként az adott beszédhelyzetben, vagy pedig elbeszélői nézőpontból elmesél egy történetet, egy eseményt (Bárany Bence: „Sejtem még, hogy másé, erre elmesélem E/1-ben. Beágyazom tudat alatt, vagy alkotok egy gyerekkorit”). A T/2-nek is szerepe van a slamszövegekben, hiszen az előadó a közönséghez szól, velük vállal közösséget (Baranyai Barna: „[Képzéljük] el, milyen lenne, ha mindenki más-más időintervallumot kapna”; Pap–Sólyom m.a.). A slam poetryre főképp a beszélt köznyelvi változat jellemző (Veszelszki 2014: 205). Gyakori a szleng és a durvább kifejezések használata (Simon Márton: „nem izgatnak a pénzeid, tesztek a trendingedre, a megtekintésekre, a hastagekre, a megosztásokra”), ugyanakkor a választékos stílus is megjelenik, valamint meghatározó az intertextualitás szerepe (Bánóczi Bea: „Küzdöttünk és bízva bíztunk”; Hlinyanszky Domonkos: „Írhatnám, hogy már csak egy hete rád gondolok, de ez lassan már 16 éve tart”; Pap–Sólyom m.a.). Jellemző továbbá a nyelvi játékok (Süveg Márk Saiid: „hazám vörös vért sejt”), nyelvi invenciók, szóképek és alakzatok (Quintus Flóra: „Színészként színpadon számtalan színes személyiség szerepében szüntelenül színlelek”) alkalmazása (vö. Pap–Sólyom 2024).

Az egyetemisták körében végzett vizsgálatok eredménye szerint az alábbi témák helyeződnek előtérbe: fontos

társadalmi kérdések, társadalomkritika, közéleti problémák, szabadság, érzések, „megosztó témák”, fiatalkori problémák, krízishelyzetek polgárpukkasztó szövegek, iróniával és humorral (Pap–Sólyom 2024: 438). Az elemzett slamszövegekben elsősorban a személyes élet témái, a fiatalok nehéz helyzete, a politika, Magyarország, mások kritizálása kerül fókuszba (Pap–Sólyom m.a.): pl. „Ideje beletörődnöm, hogy szép lassan kifutok az időből. És bámulhatom tehetetlenül a múltó másodperceket” (Baranyai Barna); „Panaszkodom, tehát magyar vagyok” (Bánóczy Bea); „Utálom, hogy ennyik lettünk csak Ady óta” (Gábor Tamás Indiana).

Felhasználhatóság az anyanyelvi nevelésben

Az áttekintett nyelvi jelenségeken keresztül a slam poetry műfaja bevonható az anyanyelvi nevelésbe is. Vizsgálható többek között a szövegekben megjelenő intertextualitás szerepe, a megszólított költők felismertsége (Sólyom–Pap 2021: 278). Az is feltérképezhető, milyen tipikusnak tekintett stílusjegyeket, nyelvi eszközöket, költői képeket és alakzatokat tud azonosítani a középiskolás vagy az egyetemista korosztály (vö. Sólyom–Pap 2021, Pap–Sólyom 2024). Simon Márton két magyar költőt, József Attilát és Nemes Nagy Ágneszt megidéző szövege (Kedvencek temetője Margó Slam Poetry szövegek) megfelelő kiindulópont lehet ezekhez a kérdésekhez: pl. „Ha ez így megy tovább, nem törődöm velük én sem” (J. A.); „Én építek magából egy szobrot, csak keljen életre cserébe végre” (N. N. Á.).

A slam poetryben a szóbeli közlési formának, az előadó és a hallgatóság közvetlen viszonyának következtében a kapcsolattartó nyelvi elemek alapvető szerepet töltenek be. Ezekén keresztül is lehetőség nyílik egy-egy nyelvi, nyelvhasználati jelenség bemutatására. Az udvariassági formák, például a megszólítások (Süveg Márk Saiid: „Hé, te ott! Igen, te, te ott, igen, te”) és a köszönések (Baranyai Barna: „Maradok tisztelettel: a vicces gyerek a Facebookról”) megfigyelhetők akár a stílusregiszterek szemléltetésére is (Pap m.a.).

A slam poetry, avagy a szóbeli költészet műfaji kérdéseit játékos módon is megközelíthetjük, ötvözhethetjük a modern technológia adta lehetőségekkel. Az alábbi szöveg a ChatGPT által készült (a megadott utasítás: a slam poetry műfaji sajátosságaira jellemző szöveg írása), amelyben kirajzolódnak az eddigiekben áttekintett, a műfajra jellemző nyelvi, formai és tartalmi sajátosságok, fontosabb hívószavak (a szövegben aláhúzva, dőlt betűkkel pedig a nyelvvelhességi hibákat jelölve).

„A Szavak Forradalma

Üdvözöllek, hallgatóm, ez itt a színpadom.
Ez a slam poetry, ahol a szavak repülnek szabadon.
Nincsenek korlátok, csak a gondolatok szárnyalnak.
Az igazságot keresem, itt, ahol a sorok lázadnak.

Ez nem csak költészet, ez élet, ez valóság.
A mikrofon a fegyverem, a szó az én igazságom.
Nincsenek szabályok, itt a ritmus diktál,
A szívem dobogása, a lelkem szilánkjá kiált.

Beszélek politikáról, társadalmi bajokról,
Családról, fájdalomról, ifjúsági gondokról.
Minden téma itt van, amit a világ elrejt.
És én kiáltom a titkot, ami bennem megrekedt.

Ez a színpad a szabadság, itt nincsen félelem,
A hangom rezgései széttörik a csendet.
Az érzések áradnak, a szavak folyamában,
És te is részévé válsz, hallgatóm, a dallamban.

A jelen időben élek, itt és most beszélek,
Az én nézőpontom dominál, ahogy mesélek.
De a többes szám is megszólal, összeköt minket,
Hisz együttes figyelem formálja a küzdelmet.

A mondatok tükrében az igazság villan,
Az elmondott szavak, amik a kapcsolatot kitartanak.
Az igeidők játékában találok meg a hangom,
Az imperatívuszban, a feltételes mód dalában.

Ez a slam, ez a forradalom, a szavak lázadása,
Az igazság keresése, a lélek megváltása.
Csatlakozz hozzám, éld át a pillanatot,
És találd meg te is a saját szavaid hatalmát.”

Összegzés

A rövid írás a slam poetry (szóbeli költészet) jelenségét, műfaji, formai és nyelvi sajátosságait tekintette át. Az említett jellemzők alapján egy sajátos kategóriát, elsősorban a szóbeliségben megfogható nyelvi produktumot képvisel. A téma irodalmi és nyelvészeti megközelítései az anyanyelvi nevelés szempontjából is elgondolkodtató kérdéseket vetnek fel.

Irodalom

Mészáros Márton: A slam poetry mint műfaj és/vagy médium. In: *Partitúra*, 2020, XV. évf. 2. sz. 77–88.

Pap Andrea: *Szia, uram!* – Az udvarias nyelvi viselkedés tanításának kérdései a magyar mint idegen nyelv szempontjából. In: *A nyelv megújuló szerepe az oktatásban. A PELI III. oktatásnyelvészeti konferenciája*. szerk. Bús Ágnes – Domonkosi Ágnes – Kalcsó Gyula – Ludányi Zsófia. Eger, Megjelenés alatt.

Pap Andrea – Sólyom Réka: Mi is az a slam poetry? – Empirikus vizsgálat egyetemi hallgatók körében. In: *Személyjelölés és poétika*. szerk. Kulcsár-Szabó Zoltán – Simon Gábor – Tátrai Szilárd. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2024, 414–436.

Pap Andrea – Sólyom Réka: 'I will tell you it in first person singular'. The role of hungarian first person singular and plural verbal utterances in attention guidance during the construal of the slammer's and the listener's intersubjective relationship. *Studia Linguistica Hungarica (SLH)*. Megjelenés alatt.

Smith, Marc Kelly – Kraynak, Joe: *Take the Mic – The Art of Performance Poetry, Slam and the Spoken Word*. Naperville, Illinois, Sourcebooks, Inc., 2009, 26.

Sólyom Réka: A slammer bölcsészszemmel: kérdőíves felmérés egyetemisták körében két slam poetry szövegről. In: *Tempevölgy*, 2022, XIV. évf. 3. sz. 92–104.

Sólyom Réka – Pap Andrea: Magyar költők megidézése. Két slam poetry szöveg empirikus vizsgálatának tanulságai. In: *Líra, poétika, diskurzus*. szerk. Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2021, 273–292.

Sólyom Réka – Pap Andrea: Understanding and teaching slam poetry: An empirical research of university students. In: *The Paris Conference on Education 2023: Official Conference Proceedings*, 2023.

Stermeczky Zsolt Gábor: A magyar slam poetry két háttérülete: hangköltészet és pedagógia. In: *Helikon*, 2017, XXVIII. évf. 11. (721.) szám

Tolcsvai Nagy Gábor: *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris Kiadó, Budapest, 2013.

Szikszaíné Nagy Irma: *Költészet és játék. A játékoság stíluslehetőségei a magyar költészetben*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2016.

Vass Norbert: Kis hazai slamtörténet, avagy a text-tusák kontextusa. In: *Szépirodalmi Figyelő*, 2012, 6. sz. 37–51.

Veszelszki Ágnes: A slam poetry mint sajátos szövegalkotó gyakorlat. In: *Szövegalkotó gyakorlatok, nyelvtérítő praktikák*. szerk. Bárdosi Vilmos, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2014.

Závada Péter: *A slam poetry performativitása*. In: *Theatron*, 2014, 13. évf. 2. sz. 32–67.

W1: <http://slampoetry.hu/mi-az-a-slam-poetry/> (letöltés dátuma: 2024. június 1.)

W2: <https://veszprembalaton2023.hu/esemeny/odalokott-kolteszet-slam-poetry-veszprem-pillanatkep-foton> (letöltés dátuma: 2024. június 1.)

W3: <https://lifeandbody.hu/ismerdmeg/magyar-alkotok/a-slam-poetry-nem-potolhatja-a-klasszikus-kulturat-de-alazattal-jo-szolgalatot-tehet-neki-nemi-elfogadasert-cse-rebe/> (letöltés dátuma: 2024. június 1.)

W4: <https://www.irodalmijelen.hu/2013-jul-14-1827/slam-maga-az-irodalom-csinder-istvan-zoltan-pion-istvan-simon-marton-erdelyi-slam> (letöltés dátuma: 2024. június 1.)

Pap Andrea
nyelvész, ELTE BTK

Kazinczy Ferenc öröksége és a nyelvművelés Beszélgetés Kovács Dániellel

Tavaly végleg el kellett búcsúznunk az anyanyelvápolás oszlop- és kovászemberétől, a Kazinczy Ferenc Társaság és A Magyar Nyelv Múzeuma alapítójától, Kovács Dánieltől. Néhány éve Nyíri Péter, a Nyelvmúzeum igazgatója arra kérte Tanár Urat, hogy ossza meg gondolatait Kazinczyról és a nyelvművelésről. Az alábbiakban e beszélgetés szerkesztett változatát közöljük.

Kazinczy Ferenc művelődéstörténeti megítélése ellentmondásos. Egyfelől az irodalomtörténet, a nyelvtudomány és az írói társadalom elismeri életművét, kutatja alkotásait, ápolja kultuszát, hangsúlyozza Kazinczy sokoldalúságát, stílusújtói és irodalomszervezői jelentőségét. Másfelől azonban a széphalmi mester ismertsége és elismertsége a „szakmán” kívül, a köztudatban legalábbis kétséges. Sőt, Kazinczy az irodalomtanításból is többnyire hiányzik: a tantervek alig-alig tárgyalják teljesítményét. Mintha a pedagógia mostohán bánna a nagy nyelvújítóval, mintha nem akarná, vagy nem tudná pontosan meghatározni Kazinczy szerepét; mintha nem aknázná ki a hazaszeretetre, az emberségre és a tudatos, igényes nyelvhasználatra nevelésben

Kazinczy életművét. Meglehet, hiányzik a határozott válasz a kérdésre: Mi Kazinczy Ferenc szerepe a magyar kultúra (nyelv és irodalom) történetében, a magyar nyelv és irodalom fejlődésében?

Az utóbbi évtizedekben a Kazinczy-életművel való foglalkozás – meglátásom szerint – új lendületet kapott. Az irodalomtudományban Csetri Lajos, Mezei Márta, Fried István, Bíró Ferenc, Debreczeni Attila és mások vizsgálódásai nyomán egyre árnyaltabb kép rajzolódik ki róla, doktori iskolák foglalkoznak vele, s igen nagy jelentőségű esemény művei kritikai kiadásának megindítása. Felbomlóban van az a merev szembenállás, amit a „kazinczyánus” és „antikazinczyánus” táborok létének tulajdonítottak, s egyre világosabban látjuk Kazinczy és kortársai viszonyát. A nyelvtudományban már korábban kialakult a konszenzus Kazinczy szerepének értékelésében.

A szakmán kívüli köztudatban valóban hiányos az ismertsége; legutóbb talán a 2009. évi 250. évforduló segített abban, hogy a közfigyelem feléje forduljon. Bizonyosnak látszik, hogy az iskola nem használja ki a Kazinczy-jelen-

ség pedagógiai lehetőségeit. Ez talán azzal magyarázható, hogy a műközpontú irodalomtanítás nem talál elegendő esztétikai értéket Kazinczy alkotásaiban, fellépésének jelentősége pedig inkább történeti jellegű, amire nem térnek ki. A nyelvújítás vezéralakjaként említik, de ez aligha lehet elegendő kiindulópont emberi és írói minőségének bemutatásához. További gátló tényező, hogy – tapasztalatom szerint – a nevelés szempontjai a mai iskolában némiképp háttérbe szorultak, ismeretközpontúvá vált irodalmi és nyelvi nevelésünk, lemondva a személyiségformálás más eszközeiről. A Kazinczyt tisztelő kortársak és a közvetlen költőutódok az ő küzdelmének heroizmusát értékelték, tehát követendő – bár egyéni sorsában tragikus – példaképnek tekintették. Mai jelenünk racionális, anyagiasság világlátása tartózkodóbb az érzelmi, sőt bizonyos mértékig erkölcsi világunk kérdéseivel szemben, nem véletlen az ilyen téren tapasztalható elsekélyesedés, személyiségromlás, morális relativizálódás. Kazinczy élethelyzetének és életpéldájának megismerése – az eltérő társadalmi viszonyok és korjelenségek ellenére – adhatna előremutató indítatásokat ifjúságunknak a XXI. században is.

Ami pedig a Kazinczy szerepére vonatkozó kérdést illeti, egyre világosabban látjuk, hogy bár volt több irányzat, többféle kezdeményezés a kor kérdéseire adandó válaszok kapcsán, a Kazinczy által kijelölt út bizonyult egyedül járhatónak. Mondhatjuk azt, hogy Berzsenyi, Kölcsey költőként eredetibb tehetség volt nála, hogy Kármán József nemzeti programja rokonszenvesebb, mégis Kazinczy ízlésére, műveltségére, eltökéltségére, harcosságára volt szükség ahhoz, hogy a nyelvi és irodalmi megújulás megvalósulhasson, s hogy annak nyomán Kisfaludy Károly, Vörösmarty Mihály, Bajza József, Eötvös József, Arany János és Petőfi világirodalmi rangra emelhesse költészetünket. „Aki eleget tevé a maga korának, az minden következőknek élt”, írta Kazinczy a *Pályám emlékezetében*. Őt azért érezzük sokan ma is időszerűnek, mert a maga korának kihívásaira válaszolni tudott. Lehet őt kritizálni,

lehet állítani, hogy nemzeti kultúránk átörökítésében engedelményeket tett, de az adott viszonyok között megtalálni a magyarság és az európaiság harmóniáját éppoly küzdelmes volt, mint korunkban.

Tekinthető-e Kazinczy nyelv művelőnek a szó mai értelmében? A Kazinczy-kor mely feladatai időszerűek ma, s melyek voltak csak arra az időszakra jellemzőek? Van-e folytonosság a Kazinczy-kor és napjaink nyelv művelése között?

A nyelvapolás jellege koronként változhatott, de magában találunk valamiféle állandóságot. Amikor Geleji Katona István a 17. század első felében nyelvtankönyvet írt, akkor a magyarra, mint a közbeszéd nyelvére gondolhatott elsősorban, hiszen az államéletben, az igazságszolgáltatásban, a tudományban még a latin nyelv uralkodott. Törekvésében van azonban egy fontos elem: a nyelvhasználat tudatosítása, ami ma is időszerű. „Exkolálni”, vagyis kiművelni és csinosítani kívánta a nyelvet „felkeresvén benne mind az írásnak s mind a szólásnak igaz őszinte való módját”. Kazinczy nyelvújítási mozgalma a költészet nyelvének gazdagítását célozta meg, ez magyarázza a „fentebb stíl” igényét. De amikor Báróczyról írt tanulmányában követelményként írja le, hogy „a nyelv az legyen, aminek lennie illik: hív, kész és tetsző magyarázója mindannak, amit a lélek gondol és érez”, akkor egy fontos általános üzenetet hirdet. Igaz, ő – korának helyzetéből és szükségleteiből kiindulva – a nyelv eszközkészletének gyarapítására gondolt elsősorban, de a nyelv mai használata során is arra kell törekednünk, hogy beszédünk hűségesen közvetítse gondolatainkat, hogy megfelelő kifejezőmódokkal rendelkezünk, s akár esztétikai hatáskeltésre is képesek legyünk. Kazinczy azt is hozzátette, hogy a nyelvi kifejezőskincs gyarapításához tanulásra, idegen nyelvek ismeretére és gyakorlásra van szükség. Lőrincz Lajos mutatta ki, hogy míg Kazinczyék a nyelvre összpontosítottak, a 20. század nyelv művelése a beszélő emberre irányul, őt kívánja a sikeres kommunikációban segíteni. Grétsy László pedig a nemzetközpontú nyelv művelés fogalmát vezette be, miután a nemzet és az állam határa nem esik egybe, s a Trianon által elszakított országrészekben fennáll a nyelvi különfejlődés veszélye. A magyar nyelv művelés történetében a folytonosságot a nyelvi műveltség gyarapításának szándéka jelenti. Tanáremberként azt vallom, hogy aki a nyelv művelésről lemond, az kötelességmulasztást követ el, mert az embernevelésről mond le. Kazinczy az *Ortológus és neológus nálunk és más nemzeteknél* című tanulmányát azzal az intelemmel zárta 1819-ben, hogy nyelvünket szeretni tartozunk, s ezért „vizsgáljuk, mely szerek által gyarapodhatik; elmélkedjünk, tanuljunk, s tekintsük, mit csináltak mások, s mi használ nekünk.” Figyelmeztet az utókorral szembeni felelősségünkre is: „A maradék tanúja lesz tetteinknek; rettegjük ítéletét.”

Kazinczy elsődleges célja az irodalmi ízlés és stílus megújítása volt: ismerte és hitte az irodalom nyelv fejlesztő, köznyelvre is ható, azt befolyásoló erejét. Felfogásában a fejlett

irodalom a közműveltség forrása is, amennyiben „kineveli” a maga művelt olvasói rétegét. Az irodalmi műveltség és a nyelvi műveltség kölcsönhatása ugyanis nyilvánvaló. Mai nyelvapolásunkban is érvényes-e ez a gondolat? Segítheti-e mindennapi nyelvhasználatunk javulását, anyanyelvünk minőségének jobbúlását az irodalom, az olvasási kultúra terjesztése, a nyelvművelődés? Hathomunk-e a jelenkori nyelvhasználatra az irodalom által?

Valószínűek tartom, hogy az irodalom hatása csökkent az utóbbi fél évszázadban az új médiumok megjelenése nyomán. Mind az ismeretek szerzésében, mind a művészi élmény keresésében osztoznia kell a könyvnek a filmmel, a televízióval, az elektronikus világhálóval. Az irodalmi műveltség és a nyelvi műveltség kölcsönhatása ma is érvényesül, de figyelembe kell venni az új közvetítő eszközök elterjedésének nyelvi következményeit. A feltett eldöntendő kérdésekre a változások ellenére határozottan igenlő a válaszom.

Kazinczy egyik eszménye a nyelvi többszínűség volt. „Adjunk többszínűséget a nyelvnek!” – hirdette. „Minél több a festék, annál szebben dolgozhat a festő.” Mai szegényedő és egyszerűsödő nyelvi világunkba milyen eszközökkel lehetne visszahozni – Kazinczy szellemében – a nyelvi sokszínűséget, a választékosságot, a stílári gazdagságot; melyre anyanyelvünk különösen alkalmas?

A legfontosabb eszköz a példamutatás. Példát ad az irodalom is, de egyre nagyobb jelentősége van a mindennapi kommunikációban a beszédpartnerek nyelvi magatartásának. Egyes vizsgálatok szerint a bölcsődés, az óvodás és a kisiskolás gyermek nagyobb mértékben követi a kortársai által adott mintát, mint a családjáét. Erre fel kell figyelniük a gyermeknevelés felnőtt szereplőinek, hogy ez a jelenség ne vezessen teljes egyoldalúsághoz. Arról kell meggyőznünk az új nemzedéket is, hogy a nyelvi színék alkalmazása, a választékosság „kifizetődik”. Könnyebb kapcsolatot teremteni és kapcsolatot fenntartani akkor, ha beszédmódunk figyelemmel van a társra, a helyzetre, az alkalomra, a témára, tehát eszközeink vannak a különféle árnyalatok kifejezésére. Ma már mindenki tudja, hogy az idegen nyelvek ismerete milyen nagy előny a társadalmi érvényesülésben. Véleményem szerint az is nyilvánvaló, hogy az anyanyelv birtoklásának szintje ugyancsak meghatározó ebben a vonatkozásban. Aki pontosabban, árnyaltabban tudja megfogalmazni közlendőjét, az könnyebben tudja elismertetni magát. Biztos vagyok benne, hogy a társaival „lecsupaszított” nyelven kommunikáló, esemesező fiatal is rájön, hogy e nyelvi forma mellett el kell sajátítania más nyelvhasználati szinteket is, hogy elismerjék munkahelyén, szakmájában, a közéletben, hogy be tudjon fogadni, tovább tudjon adni új ismereteket. Hiszen más-más öltözékben indul buliba, hegyi túrára, iskolába, állásinterjúra, templomba. Ugyanígy többszínűség kell a nyelv használatában is az alkalomhoz igazodva. A példa és az útmutatás segíthet hozzá, hogy minél jobban kihasználhassuk a magyar nyelv kifejezésbeli gazdagságát.

Ön a Kazinczy-életmű, a Kazinczy-szövegek kiváló ismerője. Vajon Kazinczy hogyan vélekedne a mai magyar nyelvhasználatról; mit tartana a legsürgetőbb feladatnak; és hogy látná, megbecsüljük-e napjainkban a nyelvújítás eredményeit?

Nem szívesen nyilatkozom Kazinczy nevében. Nemcsak azért, mert méltatlannak érzem magam erre, hanem mert nem szeretném őt kisajátítani, átértelmezni, mechanikusan aktualizálni. Ha abból a már idézett mondatából indulunk ki, hogy valamennyiünknek a magunk kora kihívásainak kell megfelelnünk, akkor arra gondolok, hogy a legidősebb feladatot célszerű kiválasztani, ez pedig a társadalmi együttélés harmóniáját biztosító nyelvhasználat elősegítése. Ezen az árnyalt kifejezőképességet, a nyelvi durvaság kerülését, a tiszteletadást, az egyértelműséget értem. Engem Kazinczy a felelősségre is figyelmeztet. Mindannyian tehetünk valamit azért, hogy a beszédmód ép, egészséges és tiszta legyen. Örökké idősebb Kazinczy epigrammájának mondata: „Szólj! s ki vagy, elmondom.”

Kazinczy Ferenc Emlécsarnok

Ő ezt az írókra értette, de bizvást általánosíthatjuk: beszédünk módja leleplez bennünket. Ebből fontos tanulságok adódnak mindenki számára. Ha Kazinczy közénk telepedhetne, bizonyára örülne a nyelvújítás sikerének, szókincsünk kibővülésének. Figyelmünkre méltó tübingi pályaművének tétele, hogy „a haza nyelvétől megtagadott gond nemcsak azt a kárt szüli, hogy a tudományok és mesterségek nem juthatnak közforgásba; hanem azt is azonfelül, hogy maga a tudomány nem kap annyi gyarapítót, mint különben kaphatna.” S ebben a művében írja azt is, hogy „a hazai nyelv a nemzeti szeretetnek legszorosabb kapcsa”, ez köt össze bennünket nemzettársainkkal a hátróktól függetlenül, s e közös vagyont óvni, gyarapítani illik.

Kazinczy életművének középpontjában az irodalom, az írott nyelv állt. Legalább annyira fontos azonban a beszéd-kultúra fejlesztése. Vannak-e Kazinczy felfogásának olyan elemei, melyek ebben a tekintetben ma is hasznosíthatók?

Igen, noha valóban az irodalmi nyelv állt Kazinczy gondolkodásának középpontjában, a beszédkultúra fejlesztéséről is vannak üzenetei. Azt emelném ki elsősorban, amit a kifejezési formák sokszínűségéről mondott: „A stilsztika különböző neveinek más meg más szavaik, más meg más frázisaik, más meg más nyelvek van, s ezeket nem szabad összetéveszteni... Így az élet nyelvében is, hol másként szól az udvarnok, másként a falusi lakos, másként az úr és szolgálja, másként a had s az iskolák nagyjai... A nyelv olyan, mint az ég íve a maga egy-másba futó színeinek gyönyörű játékaival.” Jó lenne minél több színt felmutatni. Amikor a sárospataki iskola számára 1823-ban tankönyvíráshoz fogott, elhatározta, hogy a helyesírás (Orthographia) mellett a helyesejtéssel (Orthoépia) is foglalkozni fog. Nem új ötlet ez nála, már 15 évvel korábban, egy esztétikai magyar grammatika tervével foglalkozva írta barátjának, Dessewffy Józsefnek: „Nálam az orthoépéja nagy részt foglal el, mert nemcsak írni, de jól kimondani sem tudjuk a' szokat.” A szép magyar beszéd igényét fogalmazta meg ezzel.

Kazinczy Ferenc síremléke Széchalmon

Kazinczy Ferenc a(z egyik) legnagyobb magyar levélíró volt. Őn több kiadvány szerkesztőjeként szintén számos emberrel tartja levélben a kapcsolatot. Vannak-e levelezésben nyelvapolási, nyelvművelődési lehetőségek? Nem kellene-e az anyanyelv-pedagógiának nagyobb figyelmet fordítania a kulturált levelezés tanítására, ösztönzésére? S itt levelezés alatt már a drótpostázást: az e-mailezést is értjük, melynek nem feltétlenül kell a papíralapú levélírásnál egyszerűbbnek, igénytelenebbnek, attól nyelvi minőségben eltérőnek lennie.

A magánlevelezésben az emberi személyiség közvetlenül jelenik meg, ugyanakkor a levél nyelvileg teljesebb megformálást igényel az élőszóban elhangzó párbeszédekhez

képest. Ezt a levélírónak figyelembe kell vennie, hiszen lemond a gesztusok, a mimika, tehát a testbeszéd alkalmazásáról, az azonnali korrekcióról, a címzett reakciójának figyelembevételéről. Nem feledheti közben, hogy levelezési stílusa alapján ítéltetik meg. Amikor egyszerűsítünk, rövidítünk, érzékelünk kell a határt, egyértelműségekre kell törekednünk. A távbeszélő-hálózat kiépítése, majd pedig a mobiltelefon elterjedése, valamint a számítógép (skype) segítségével történő beszélgetés erőteljesen csökkentette a levelezés mennyiségét is, szerepét is. Kazinczy korában a távolsági hírközlés szinte egyetlen formája a levelezés volt, az újságokat is pótolta részben. Az írásbeli üzenetküldés kulturált formáira valóban tanítani kellene az ifjúságot. Egy sms-üzenetben számít a tömörség, mert pénzbe kerül, de ez nem mehet az érthetőség rovására. A levélváltás nem pusztán információcsere, hanem két ember személyes kapcsolata, amiben érvényesülnie kell az udvariasságnak, egymás kölcsönös tiszteletének, s ez formai-stilisztikai következményekkel jár. E tekintetben is a példaadás lehet a nyelvapolás ösztönzője.

Kazinczy korában az irodalmi, a tudományos művek és a folyóiratok voltak a nyelvi „médiák”. Ma a folyóiratok, napilapok és magazinok száma egyre növekszik, nem beszélve az elektronikus közvetítőkről: az internetről, a rádió- és televízióműsorokról. Most ezeket is figyelembe kell vennünk, amikor a köznyelvről, köznyelvünk minőségéről szólnunk. De van-e nyelvművelési, nyelvművelődési felelősségük ezeknek az új „médiáknak”? Reménykedhetünk-e abban, vagy inkább mit tehetünk azért, hogy a nyelvapolás, a nyelv tisztaságának – minőségének – megőrzése ne csupán nyelvészeti kérdés és feladat, hanem közügy legyen?

A felelősség kétségtelen. Ma mindenkítől, minden médiumtól elvárhatjuk, hogy a természet, a környezet védelme mellett tartózkodjék a nyelvi környezetszennyezéstől is. Ha élhető világot akarunk teremteni magunk körül, akkor életterünkünk nemcsak a szemetet, a káros anyagokat, a parlagfüvet kell kizárnunk, hanem a gyűlöletkeltő, anti-humánus, durva, trágár, hazug beszédmodort is. Meggyőződésem, hogy a jövőért felelősséget érző, korszerű gondolkodás, az úgynevezett környezettudatos magatartás nemcsak a természeti erőforrások kihasználásában, a hulladékkezelésben, a káros gázok kibocsátásának korlátozásában, a táplálkozásban mutatkozik meg, hanem az emberi kapcsolatokban, tehát a beszédaktusban is a figyelem és a fegyelem érvényesül majd. A médiumok felelőssége igen nagy, hiszen egy közösség lelki és erkölcsi egészségéről van szó. Ne feledjük Kazinczy figyelmeztetését: „A nyelv egyik legfőbb kincse, egyik legfőbb dísz a nemzeteknek, s a nemzeti léleknek mind igen szép képe, mind hív fenntartója s ébresztője.” E közös kincssel sáfárkodni egyéni és nemzeti kötelességünk.

HÍREINK

„A leghordozhatóbb haza kétségtelenül az anyanyelv.”

Beszámoló a XVI. Aranka György Ifjúsági Anyanyelvi Táborról

Ha Erdély és július, akkor Zsobok. Az elmúlt években állandósult hagyománynak megfelelően az idei, tizenhatodik Aranka György Ifjúsági Anyanyelvi Tábor is a jól megszokott helyszínen zajlott, 2024. július 13–19. között. A „csongrádi tábor” mintájára megalkotott egyhetes rendezvény Erdély minden szegletéből várja évről évre a résztvevőket, olyan középiskolás diákokat, akik érdeklődnek a magyar nyelv, irodalom és kultúra iránt. Zsobok, Kalotaszeg egyik legszebb faluja jóformán otthonunkká vált, ismerősként üdvözöljük lakóit, templomát, faragott kapuit, és persze a tábor helyszínéül szolgáló Bethesda Gyermekotthon apraja-nagyját.

A megszokottság ugyanakkor a felsorolt szempontok keretében ki is merül, hiszen minden egyes tábor új tétet állít: sikerül-e megteremteni azt a bizalmi légkört, amelyben a táborozók feloldódhatnak és közösséggé formálódhatnak? Közös eltöltött minőségi időnek szántuk idén az olyan programokat, mint a kézműves foglalkozás (nemezés), kalotaszegi táncoktatás, színházas foglalkozás vagy Kerekes tanár úr anyanyelvi licitjátéka. A szintén hagyományosnak nevezhető akadályverseny feladatai egyszerre követelnek vetélkedést és együttműködést, miközben a táborozók bejárják és megismerik a tábor hazáját, Zsobokot, a mottóul szolgáló (a címben is szereplő) Lászlóffy Aladár-idézet szellemében. Ugyanilyen közkedvelt foglalkozás a második napi zenés-játékos est: a közös zenélés, éneklés felszabadító ereje és a szituációs játékok ezúttal is fergeteges hangulatot teremtettek, utat nyitva a (néha éjjelre nyúló) mély beszélgetéseknek.

A délelőtti előadásokat igyekeztünk minél több tudományterületről válogatni, így a nyelvészeti, irodalmi és

kulturális témájú előadások mellett volt szó például madárvonulásról, földtörténetről és geológiai gyűjtésekről, generációs különbségekről, internetes csalásokról és a kiégés megelőzési lehetőségeiről. Neves előadóink között megemlíthetjük Matula Ágnes szerkesztőasszonyt, Sediánszky Nóra dramaturgot, Ránki Sára bűnügyi nyelvészt, Korzenszky Richárd atyát, továbbá helyi előadóink között volt Biró Annamária irodalomtörténész, Farmati Anna, a Georgius Aranka Társaság elnöke, Silye Lóránd geológus, illetve Osváth Gergely muzeológus.

A táborozás a résztvevők mellett a szervezőknek, az ifjúsági vezetőségi tagoknak is nagy élmény; nemcsak munkával, fáradsággal, de igazi lelki felüdüléssel is jár az együtt töltött hét. Hálásan köszönjük mindenkinek, aki hozzájárult az idei zsoboki csoda sikeres megvalósításához!

Burkhardt Zsófia,
a Georgius Aranka Társaság
ifjúsági vezetőségi tagja

Szakkörvezetők tábora

2024. július 6. és 11. között rendezték meg a Beszélni nehéz! szakkörvezetők 37. Országos Anyanyelvi Táborát. A helyszín idén a Sárospataki Református Kollégium volt. Az előadások (Nyíri Péter, Schirm Anita, Kerekes Barnabás, Kovács Zsuzsanna, dr. Toma Kornélia, Remeczki Imre, Nagy-Baló Csaba, Szőcsné Antal Irén, Tóth Péter Lóránt, Kiss Gábor, dr. Kissné dr. Gombos Katalin, dr. Ringer István, Dezső Attila, Ránki Sára, Keppel Gyula – pusztán a felsorolás is mutatja a szakmai kínálat gazdagságát) mellett a résztvevők kirándultak is: Alsóregmec, Sátoraljaújhely, Széphalom, Mikóháza, Füüzerradvány és Tokaj és természetesen az időleges otthon, Sárospatak volt az úti cél. Fontos ugyanis, hogy a táborozók megismerkedjenek a hely sajátosságaival, szellemével, a tájegység kulturális örökségével. A közel egyhetes tábor küldetése az, hogy a Beszélni nehéz! körök vezetői – Csíkszeredától Hegyeshalomig – megoszthassák egymással szakmai tapasztalataikat, bővítsék ismereteiket az anyanyelvápolás témáiban, és mélyítsék munkatársi és baráti kapcsolataikat. A rendezvény főszervezője dr. Rózsahegyiné Nagy Andrea volt, munkáját Hutkai Dánielné, Timkóné Szabó Eszter, Novák Jánosné, Végsőné Fazekas Aranka segítette. A tábor mottója egy bibliai idézet volt (a hely, a pataki szellem kötelez): „Semmiféle rossz szó ne hagyja el ajkatokat, hanem csak olyan, amely alkalmas az épülésre, hogy amiben kell, javára váljék hallgatóitoknak.” (Efézusiaknak 4,29)

Országos Ifjúsági Anyanyelvi Tábor Széphalmon

Az Anyanyelvapolók Szövetségének fiataljai minden évben az Országos Ifjúsági Anyanyelvi Tábort várják a legnagyobb izgalommal. A Kárpát-medence minden részéről érkeznek táborozók, hogy együtt tölthessenek el egy hetet Széphalmon, ahol érdekesebbnél érdekesebb programokon és előadásokon vehetnek részt. Fontos kiemelni, hogy ez az esemény nemcsak egy egyszerű „nyelvtantábor”, ahogy azt a legtöbben gondolják, ezért sokan évről évre örömmel térnek vissza.

A legnagyobb csoport idén is Budapestről, a Keleti pályaudvarról indult: itt találkoztunk mi, a különböző helyekről érkező táborozók, hogy együtt folytassuk utunkat Széphalomra. Az utazás jó hangulatban telt. Sokat játszottunk, és még többet beszélgettünk. Jó volt találkozni a régen látott barátokkal, és megismerkedni az új táborozókkal.

A hagyományoknak megfelelően a megnyitó Sátoraljaújhelyen, a városháza dísztermében volt, ekkor részletesen megismerhettük a tábor és a város múltját és szellemi örökségét. A táborozók főhadiszállása idén is A Magyar Nyelv Múzeuma volt Széphalmon, az intézmény minden szempontból ideális helyszín.

A meghívott előadók érdekes és interaktív előadásokat hoztak nekünk, amelyekből hasznos információkat meríthettünk, így idén is lehetőségünk volt a tanulásra és fejlődésre. Kerekes Barnabás tanár úr anyanyelvi játékestjei is hasznosak és nagyon szórakoztatóak voltak.

A táborban már hagyomány, hogy egy napot kirándulással töltünk. A szervezők gondoskodtak róla, hogy az idei kiránduláson mindenki egy életre szóló élménnyel gazdagodjon. Utunk reggel Füžérradványba, a Károlyi-kastélyba vezetett; megcsodáltuk a gyönyörűen felújított kastélyt és a hozzá tartozó, lélegzetelállító angolkerter, ahol óriási, több száz éves platánfákban is gyönyörködhattunk. Ezután Pálházára mentünk, ahol megebédeltünk, majd meglátogattunk egy működő vízimalmot. Ezután kisvasútra szálltuk, amely elvitt a következő úticélunkhoz, egy erdei látogatóközpontba. Itt mesebeli környezetben töltöttünk el néhány órát. Ezalatt voltak csapatmegbeszélések, kisebb túrákat tettünk, sőt még csónakáztunk is. Kisvasúttal indultunk vissza Pálházára, ahol a buszunk már várt minket. A következő látványosság, a nap fénypontja a Nemzeti Összetartozás Hídja volt. A 700 méter hosszú hídon haladva olykor félelmetes volt az alattunk tátongó, 83 méteres mélység, mégis kíváncsian, egymást támogatva keltünk át, az elénk táruló látvány pedig mindenért kárpótolt. Fáradtan, de élményekkel tele tértünk vissza a szállásra, ahol este még összeültek a csapatok, hogy elkészítsék indulójukat a másnapi akadályversenyre.

A tábor másik hagyományos eseménye éppen az akadályverseny: a csapatok barátságosan méri össze tudásukat és erejüket, megmutatva, hogy mennyire gördülé-

kenyen tudnak együttműködni a tagok. Ekkor mutattuk be először csapatindulóinkat, amelyek minden évben nagy sikernek örvendenek.

A kézműves foglalkozás is elmaradhatatlan része a tábornak. Ilyenkor mi, táborozók ténylegesen alkotunk valami apróságot – idén cianotípiákat készítettünk. Véleményem szerint kifejezetten érdekes foglalkozás volt, nemcsak az elkészült alkotások szépsége, hanem az eljárás különlegessége miatt is.

A táborhoz hozzátartozik a „Ki mit tud?”, amelyre idén is színvonalas és szórakoztató produkciók születtek. Mindenki megmutathatta, hogy mi az, amiben örömet leli, és amiben jártasabb a társainál. A paletta elég széles volt. Többen énekeltek, filmet készítettek, szavaltak, és a néhány „színpadi darab” mellett helyet kapott a sport és a természettudomány is.

Visszatérő táborozóként kijelenthetem, hogy az idei tábor egy újabb mérföldkő számomra. Ezúton is szeretném megköszönni valamennyi táborozó nevében a szervezőknek mindazt a munkát, amelyet azért végeznek, hogy nekünk életre szóló élményt nyújtsanak. Tartalmas volt együtt tölteni egy hetet hasonló gondolkodású, tehetséges fiatalokkal, az ehhez hasonló találkozások pedig megerősítenek minket abban, hogy napjainkban is érdemes ellátogatni egy anyanyelvi táborba.

Rédler Zalan

Emlékpád és emlékkötet Kováts Dániel és Fehér József tiszteletére

Tavaly nyáron veszítettük el a Kazinczy Ferenc Társaság és A Magyar Nyelv Múzeuma alapítóit, Kováts Dánielt és Fehér Józsefet. Tiszteletükre – a Kováts család kezdeményezésére – közadakozásból egy emlékpádot helyeztek el Széphalmon, Kazinczy Ferenc sírjának közelében. A Kazinczy Társaság Széphalom című kötetsorozatának 32. számában pedig írásokkal, bibliográfiákkal és képgyűjteménnyel emlékeznek meg a nagy elődokról, akik anyanyelvünk ügyének is elkötelezett pártfogói, segítői voltak. Az emlékpádon ez a felirat olvasható: *Kováts Dániel és Fehér József, Kazinczy Ferenc szellemi örökösei emlékére.*

PONTOZÓ

Tisztelt Olvasóink! A lap 2024. 2. számában megjelent rejtvények megfejtései (a nyertesek névsorával együtt) a 36. oldalon találhatók.

A Pontozó új feladványai

I. Csacsipacsi. A most következő feladványtípus *csacsipacsi* néven vált ismertté. Ebben a nyelvi játékban a meghatározáshoz olyan összetett szót vagy szó szerkezetet keresünk válaszként, amelynek az első elemétől a második csak a kezdőhangban különbözik. A két elem tehát rímet is alkot egymással.

Példának azt a feladványt választottuk, amelyről a játék a nevét kapta. Ha a meghatározás ez: *számárkézfogás*, akkor a megoldás: *csacsipacsi*. Ez azt az esetet szemléltette, amikor a megoldás összetett szó. De lehet a megoldás szó szerkezet is: *gyönyörű festmény* → *szép kép*. – Az elemek hangalakjukban azonosak is lehetnek: *dühös dohányzási eszköz* → *pipa pipa*.

A csacsipacsi sokszor úgy játsszák, hogy a meghatározásban megadják a két elem kezdőhangját, tehát például így: *számárkézfogás* (*cs* – *p*). Mi ezt mellőzzük, mivel egyrészt túlságosan megkönnyíti a megoldást, másrészt korlátozza azt, hogy a megfejtő váratlan és ötletes, ugyanakkor a kívánt feltételnek tökéletesen megfelelő megoldással álljon elő.

A durvaság, közönségesség persze nem kívánatos, de a bizalmas nyelvhasználat „szalonképes” elemeivel bátran élhetünk. Például elfogadható az ilyen megoldás: *lány fej-szőrzete* → *csajhaj*.

Arra kérjük az olvasót, ne ijedjen meg attól, ha a választ furcsának, sőt abszurdnak érzi. Ez nem idegen a játék szellemétől, hiszen ilyen maga a *csacsipacsi* szó is. (Kérjük, azok is küldjék be megfejtéseiket, akiknek nem sikerült minden meghatározáshoz választ találniuk.)

Feladványunkban 20 meghatározást közlünk. Ezek mindegyikének megoldása 1 pontot ér, tehát összesen 20 pontot lehet szerezni.

1. dühödt mezőőr
2. égszínű ülőbútor
3. mázzal bevont, házasságban élő személy
4. puhatestűek szövetsége vagy bajnokságuk osztálya
5. jogi ügyletbe bonyolódó, árucserével foglalkozó személy
6. többszínű cserregő madár
7. ébresztőóra hordására szánt bevásárlószatyor
8. szemetesfelsülés
9. lovak lábvégének küzdelme
10. szomorú emésztőszerv
11. gyalogost elűtő szobafestő
12. tökéletes megundorodás
13. sárgásfehér páros szerv a vízháztartás szabályozására
14. zajt keltő légcsőszakasz
15. vizes sárral szennyezett, harcban részt vevő hím juh

16. sebhelyes jégárus
17. páros számú pimasz rovar
18. vonzó külsejű bábszínész(nő)
19. körben járó ábrándozó
20. kérődző emlős gyomorszakaszát takaró kelmedarab

II. Hétszer hetes: két színésznév. Aki megtalálja a meghatározások alapján a négyzetrácsba illő szavakat, az a bal felső saroktól a jobb alsóig terjedő átlóban egy Kossuth-díjas színésznév családnévét kapja meg. A sorok megfelelő átrendezése után a jobb felső saroktól a bal alsóig terjedő átlóban egy másik Kossuth-díjas színésznév családneve olvasható. A négyzetrácsba illő szavakért 1-1, tehát együtt 7 pont jár. A két színésznév neve ugyancsak 7-7 pontot ér. Így ennek a feladványnak a megfejtésével összesen 21 pontot lehet szerezni.

1. a legmélyebb férfihang
2. más személy jogellenes cselekményéből vagy elemi csapásból eredő anyagi hátrány
3. földhányást árokással, illetve a föld felhalmozásával építő
4. (túlzásba vitt) poharazgatás, részegeskedés
5. operának, operettnek vagy más zeneműnek a bevezetője
6. ínycsalat, nyalánkság
7. a magyar történelem egyik legismertebb hadvezére, a keresztnéve: Pál

III. Színészanagrammák. A betűk átrendezésével kiváló színészek teljes nevét kapjuk meg. Művésznők és művészek is szerepelnek köztük: olyanok is, akik ma is aktívak; olyanok szintén, akiknek már csak az emléke él velünk. A megfejtett nevekért 1-1 pont, tehát összesen 9 pont jár.

1. Eta, abálni!; 2. Perét rebegi; 3. Lesz már sáson ló; 4. Szolid bánat lesi; 5. Herba? Igya rab!; 6. Ácsi lány kószál; 7. Tapson éri; 8. Ami bor: jer! 9. Leng a párta.

IV. Szójátékos csattanó: Szomszédasszonyok. Olvasóinknak elég magát a csattanót beküldeniük. Értéke: 25 pont.

A négy feladványban tehát összesen 75 pontot lehet szerezni. A nyereménysorsolásba azonban azok is bekerülnek, akik jó megoldásaikkal legalább 65 pontot gyűjtöttek össze. A megfejtéseket a rovat szerkesztőjének ímélcímére (horvath.laszlo@nytud.hun-ren.hu) várjuk. A beküldési határidő: **2024. november 1.** Eredményes fejtörést, sikeres megfejtéseket kívánnak a rovat szerzői:

Horváth László (I.), Schmidt János (IV.), Varga István (II., III.)

	1	ROBBAN- TÓ- HÜVELY	FÖNTRŐL TUD JA NÉZNI	TANÁRNAK FIZETIK	Szomszédasszonyok – Gondoltad volna, hogy Kissné a negyedikről taka- rítást vállal? – Nem. De honnan tudod? – Fültanúja voltam, ami- kor a szomszédja azt monda, hogy minden nyáron... (A folytatást lásd az ábrá- ban!)				
SZÖK- KENŐ	▶		▼	▼					
IPARI ÜZEM	▶								
GRAMM, RÖVIDEN									
▶									
KABOS ...; SZÍNÉSZ									
RÉGIES FERFINÉV	▶								
TERMÉ- SZETES, IDEGE- NESEN	▶				▼	FINNSÉGI NÉP	NYUGAT- SZIBÉRIAI VÁROS	2	LEV TOL SZTOJ ÁLLAT- MESEJE
... MILAN; OLASZ SPORT- KLUB	▶		HATALMAS PL. A PAPRIKÁS KRUMPLI	▶		▼	▼	▼	▼
FŐVÁROSI SPORT- KLUB	▶			KÁSÁS ...; PÓLÓS HOZZÁ NEM ÉRTŐ	▶				
BELGA AUTÓJEL	▶		CSÍPÓS HÍRLAPI CIKK	▶					
HÍG SÁR ILITER			ANTIKA	▼					
▶						HOSSZU KÉTJE- GYÚ BETŰ			
KABARE- SZERZŐ (KÁROLY)	▶			KISBÉR- KÖZELI FALU	▶				TERMETES ÁZSIAI ÁLLAT
HIROGÉN				ADAGOL	▼				
▶						TUTAJ VÉGE! AZ ILLETŐ			▼
CSEH NÉP- CSOPORT						AZ IL- LETŐRE			
LILIKE	▶					LAKOMA			
AZ URÁN VEGY- JELE			TALLINN LAKOSA	▶			KOVA- DARAB!	▶	
A TÖZSDEI PLATINA KÓDJA			BOLYGÓ (ÉGITEST)				NYOLC FELE	▼	
JOULE	▶			TÍZ MÁZSA	▶				
▶				MARÓ HATÁSÚ	▼				
... VERNE; FRANCIA ÍRÓ				MŰLTBELI	▶		GYERMEK- OTTHON, R.	▶	
ÉGÉSI MA- RADVÁNY	▶			FEL- KÉPELŐ	▼		FÜGGŐ- FOLYOSÓ	▼	
AZ ŐN VEGYJELE	▶								
KÖTŐSZÓ			KAJÁN MOSOLY	▶					
▶			ÉNEKES- MADÁR	▼					
						TÖRÖK AUTÓK JELZESE	▶		
TÁVOLI ELŐD						RÉGI			
TULRA LOPOZÓ	▶						VASVÉGI JÁTSZO- GAT MAGÁBAN	▶	
... VEGAS; USA-BELI „KASZINÓ- VÁROS”	▶			FAÁG VEGEI!	▶		E KÖZE- LEBBI	▶	
RÓMAI SO JURISTÁ- RA VO- NATKOZÓ	▶			CSONT, LATINUL	▼		A JÓD VEGYJELE	▶	
▶			ÁLLAT- KERT	▶		LÓTH ...; NÉHAI SZÍ- NESZNO	▶		
			GABON NOB-JELE	▼		JELEZ			
▶						NÉMÁN VÁRÓ!	▶		
JAPÁN AUTÓJEL	▶			SÓI A SZTAN- NÁKOK	▶		SAJT FELE!	▶	
DATIVUS, RÖVIDEN				NITROGÉN	▶				
	Á				LÁTTA AZ ESETET	▶			

PONTOZÓ

A Pontozó 2024. 2. számának megfajtái:

I. Mint egy sakkgura. 1. kengyelfutó; 2. körbástya; 3. gyalogbodza [váratlanul érkezett, de nagyon jó megoldásként: gyalogszeder]; 4. Bástyasétány; 5. huszárvágás; 6. gyorsparaszt; 7. előfutár; 8. lólengés; 9. falkavezér [jók ezek is: vezérfarkas, vezérhím, ordasvezér]; 10. futószőnyeg; 11. vezércikk; 12. királydinnye; 13. futárposta [esetleg: futárcomag]; 14. huszárostélyos

II. Hétszer hét. 1. aszúroz; 2. olvasás; 3. Libanon; 4. telefon; 5. Komárom; 6. adama [váratlan és jó megoldásként: agnóéta]; 7. Picasso. Átrendezés: 5-4-1-3-2-7-6. Az olasz író neve az átlókban: Alberto Moravia

III. Közmondás. 1. elegyít; 2. dobolás; 3. ózondús; 4. kaszáló; 5. huzatos; 6. kicsiny [vagy: kicsike]; 7. kanális. Tehát a közmondás: Egy bolond százat csinál.

IV. Szójátékos csattanó: Örömhír. Tudniillik elsejétől jelentősen megemelik a lakbért.

Könyvjutalomban részesültek:

Bésán Róbertné,
Bognár Istvánné,
Bossányi Márta,
Drotárcsik Edit,
Holczer József,
Kovácsné Doroszlai Ágnes,
Molnár-Varga Zita,
Oravecz Lászlóné,
Pritz Zoltán,
Szöcsné Antal Irén.

Ír levelet Kazinczy Ferencnek! 2024

A Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ
Petőfi Irodalmi Múzeum – A Magyar Nyelv Múzeuma

levélíró pályázatot hirdet

Kazinczy Ferenc író, költő, nyelvújító levelezése által irányította az irodalmi életet, melynek köszönhetően Széphalom a korabeli magyar irodalom központja lett. Kazinczy Ferenc közel 600 levelezőpartnerével kora egyik legaktívabb levélírójának számít. Az általa és a hozzá írt leveleket 25 kötetben foglalták össze.

Az MNM KK Petőfi Irodalmi Múzeum – A Magyar Nyelv Múzeuma immár tizenharmadik alkalommal hirdeti meg levélíró pályázatát.

A pályázóktól – hagyományainkhoz híven – azt várjuk, hogy kizárólag kézzel írt leveleket küldjenek részünkre, tetszőleges terjedelemben, Kazinczy Ferencnek címezve, lehetőleg korabeli stílusban, az alábbi témákban:

- *Ír levelet Kazinczy Ferencnek arról, hogy 21. századi diákként miért érdemes Széphalomra kirándulnotok az osztályoddal!*
- *Ír levelet Kazinczy Ferencnek arról, hogy számodra miért és milyen formában jelent értéket a kultúra!*
- *Ír levelet Kazinczy Ferencnek Radnóti Miklós nevében arról, hogy mit köszönhet az ő költészete/munkássága Kazinczy kultúra iránti elkötelezettségének!*

Pályázni a következő csoportban lehet:

- általános iskola felső tagozat: 5–8. osztály
- középiskola: 9–12. osztály
- felnőtt: 18 év feletti korosztály

Kérjük, a pályázók a borítékra írják rá, mely csoportban neveztek, illetve a borítékban küldjék el telefonszámukat és e-mail címüket!

Minden résztvevő egy pályamunkával indulhat. Az elbírálás során az egyéni stílust, az ötletességet, a leírt, megjelenített információk helyességét és az önálló munkát veszi figyelembe a zsűri.

A pályázatok beküldési határideje: 2024. október 11.

A pályaműveket háromtagú szakmai zsűri bírálja el.

Postacím:

A Magyar Nyelv Múzeuma, 3988 Sátoraljaújhely-Széphalom, Kazinczy utca 275.

Az eredményhirdetés a magyar nyelv napi országos ünnepségen lesz, 2024. november 13-án, Budapesten.

További információk: <https://www.facebook.com/nyelvmuzeum>, Tel.: 06-47-521-236
fodor.tunde@nyelvmuzeum.hu, demjan.ferenc@nyelvmuzeum.hu

XXXI. Országos Ifúsági Anyanyelvi Tábor
Sátoraljaújhely-Széphalom, 2024. augusztus 12–19.

XIV. Aranka György Ifúsági Anyanyelvi Tábor
Zsombok, 2024. július 13–19.